

Surovčák, Martin

Základy albanistiky

Základy albanistiky 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013

ISBN 978-80-210-6587-1; ISBN 978-80-210-6590-1 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128881>

License: [CC BY-NC-ND 3.0 CZ](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Základy albanistiky

Martin Surovčák

Masarykova univerzita

Brno 2013

esf evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Základy albanistiky

Martin Surovčák

**Masarykova univerzita
Brno 2013**

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dílo bylo vytvořeno v rámci projektu Filozofická fakulta jako pracoviště excelentního vzdělávání: Komplexní inovace studijních oborů a programů na FF MU s ohledem na požadavky znalostní ekonomiky (FIFA), reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0228 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost.

© 2013 Masarykova univerzita

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uveďte autora-Neužívejte dílo komerčně-Nezasahujte do díla 3.0 Česko (CC BY-NC-ND 3.0 CZ). Shrnutí a úplný text licenčního ujednání je dostupný na: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/cz/>.

Této licenci ovšem nepodléhají v díle užitá jiná díla.

Poznámka: Pokud budete toto dílo šířit, máte mj. povinnost uvést výše uvedené autorské údaje a ostatní seznámit s podmínkami licence.

ISBN 978-80-210-6588-8

ISBN 978-80-210-6587-1 (brož. vaz.)

ISBN 978-80-210-6589-5 (online : ePub)

ISBN 978-80-210-6590-1 (online : Mobipocket)

Obsah

Předmluva	7
Albanistika jako filologická disciplína	9
Albanistika ve světě	9
Předvědecké období albanistiky	10
Zrod vědecké albanistiky	18
Současná albanistika	23
Albanistika v českých zemích	26
Počátky českého zájmu o Albánce	26
Poválečná albanistika v Československu	33
Současná česká albanistika	34
Albánci a jejich původ	37
Národní atributy	37
Etnonymum	37
Albánský orel	39
Qelesha	40
Albánský etnický prostor	41
Etnická Albánie	42
Albánská diaspora	44
Novodobá politická a ekonomická migrace	47
Etnogeneze Albánců	48
Nejstarší zmínky o Albáncích v písemných pramenech	48
Paleobalkánský základ etnogeneze Albánců	50
Teorie o ilyrsko-albánské kontinuitě	53
Menšinové hypotézy o původu Albánců	58

Toskové a Gegové	60
Tradiční kmenová společnost	60
Religiozita Albánců	62
Gegsko-toskické rozdíly ve folkloru	64
Specifika albánského národního obrození	67
Národně obrozovací impulzy z diaspory	68
Nositelé národního obrození uvnitř Osmanské říše	70
Politické koncepce albánského národního hnutí	74
Od mladoturecké revoluce k nezávislé Albánii	78
Albánština	81
Postavení albánštiny mezi jazyky	81
Genetická klasifikace	81
Typologická klasifikace	82
Areálová klasifikace	83
Historický vývoj albánštiny	86
Indoevropština	87
Protoalbánština	88
Stará albánština	90
Kontakty s okolními jazyky	92
Grecismy	92
Latinismy a romanismy	94
Slavismy	95
Orientalismy	96
Internacionalismy	97
Albánské dialekty.	98
Gegská nářeční skupina	100
Toskická nářeční skupina	101

Albánská jazyková otázka ve 20. století	103
Kultivace spisovného jazyka v době národního obrození	103
Nářeční báze spisovné albánštiny	104
Manastirský kongres	107
Albánská literární komise ve Skadaru	109
Poválečný triumf toskičtiny	110
Starší albánská literatura.	113
Lidová slovesnost	113
Hrdinská epika	113
Balady	125
Pohádky	134
Počátky albánského písemnictví	135
Literatura 16. a 17. století	137
Bejtedžijská literatura	142
Albánsko-český slovník lingvistických pojmů	145
Seznam ilustrací.	169
Bibliografie.	175
Rejstřík	178

Předmluva

*Věnováno odkazu otce české albanistiky J. U. Jarníka
u příležitosti 90. výročí od jeho smrti.*

Publikace, kterou máte před sebou, vznikla v první řadě pro potřeby výuky albanistických předmětů na Masarykově univerzitě v Brně, nicméně pevně doufám, že bude užitečná pro kteréhokoliv zájemce o albanistiku, resp. albánský jazyk, literaturu, historii a kulturu. Mým hlavním záměrem bylo poskytnout ucelený úvod do této problematiky v češtině a zároveň bych chtěl touto příručkou alespoň částečně přispět k pokrytí nedostatku literatury tohoto zaměření určené studentům. Protože je albanistika (albanologie) komplexním filologickým oborem, je v této práci věnován určitý prostor jak tématům lingvistickým, tak literárněvědným i historickým, aniž bych si kladl ambice tyto oblasti beze zbytku vyčerpat, což by ostatně ani nebylo v možnostech rozsahu této publikace. První část tvoří nástin vývoje vědeckého zájmu o Albánce ve světovém i domácím kontextu. Druhá část se zabývá otázkami spojenými s albánským etnikem a jeho původem, dále pak i historickou etapou národního obrození od poloviny 19. století do vyhlášení nezávislého albánského státu v roce 1912. Po ní následuje třetí část, která shrnuje základní charakteristiky albánštiny z pohledu klasifikace jazyků a historického vývoje albánštiny, přičemž zvláštní pozornost si zasluhuje proces standardizace spisovného jazyka. Obsahem další části je starší albánská literatura do 18. století, zatímco moderní albánská literatura v této příručce z pochopitelných důvodů zahrnuta není. Věřím, že studenti jazykových kurzů albánštiny ocení i albánsko-český slovník lingvistických termínů v závěru této knihy.

V úvodu bych si dovilil ještě několik poznámek k albánské výslovnosti. Albánština se zapisuje modifikovanou latinkou se dvěma diakritickými znaménky a devíti spřežkami. Díky tomu čtení albánských slov většinou nepůsobí Čechům větší potíže, přesto je potřeba věnovat pozornost výslovnosti těchto písmen: **Ç, ç** se vyslovuje jako české [č]; **Dh, dh** se vyslovuje jako interdental [ð], např. znělé *th* v angličtině; **Ë, ë** je střední středová samohláska [ə] označovaná laicky jako „temné e“; **Gj, gj** se vyslovuje přibližně jako české [dʲ], ale gegštití mluvčí mají tendenci tuto hlásku vyslovovat jako měkké [dž]; **L, l** se vyslovuje téměř jako slovenské měkké [lʲ]; **Ll, ll** se vyslovuje jako tvrdé [l] v bulharštině, arabštině, ruštině; **Nj, nj** se vyslovuje jako české [ň]; **Q, q** se vyslovuje přibližně jako české [tʲ], ale gegštití mluvčí mají opět tendenci tuto hlásku vyslovovat jinak, a sice jako měkké [č];

R, r se vyslovuje jako jedno- až dvoukmitové *r*; **Rr, rr** se vyslovuje jako tří- až čtyřkmitové *r*, tedy zhruba jako dlouhé *r* ve španělštině; **Sh, sh** se vyslovuje jako české [š]; **Th, th** se vyslovuje jako interdental [θ], tedy jako neznělé *th* v angličtině; **X, x** se vyslovuje jako české [dz]; **Xh, xh** se vyslovuje jako české [dž]; **Y, y** je labializovaná samohláska [ü], vyslovuje se tedy jako „přehlasované u“ v němčině; **Zh, zh** se vyslovuje jako české [ž]. V českém odborném diskurzu není běžně zvykem ve výslovnosti vlastních jmen a toponym rozlišovat mezi *l/ll* a *r/rr*, přestože v albánštině mají tyto souhlásky schopnost rozlišit význam slova. Podobně mají čeští mluvčí sklon vyslovovat stejně souhlásky **d/dh** a **t/th**.

Navzdory neustále se rozvíjejícím vzájemným kontaktům mezi Čechy a Albánci se stále ještě neustálily české podoby některých albánských reálií (např. toponyma, vlastní jména, adjektiva odvozená od příslušníků etnografických skupin Tosků, Gegů a Arberešů – *toský/toscký/toskský/toskický, gegský/gegický/gežský a arberešský/arběrešský*). Především ve starší literatuře bývá někdy původní albánský pravopis počestvován (např. *ťeleša* místo *qelesha*). Zmatek ve skloňování vlastních jmen a geografických názvů způsobuje gramatická kategorie určitosti vyjadřovaná v albánštině postponovaným členem. Pro češtinu je výhodné uvádět jména mužského rodu v neurčitém tvaru, který končí většinou na souhlásku jako většina českých substantiv mužského rodu (např. řeka *Shkumbin*, nikoliv *Shkumbini*), a u jmen ženského rodu je naopak výhodné uvádět jejich určitý tvar, který lze skloňovat podle vzoru *žena* (např. *Tirana*, nikoliv *Tiraně*). U známějších toponym uvádím zpravidla jejich slovanskou variantu (*Drač* pro *Durrës*).

Autor

Albanistika jako filologická disciplína

Albanistika je filologická disciplína zabývající se jazykem, literaturou, historií a kulturou Albánců. Rovněž se pro tento vědní obor někdy používá pojem **albanologie**, přičemž oba termíny jsou u nás vnímány v zásadě synonymně. Naproti tomu v albánském vědeckém prostředí se striktně rozlišuje mezi pojmem albanistika (*albanistikë*), pod kterým se rozumí pouze jazykovědné studie o albánštině, a albanologií (*albanologji*) zkoumající albánskou kulturu v širším kontextu. V albánském pojetí je tedy albanistika podoblastí albanologie. Albanistika staví na poznatcích příbuzných filologických oborů, jako jsou např. historicko-srovnávací jazykověda, onomastika, indoevropaistika, balkanistika, obecná jazykověda, ilyrologie, grecistika, slavistika, turkologie, orientalistika, a v neposlední řadě se opírá i o poznatky dalších vědeckých disciplín, např. historie, archeologie, paleografie, numismatiky, antropologie, etnologie aj.

Albanistika ve světě

Útržkovité zmínky o paleobalkánských předcích dnešních Albánců se objevují už v dílech antických řeckých autorů, např. Homéra, Hésioda, Skylaxa, Hérodota. Např. z Thúkydidova díla se dozvídáme, že oblasti severně od Ambrackého zálivu obývalo barbarské (tj. neřecké) etnikum. Strabón zaznamenal, že epirotské kmeny byly promíšené s ilyrskými a hovořily dvěma jazyky. Další svědectví o nich se zachovala i u římských autorů Diodora Sicilského, Julia Caesara, Tita Livia aj., po nichž následovala několik staletí trvající odmlka až do prvních zmínek o vlastních Albáncích v byzantských a západních pramenech. Z pochopitelných důvodů však nelze tyto útržkovité záznamy s nízkou vypovídací hodnotou považovat za vědecké počiny. Roztroušené zprávy o málo známém balkánském etniku se začaly jen velmi pozvolna měnit v systematický zájem o Albánce, a tak se dějiny vlastní albanistiky začínají psát až od konce 15. století. Jelikož na albánských územích pod osmanskou nadvládou nepanovaly podmínky, které by příliš přály rozkvětu vzdělanosti a literatury, přicházel v počátečních fázích zájem o albánský jazyk,

dějiny a kulturu „zvenku“ a byli to právě západní badatelé, kdo stál u zrodu vědecké albanistiky.

Předvědecké období albanistiky

V období renesance začalo na Západě oslabovat dominantní postavení latiny a pozornost renesančních vzdělavců se upřela k národním jazykům a jejich gramatické struktuře, i když jako jazyk vědecké komunikace se latina dál udržovala při životě. Díky zámořským výpravám a pozdějšímu kolonialismu rostl zájem o méně známé až exotické jazyky a hledání jejich vzájemných vztahů, což vyvrcholilo později v 19. století zrodem indoevropské srovnávací jazykovědy. Např. už italský humanista **Giuseppe Giusto Scalligero** (1540–1609) se pokusil ve své disertaci o jakési primitivní rozdělení evropských jazyků, do něhož zahrnul i albánštinu, avšak otázku původu Albánců nechal otevřenou:

Mezi sedm dalších menších jazyků patří: epirotský jazyk, řečený **albánský**, v horských krajích Epiru, kde žije národ velmi zdatný v boji. Neví se přesně, jestli je místní, nebo přišel odjinud. (*De linguarum*, 1599)

Obrázek 1

Německý filosof a racionalista **Gottfried Wilhelm Leibniz** (1646–1715) jako první kriticky uvažoval o původu a postavení albánštiny mezi dalšími evropskými jazyky. Ačkoliv sám nikdy cestu mezi Albánci nepodnikl a neměl tedy bezprostřední zkušenost s albánštinou, obstaral si albánské texty a z jejich studia se pokusil vyvodit patřičné závěry.

Své spekulace shrnul v pěti dopisech, které mezi lety 1705–1715 posílal francouzskému orientalistovi Maturinovi Veyssière La Crozeovi, jednomu z nejlepších lingvistů té doby a knihovníkovi Královské knihovny v Berlíně. Leibnizův význam spočívá v tom, že jako první nastínil možný ilyrský původ Albánců.

Obrázek 2

Leibnizovým současníkem byl italský duchovní **Francesco Maria da Lecce**. Informace o jeho životě jsou poměrně kusé a nejsou známa ani přesná data jeho narození a úmrtí. Existuje dokonce nepotvrzená domněnka, že mohl být sám arberešského původu, i když v žádném ze svých děl nikde vysloveně neuvádí, že by albánština byla jeho mateřským jazykem. Je známo, že po ukončení teologických studií byl jmenován profesorem v Římě. Působil ve službách papežské organizace Svatá kongregace pro šíření víry (*Santa congregatio de propaganda fide*), která tehdy vedla katolickou propagandu na Balkáně vystaveném islamizaci. Da Lecce se tedy coby františkánský misionář v roce 1692 vydal do střední Albánie, kde sepsal *Italsko-albánský slovník* (1702). V roce 1705 papež Kliment XI. pocházející z italoalbánského arberešského rodu inicioval poblíž dnešního města Lezha církevní sněm, známý dnes jako Albánský kuvend (*Kuvendi i Arbënit*), za účelem nápravy církevních poměrů v Albánii a zamezení postupu islamizace. Da Lecce se tohoto shromáždění osobně zúčastnil a latinsky psané materiály sněmu přeložil do albánštiny. Za zmínku stojí rovněž Da Lecceova pedagogická činnost a skutečnost, že se přičinil i o založení katedry albánštiny při škole St. Pietro Montorio v Římě (1711). Bezesporu největší Da Lecceovou zásluhou na poli albanistiky však zůstala vůbec první gramatika albánštiny pod názvem *Gramatické poznámky k albánskému jazyku* (*Osserva-*

zioni Grammaticali nella Lingua Albanese, 1716), kterou zamýšlel usnadnit porozumění italským misionářům přicházejícím do Albánie. Vlastní text je psaný italsky, ale do předmluvy začlenil následující krátkou pasáž v albánštině, kde popisuje okolnosti vzniku díla a zároveň se čtenáři omlouvá za případné chyby:

**OSSERVAZIONI
GRAMMATICALI**
Nella Lingua Albanese

DEL P. FRANCESCO MARIA DA LECCE
MIN. OSS. RIF.

Esprofetto Apostolico delle Missioni di Macedonia.

DEDICATE

AGLI EMINENTISS. E REVERENDISSIMI

**SIGNORI
CARDINALI**

*Della Sagra Congregazione di
Propaganda Fede.*

In ROMA. Nella Stamperia della Sag. Cong. di Prop. Fede 1716.

Con licenza de Superiori.

Obrázek 3

Arbenorit .

ARbenùer i Dasciuni-Ket' Gramatiken' e shkroya id' pesh' ottinii tande, ki di màa fort , e màa nk'zielt , se unè : vece per atà Fràtini , ki vline per se largu me i u' scerbæem . E persè ket nde f'ee te Romese skane hàbèr te giuhese fate : pune emire afà , ki màa pare tà marrene vesh kahà . Nde te pelchieft hessapi i kossai lettre (te lutem) me fale Tinesott , se f'à mùe scendetne me mbaruem kach pune . Nde mos paccia mire rièstitune fiàlate , ndiema : persè luftova , sàa mùita , me i vum paa hile , ficundrese m' i fali ξοται , me teiane pacc jeten' e giatt , e te p'f'f' dòrene .

Obrázek 4

Albáncovi.

Milý Albánče, tuto gramatiku jsem nenapsal pro tebe, který umíš [albánsky] lépe než já, ale pro bratry přicházející zdaleka sloužit vám mše. A protože na římské půdě neznají tvůj jazyk, je od věci, aby se s ním předem seznámili. Jsi-li s obsahem tohoto spisu spokojen, děkuji Bohu, že dal, abych ve zdraví dokončil práci. Neseřadil-li jsem slova správně, prosím tě o prominutí, protože jsem se snažil, seč jsem mohl, ale možná jsem nedosáhl cíle. Pokud ne, Bůh mi odpusť, můj dlouhý život, ruku ti líbám.

V první polovině 19. století se badatelé ovlivnění romantickými ideály a herderovským pojetím národa a jazyka zabývali albanistickými tématy v širším kontextu historie jihovýchodní Evropy. Tuto etapu částečně předznamenal již švédský historik **Erich Hans Thunmann** (1746–1778). Zájem o jihovýchodní Evropu u něj podnítil patrně jeden příbuzný z matčiny strany působící jako konzul ve Smyrně na pobřeží Malé Asie, od něhož slychával o tamních národech a jejich zvycích. Ten jej dokonce pobídl ke studiu arabštiny pod záminkou, že ho vezme s sebou jako osobního tajemníka do Levanty. Z tohoto plánu sešlo a Thunmann nakonec místo diplomatické dráhy vystudoval na univerzitě v Uppsalle teologii a později byl jmenován profesorem rétoriky a filozofie na univerzitě v Halle. Svá bádání zakládal na historii a jazycích, přičemž zastával na tehdejší dobu poměrně pokrokový názor, že je třeba studovat historii „šťastných“ národů stejně tak

jako historii těch méně „šťastných“, porobených. Thunmann je autorem trojdílné sbírky traktátů *Studie k dějinám národů východní Evropy* (Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, 1774), přičemž za svého krátkého života bohužel stačil vydat pouze první část věnovanou národům žijícím kolem Černého moře. V rukopisu druhé části nesoucí název *O historii Albánců a Vlachů* kriticky rozebral záznamy starořeckých a římských autorů a existující středověké prameny stejně tak jako jazykové vztahy mezi albánštinou a sousedními jazyky, přičemž dospěl k úvaze, že vyskytují-li se v albánštině starořecké a latinské prvky a zároveň není historicky doložena žádná pozdější migrace na území Albánie, pak Albánci musí být nutně potomky starověkých Ilyrů. Thunmann tak vlastně položil základní kámen dodnes dominující teorii o ilyrsko-albánské kontinuitě. Podobně jako Leibniz ani Thunmann Albánii nikdy osobně nenavštívil, zato se však v Halle seznámil s albánským vzdělavcem a kosmopolitou Konstandinem Xhehanim, absolventem Nové akademie ve Voskopoji, který mu daroval arumunsko-novořecko-albánský slovník Theodora Kavaliota. Thunmann ho doplnil ještě o čtvrtý jazyk, a sice o latinu.

Britský cestovatel, geograf a archeolog **William Martin Leake** (1777–1860) se dostal do přímého kontaktu s Albánci díky službě v britském dělostřelectvu. Britská vláda, která tehdy udržovala spojení s Vysokou portou, pověřila Leaka výcvikem osmanského dělostřelectva. Dostalo se mu tak příležitosti procestovat Peloponés, Malou Asii i severní Řecko. Dostal se i k albánským břehům, které dostal za úkol chránit před francouzskými nepřátelskými útoky z Itálie. Během válečného konfliktu mezi Velkou Británií a Osmanskou říší byl krátce vězněn v Soluni a poté se vydal na diplomatickou misi k Alimu pašovi Tepelenskému, kde strávil jako britský vyslanec více než rok. Nakonec se vrátil do Anglie a plně se oddal studiu bohatého fondu materiálů, které si z cest domů přivezl. Své úvahy shrnul v rozsáhlém díle *Výzkum v Řecku* (Researches in Greece, 1814), přičemž v druhé kapitole je obsažen *Nástin albánské gramatiky* reflektující převážně jihotoskické dialekty, který mu pomáhal sestavit albánský kněz Evstrat Vithkuqari, a také *Řecko-anglicko-albánský slovník* s více než 2 000 hesly. Leake pohyboval v jihoalbánských oblastech mezi Tosky, kteří v té době v písemné komunikaci mezi sebou používali buď řečtinu, nebo méně často albánštinu zapisovanou řeckou abecedou, která ovšem ne zcela pokrývala systém albánských hlásek. Rozhodl se pro přepis albánštiny vytvořit vlastní grafickou soustavu založenou na latině. Podobně jako jeho předchůdci se i Leake zabýval otázkou původu Albánců a mimo to také problematikou cizích výpůjček v albánštině.

Obrázek 5

Skromnou stopu v dějinách albanistiky zanechal také německý generál **Joseph Ritter von Xylander** (1794–1854). Po absolvování vojenské školy zahájil vojenskou kariéru. Mimo jiné sepsal příručku o vojenské strategii, což mu dopomohlo ke jmenování profesorem na vojenské akademii. Procestoval mnoho evropských států, aby se detailně seznámil s tamní organizací armády. Krátkou dobu působil též jako poslanec Německého zemského sněmu, poté byl jmenován generálem. Ačkoliv byl držitelem doktorátu filozofie, historie a jazykovědou se zabýval spíše ze záliby, a proto jeho práce *Jazyk Albánců neboli Škipetarů* (*Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*, 1835) zůstává s podivem. Na jednu stranu v ní prokázal pozorovací talent a kritický úsudek lingvisty, na druhou stranu se však v textu nevyvaroval některých závažnějších nedostatků. Okolnosti vydání této práce nelze pochopit mimo rámec historických souvislostí novodobého řeckého státu. V r. 1830 po vleklých bojích s Turky získalo Řecko nezávislost, nicméně velmoci si vymohly právo určit samy budoucího panovníka na řeckém trůně. Tím se stal nezletilý bavorský princ Otto z rodu Wittelsbachů. Společně s ním putovalo do osvobozeného Řecka za vidinou snadno dosažitelné kariéry několik tisíc bavorských úředníků, kteří se měli podílet na správě země. Právě jim je tato práce určena, jak ostatně sám Xylander píše v předmluvě:

Die Schkipetaren bewohnen nämlich nicht blos die Gegend im Nordwesten Griechenlands, welche insbesondere Albanien genannt wird, und dieselben finden sich nicht nur, theils als Miettruppen, im Orient überhaupt, theils als Bewohner des türkischen Reiches, bis Constantinopel hin, und in Syrmien, Calabrien und Sicilien, in Colonien zerstreut, sondern dieselben bilden auch einen nicht unbeträchtlichen Theil der Bevölkerung des nunmehrigen Königreichs Griechenland *).

Dort ist es, wo unsere Landsleute, welche sich in jenen Gegenden niederlassen, mit Albanesen in Berührung kommen, und wodurch das Bedürfnis entsteht, auch die Sprache dieses Theils der Bevölkerung des neuen Reiches kennen zu lernen, selbst dann, wenn, wie behauptet wird, die Männer des in Griechenland lebenden Theils dieses Volkes, neben ihrer Muttersprache, meistens auch das Griechische verstehen sollten.

Obrázek 6

Albánci žijí v severozápadní oblasti Řecka, která je nejčastěji nazývána Albánií. Nacházejí se nejen v Orientu, zčásti jako námezdní vojáci, zčásti jako obyvatelé turecké říše až ke Konstantinopoli, dále v roztroušených koloniích ve Sremu, v Kalábrii a na Sicílii, ale také tvoří nezanedbatelnou část obyvatelstva nynějšího Řeckého království.

Právě zde naši krajané, kteří se v těchto končinách usadili, přicházejí do styku s Albánci a právě proto vzniká potřeba poznat jazyk této části obyvatelstva nového státu, tím spíš, že příslušníci části tohoto národa žijící v Řecku by většinou kromě své mateřštiny měli rozumět také řecky.

(*Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*, s. IV–V)

Xylander byl velmi dobře obeznámen s díly svých předchůdců na poli albanistiky, tudíž ve své práci vlastně shrnul veškeré tehdejší poznatky o Albáncích. Nelze mu však upřít i vlastní přínos k albanistice, jelikož v zřejmě nejhodnotnější kapitole nesoucí název *Poznámky autora* formuloval své vlastní názory a závěry. Především se několik de-

setiletí před zlatou érou indoevropské srovnávací jazykovědy pokusil podrobit etymologické analýze zhruba 1 800 albánských slov. Její výsledky ho utvrdily v přesvědčení, že albánština vznikla míšením řečtiny, balkanorománských dialektů a dalších jazyků.

Poslední badatel, o kterém bude v rámci předvědeckého období albanistiky řeč, je filolog slovinského původu a „otec“ balkánské jazykovědy **Jernej Kopitar** (1780–1844), který působil jako ředitel Královské knihovny ve Vídni. Přestože se profiloval především slavisticky, přispěl i on k albanistickému bádání dvěma studiemi ve vídeňském časopise *Jahrbücher der Literatur*. První vyšla pod názvem *O rumunském a albánském jazyce a národu* (Über die rumänische und albanische Sprache und Nation, 1826) a po ní následovala komparatistická práce *Albánský, rumunský a bulharský jazyk* (Albanesische, walachische und bulgarische Sprache, 1829), v níž Kopitar jako vůbec první popsal gramatickou podobnost jinak geneticky vzdálených jazyků Balkánského poloostrova a zasadil tak albánštinu do balkánského kontextu. Všiml si především postpozitivního určitého členu v albánštině, rumunštině a bulharštině, ale okrajově se dotkl i analytického tvoření futura pomocí slovesa *chtít* v balkánských jazycích. S překvapením konstatoval:

So daß also, noch
bis auf diese Stunde, nördlich der Donau in der Bukowina,
Moldau und Walachey, Siebenbürgen, Ungern, ferner, jenseits
der Donau, in der eigentlichen Bulgarey, dann in der ganzen
Alpenkette des Hämus, in der ausgedehntesten alten Bedeutung
dieses Gebirges, von einem Meere zum andern, in den Gebirgen
Macedoniens, im Pindus und durch ganz Albanien nur eine
Sprachform herrscht, aber mit dreyerley Sprachmaterie
(davon nur eine einheimisch, die zwen andern fremdher, von Ost
und West eingebracht sind).

Obrázek 7

Dosud tedy severně od Dunaje v Bukovině, Moldavsku a Valašsku, Sedmihradsku, Uhrách, dále na druhém břehu Dunaje, u samotných Bulharů, potom po celé délce pohoří Hemus ve starším širším označení tohoto pohoří, od jednoho moře k druhému, v horách Makedonie, v Pindu a v celé Albánii dominuje **jediná jazyková forma** [postpozitivní určitý člen], ale **trojího jazykového materiálu** [v jazycích příslušícím ke třem různým jazykovým větvím] (z toho pouze jediný je původní, dva ostatní jsou cizí, zanesené z východu a ze západu).

Zrod vědecké albanistiky

Za mezník ve vývoji vlastní albanistiky se pokládá rozmezí let **1853/1854**, kdy téměř současně vyšly přelomové práce Johanna Geoga von Hahna a Franze Boppa. V následujících desetiletích se albanistika vyčlenila z balkanistických studií jako samostatný filologický obor, víceméně se ustálil i objekt jejího studia a v neposlední řadě se zdokonalila i vědecká metodologie. Badatele v tomto období zaměstnávaly především otázky původu Albánců a vlivy okolních balkánských jazyků na albánštinu. Výrazné úspěchy byly zaznamenány v oblasti lexikologie a etymologie, v albánském lexiku se podařilo rozkrýt vrstvy cizích výpůjček i indoevropský prazáklad. Většina pozornosti se přitom soustředila na historickou fonetiku, na historickou morfolonii však už v daleko menší míře. Nelze opomenout ani zájem o duchovní a materiální kulturu Albánců a počátky albánské etnografie. Zároveň je pro druhou polovinu 19. století charakteristické to, že v atmosféře bujícího národního obrození Albánců se albanistika rozvíjí konečně i v samotné Albánii.

Rakouský polyhistor **Johann Georg von Hahn** (1811–1869) může být právem považován za zakladatele vědecké albanistiky. Narodil se ve Frankfurtu do rodiny vojenského lékaře, část dětství ovšem strávil v Hamburgu. Získal klasické vzdělání na univerzitě v Mohuči, později vystudoval také práva na univerzitě v Heidelbergu a zároveň navštěvoval i přednášky z jazykovědy, literatury a archeologie. Když mu bylo 23 let, dosadily velmoci na řecký trůn již zmiňovaného Ottu I. Bavorského a do osvobozeného Řecka směřoval proud německých úředníků, aby pomohli nahradit bývalý osmanský správní systém novým státním aparátem. V roce 1835 se Hahn jako právní expert s úkolem budovat soudní systém nového státu vypravil do řeckého města Tripolitsa, kde se zdokonalil v řečtině. Mezi roky 1843–1847 působil jako pruský konzul v Aténách a poté byl jmenován rakouským vicekonzulem v Janině, která tehdy jako důležité kulturní a obchodní centrum s výraznou albánskou menšinou patřila Osmanské říši. Právě tam se Hahn začal učit albánsky a získal zájem o albánskou kulturu a v Janině podnítil k albanistickému bádání ještě mladého Konstandina Kristoforidhiho a Apostola Meksiho, kteří tou dobou studovali na tamním proslulém řeckém gymnáziu Zosimea scholi. Hahnův zájem o Albánce ještě umocnily instrukce z rakouského ministerstva zahraničí, aby sledoval situaci v Albánii, protože monarchie měla v úmyslu otevřít další konzuláty v Drači a Skadaru. Pod touto záminkou podnikl v roce 1850 cestu napříč celou Albánií, při níž se potýkal s nejrůznějšími potížemi, např. v severní Albánii přestával místním Hahn, z Janiny zvyklý na toský dialekt, rozumět a ještě se musel dva měsíce léčit z malárie. Během cesty si údajně vedl deník poznámek, který se bohužel nedochoval. Následujícího roku dorazil do Vídně a do Německa, kde navázal kontakt s řadou proslulých filologů své doby a jako „posel“

albánské kultury šířil poznatky o albánštině a albánském folklóru za hranicemi Balkánu. Ještě téhož roku se vrátil do diplomatických služeb zpět do Řecka na ostrov Syra. V r. 1854 vydal v Jeně opus magnum *Albánská studia* (Albanische Studien). O čtyři roky později se opět vrátil do Vídně a na zpáteční cestě se rozhodl prozkoumat Pomoraví a Makedonii stále pod tureckým púlměsícem, nicméně je jasné, že kromě Hahnova vědeckého nadšení v tom opět hrála roli rakouská zahraniční politika. Rakousko-Uhersko totiž dávno snilo o výstavbě železnice ve stejné trase, po jaké se ubíral Hahn. V poznámkách zachytil i albánské osídlení v Nišském sandžaku přesně dvacet let před tím, než byli tito Albánci nuceni k exodu za druhé srbsko-turecké války. Z Pomoraví pokračoval Hahn do Kosova a dál přes Skopji údolím Vardaru až do Soluně. Sesbírané materiály se staly podkladem jeho naučného cestopisu *Cesta z Bělehradu do Soluně* (Reise von Belgrad nach Salonik, 1868). Mezitím při pobytu na Syře přeložil pohádky zaznamenané už při pobytu v Janině do němčiny a ve dvou dílech je vydal pod názvem *Řecké a albánské pohádky* (Griechische und albanesische Märchen, 1861). Poslední dílo, které stihl do konce života vydat, byly opět poznámky z expedice, kterou podnikl s přispěním rakouské akademie věd do střední Albánie a Makedonie. Kniha nese název *Cesta oblastmi Drinu a Vardaru* (Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, 1867). Posledních pět let života strávil na Syře. V roce 1869 se kvůli astmatu vrátil do Vídně, kde po neúspěšné léčbě zemřel.

Obrázek 8

Třísvazková *Albánská studia* byla rozsahem (přes 700 stran) i obsahem skutečně pozoruhodným dílem, vezmeme-li v úvahu, že do té doby autoři spíše reprodukovali kusé

informace od svých předchůdců a řada z nich v Albánii navíc nikdy nebyla. Na rozdíl od nich mohl Hahn těžit z mnohaletého výzkumu přímo v terénu. Na druhou stranu lze Hahnovi vytknout to, že se nechal příliš unášet romantizujícími představami začínajícího albánského národního obrození. Například se doslechl, že se ve středoalbánském Elbasanu pro potřeby církve používala pro zápis albánštiny zvláštní abeceda. Po podrobném prozkoumání jednoho takového spisu došel k mylnému závěru, že tato abeceda musí mít nutně pelasgický původ. Sám Hahn přitom zapisoval albánštinu modifikovanou řeckou abecedou a byl její dokonalostí natolik přesvědčen, že doufal v její přijetí všemi Albánci. První díl obsahuje geograficko-etnografický přehled, záznamy z cest po Albánii, popisy rodinných a výročních obyčejů, lidovou medicínu a démonologii. Také je zde zahrnut rozsáhlý traktát s příznačným názvem *Jsou Albánci autochtonní?* (Sind die Albanesen Autochthonen?), kde se jednoznačně vyslovuje pro ilyrský původ Albánců. Dále se věnuje onomastice, již zmíněné elbasanské abecedě a také starověkým a středověkým dějinám Albánie. Druhý svazek nese skromný název *Příspěvky ke gramatice toskického dialektu* (Beiträge zu einer Grammatik des toskischen Dialektes), přestože má text velmi dobře promyšlenou strukturu a je metodologicky dobře zpracovaný. V příloze druhého svazku jsou obsaženy ukázky lidové slovesnosti z různých albánských krajů. Poslední svazek představuje albánsko-německý slovník zachycující více než 6 000 slov. Navzdory tomu, jaký měla práce význam a dosah, píše autor v úvodu se skromností sobě vlastní:

Der Verfasser vergleicht sich einem Reisenden, den der Zufall in ein Goldland führt; hier liest er ein paar glitzernde Körner vom Wege auf, dort schlägt er ein wenig Erz vom Felsen ab oder wäscht eine Hand voll Goldsand aus, und bei seiner Rückkehr legt er die gesammelten Proben den Kennern zur Prüfung vor. Wenn ihm nun ein Bergmann bemerkt: Freund, deine Muster enthalten wohl etwas von dem, was du glaubst, aber du bist in deiner Beweisführung nicht secundum artem verfahren, und hältst Manches für echt, was nur Katzensgold ist, so erwiedert er: das war wohl nicht anders zu erwarten, denn ich bin kein Mann vom Fache; es fragt sich aber hier nicht darum, ob Alles Gold sei, was ich dafür halte, sondern ob da, wo ich gewesen, überhaupt Gold zu finden sei. Beschäftigt Euch also mit meinen Deductionen nur so lange, bis Ihr Euch hiervon überzeugt habt, dann schiebt sie bei Seite, und legt selbst Hand an; Euch hierzu die Mittel und Wege zu liefern, war ich möglichst bemüht, und hierein setze ich mein Verdienst. Wenn Euch aber die Arbeit Gewinn bringt, und Ihr Euch über die gehobenen Schätze freut, so haltet es mit mir, wie es jene Pelasger mit dem Pelorius hielten, der sie in das neuerschlossene Thessalien führte, und schenkt mir ein freundliches Angedenken.

Obrázek 9

Autor se přirovnává k poutníkovi, kterého náhoda zavede do zlaté země; tu narazí na pár třpytivých zrněk, tu zas seškrábne trochu písku ze skály nebo vyrýžuje plnou hrst zlatého prachu, a na zpáteční cestě předloží se-sbírané vzorky znalcům k posouzení. Když teď horník podotkne: „Příteli, tvé vzorky opravdu obsahují něco z toho, v co doufáš, ale nepostupoval jsi ve své argumentaci *secundum artem*, a považuješ za ryzí něco, co je kočičí zlato,“ připomene mu: „Nic jiného se ani čekat nedalo, neboť nejsem žádný odborník. Nejde ale o to, jestli je zlato všechno to, co jsem za něj považoval, nýbrž o to, kde jsem zlato vůbec hledal. Zabývejte se tedy mými dedukcemi jen tak dlouho, dokud s nimi budete souhlasit, potom obraťte list a sami přidejte ruku k dílu. Snažil jsem se, jak jen bylo možné, poskytnout vám tímto prostředky a cesty a v tom vidím svou zásluhu. Když vám ale práce přinese užitek a vy budete mít radost z vyzvednutých pokladů, udělejte to se mnou, jako to udělali kdysi Pelasgové s Peloriem, který táhl do zaostalé Thessálie, a pošlete mi darem něco na památku.“

Německý jazykovědec a jeden ze zakladatelů indoevropské srovnávací jazykovědy **Franz Bopp** (1791–1867) přednesl 18. května 1854 na Královské akademii věd v Berlíně přednášku, ve které vědeckými argumenty dokázal příslušnost albánštiny k indoevropské jazykové rodině, ale zároveň byl nucen konstatovat, že nemá bližší vztah ani původ v žádném z indoevropských jazyků, tudíž že tvoří samostatnou jazykovou větev. Přednášku i s rozsáhlými komentáři vydala Královská akademie věd o rok později pod názvem *O albánštině v jejích vztazích příbuznosti* (*Über das Albanesische in seinen verwandschaftlichen Beziehungen*, 1855). Jeho argumentace se zakládala na historicko-srovnávací metodě spočívající ve zkoumání paralelismů v hláskové stavbě slov se stejným nebo podobným významem v různých jazycích.

Obrázek 10

V Praze působil po určitou dobu německý balkanista a indoevropaista **Gustav Meyer** (1850–1900) pocházející z městečka Groß Strehlitz v Horním Slezsku (dnes Strzelce Opolskie v Polsku). Vystudoval klasickou filologii na vratislavské univerzitě, poté vyučoval na německém gymnáziu v Praze a stal se docentem pro srovnávací gramatiku klasické řečtiny a latiny na pražské univerzitě. Nakonec byl jmenován profesorem srovnávací jazykovědy a sanskrtu na univerzitě ve Štýrském Hradci. Meyer se zapsal do dějin albanistiky jako autor *Etymologického slovníku albánštiny* (Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache, 1891), který zůstal dlouho jediným svého druhu. Je také autorem *Krátké albánské gramatiky* (Kurzgefaßte albanesische Grammatik, 1888) a šestisvazkového díla *Albánské studie* (Albanesische Studien I–VI, 1883–1897). Svůj zájem o lidovou slovesnost reflektoval ve sbírce pohádek, která vyšla časopisecky pod názvem *Albánské pohádky* (Albanesische Märchen, 1883).

V Bzenci na Moravě se narodil další badatel, který spojuje naši zemi se světovou albanistikou. Byl jím německy hovořící lingvista židovského původu **Norbert Jokl** (1877–1942), podobně jako náš další albanista J. U. Jarník byl spjatý s vídeňskou univerzitou. Původně vystudoval práva a působil krátce jako koncipient, později se vrátil ke studiu srovnávací jazykovědy. Potom pracoval dvacet let ve funkci hlavního knihovníka, než získal v roce 1923 profesuru. V prvním desetiletí 20. stol. se začal intenzivně zabývat albánštinou a shromažďoval albanistickou literaturu. Zajímavostí je, že na konci života svou knihovnu s bohatými albanistickými fondy odkázal albánskému státu. Mezi jeho albanisticky orientovaná díla patří studie *K albánské etymologii a slovtvorbě* (Zur albanischen Etymologie und Wortbildung, 1911), dále *Lingvisticko-kulturněhistorické studie z oblasti albánštiny* (Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen, 1923) a albánštiny se dotýká též práce *Jazykovědné příspěvky k paleoetnologii Balkánského poloostrova* (Sprachliche Beiträge zur Palaeo-Ethnologie der Balkanhalbinsel, posmrtně 1984). Společně s Angelem Leottim se podílel také na rozsáhlém albánsko-italském slovníku. Za celoživotní přínos albanistice obdržel roku 1937 od albánského krále Zoga I. významné ocenění Skanderbegův řád. Židovský původ se mu bohužel stal za druhé světové války osudným. Navzdory mnohačetným pokusům zachránit Jokla před nacistickým pronásledováním, které přicházely dokonce i z Albánie, byl v březnu 1942 ve svém bytě zatčen gestapem a následně umučen v Polsku. Nacisté násilně přerušili Joklovu vědeckou dráhu v době, kdy se chystal celé své dílo zrevidovat a kdy plánoval sepsat velký etymologický slovník a srovnávací gramatiku.

Obrázek 11

Protože cílem této kapitoly není vyčerpávající bibliografický přehled všech filologů, kteří se větší či menší měrou zabývali albanistickými otázkami, zmiňme z ostatních ještě alespoň dánského indoevropaistu **Holgera Pedersena** (1867–1953), který přiřadil albánštinu k satémovým jazykům, rakouského albanistu **Maximiliana Lambertze** (1882–1963), který během první světové války procestoval severní a střední Albánii a zabýval se především albánskou lidovou slovesností a mimo jiné také v osamostatněné Albánii pracoval jako redaktor novin, či německého lingvistu a etnologa **Gustava Weiganda** (1860–1930), který zkoumal především vztahy mezi balkánskými jazyky. Badatele tohoto období z řad samotných Albánců jsem v tomto přehledu záměrně vynechal, protože jim bude věnována pozornost v podkapitole o albánském národním obrození.

Současná albanistika

Největší rozkvět v samotné **Albánii** zažila albanistika paradoxně teprve po roce 1945, a to i přes fakt, že kvůli hořkovskému komunistickému režimu země upadala do stále větší izolace od okolního světa a komunikace se zahraničními odborníky nebyla vůbec jednoduchá. Albanistika se začala postupně pěstovat nejprve na Vysokém pedagogickém institutu v Tiraně (zal. 1951), který se v roce 1957 sloučil s jinými vysokoškolskými pracovišti a dal tak vzniknout Historicko-filologické fakultě dnešní Tiranské univerzity (*Universiteti i Tiranës, Fakulteti i Historisë dhe i Filologjisë*). V albánském prostředí se vysokoškolská výuka albanistiky realizuje zvláště pro obory albánský jazyk, albánská literatura a historie. Kromě již zmíněné tiranské univerzity se dají tyto obory dnes studovat ještě na Fakultě společenských věd Univerzity Luigje Gurakuqihho ve

Skadaru (*Universiteti Luigi Gurakuqi në Shkodër, Fakulteti i Shkencave Shoqërore*), na Fakultě humanitních věd Univerzity Alexandra Xhuvaniho v Elbasanu (*Universiteti Aleksandër Xhuvani në Elbasan, Fakulteti i Shkencave Humane*), na Fakultě vzdělávání a společenských věd Univerzity Eqrema Çabeje v Gjirokastrë (*Universiteti Eqrem Çabej në Gjirokastrë, Fakulteti i Edukimit dhe Shkencave Shoqërore*) a na Filologicko-vzdělávací fakultě Univerzity Fan S. Noliho v Korči (*Universiteti Fan Noli në Korçë, Fakulteti i Edukimit dhe Filologjisë*). Po druhé světové válce vznikala v Albánii postupně také akademická pracoviště. Albánská akademie věd (*Akademia e Shkencave e Shqipërisë, ASHSH*) byla založena v roce 1972 a jednou z jejích součástí je dnes Oddělení společenských a albanologických věd (*Seksioni i Shkencave Shoqërore dhe Albanologjike*), které vydává odborný časopis *Studia Albanica*. Ústav jazykovědy a literatury (*Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë*) a Historický ústav (*Instituti i Historisë*) se po reformě akademických pracovišť v roce 2008 odtrhl od Albánské akademie věd a stal se součástí Centra albanistických studií (*Qendra e Studimeve Albanologjike, QAS*). Vydává časopis *Studime filologjike* (Filologické studie).

Situace v někdejší jugoslávské federaci byla poněkud složitější. Nejprůhodnější podmínky pro rozvoj albanistiky panovaly v **Kosovu**, resp. Autonomní oblasti Kosovo a Metochie, která sice přímo podléhala orgánům Socialistické republiky Srbsko, ale pod vlivem decentralizace v Jugoslávii od konce 60. let 20. století získávala stále větší pravomoci a také sem proudila značná finanční pomoc. Řada jugoslávských Albánců studovala po druhé světové válce na univerzitách v Bělehradě nebo Záhřebu, potom se ale středobodem albánského školství a jugoslávské albanistiky stala Priština, čehož využívali nejen kosovští, ale i černohorští a makedonští Albánci. Albanologický institut (*Instituti Albanologjik i Prishtinës*) vznikl už v roce 1953, ale fungoval pouze dva roky, než byl kosovskými autonomními orgány, v jejichž obsazení tehdy ještě většinu tvořili Srbové, uzavřen. Obnoven byl teprve v roce 1967 a od té doby vydává časopis *Gjurmime albanologjike* (Albanologické studie). V roce 1958 byla v Prištině otevřena Vysoká škola pedagogická (*Shkolla e lartë pedagogjike*), při níž o dva roky později vznikla filozofická fakulta s katedrou albánštiny. Ta se stala v roce 1970 součástí Prištinské univerzity (*Universiteti i Prishtinës*) a dodnes se na ní vyučuje kromě jiného obor historie, zatímco obory albánský jazyk a albánská literatura se vyučují na Filologické fakultě (*Fakulteti Filologjik*). V roce 1978 vznikla Kosovská akademie věd a umění (*Akademia e Shkencave dhe të Arteve e Kosovës, ASHAK*). Její Oddělení jazykovědy a literatury (*Seksioni i Gjuhësisë dhe i Letërsisë*) vydává časopis *Studime filologjike*. Albánské školství a věda v Kosovu se ovšem v 90. letech minulého století poznamenaných srbským nacionalismem ocitlo ve svízelné situaci. Po zrušení určitých ústavních dodatků v roce 1989 bylo

školství v albánštině de facto postaveno mimo zákon a Kosovská akademie věd byla na základě rozhodnutí srbským parlamentem v roce 1992 prohlášena za zrušenou, nicméně školství i akademie přežívaly dál v podobě ilegálních paralelních struktur. Jejich činnost se plně podařilo obnovit až po ukončení ozbrojeného konfliktu mezi Srby a kosovskými Albánci v roce 1999. Navzdory kosovskému konfliktu a politickým třenicím kolem jednostranného vyhlášení nezávislosti Kosova (2008) se albanistika udržela i na Filologické fakultě univerzity v Bělehradě v **Srbsku**. Kdysi měla bělehradská albanistika poměrně zvučné jméno, ze zmíněných důvodů ale její význam v celoevropském měřítku upadl. V **Makedonii** existuje albanistika jako studijní obor na Filologické fakultě Univerzity sv. Cyrila a Metoděje ve Skopji (pro rodilé i nerodilé mluvčí albánštiny) a také se studuje na Filologické fakultě Státní univerzity v Tetovu (*Universiteti Shtetëror i Tetovës, Fakulteti Filologjik*), která určitou dobu fungovala bez oficiálního schválení státních orgánů, nakonec se jí ale podařilo legalizovat. V **Černé Hoře** se vysokoškolská výuka albanistiky realizuje na univerzitě v Podgorici a pouze pro budoucí učitele albánštiny na základních a středních školách.

Z dalších zemí jihovýchodní Evropy má albanistika silné kořeny hlavně v **Bulharsku**, což je podmíněno také tradičně dobrými bulharsko-albánskými vztahy. Albanistika tam neexistuje jako samostatný studijní obor, představuje totiž užší specializaci v rámci oboru balkanistika na Fakultě slovanských filologií na Univerzitě sv. Klimenta Ochridského v Sofii. Mezi albanistické velmoci v Evropě tradičně patří **Itálie**, **Rusko** a **Německo**, proto vážný zájemce o albanistiku spíše využítuje znalosti jazyků těchto zemí než znalosti angličtiny. Samostatnou katedru albanistiky mají univerzity v Neapoli, Palermu, Mnichově a Petrohradu. Mimo to se albánština a albánská historie a kultura vyučuje na celé řadě univerzit po celém světě jako součást jiných oborů, nejčastěji balkanistiky (Řecko, Polsko, Dánsko, Turecko, Čína, USA aj.).

Albanistika v českých zemích

Už při letném pohledu na albanistiku v českých zemích narazíme na zvláštní paradox. Na jednu stranu nelze české albanistice upřít několik skutečně významných počínů, zejména na samotném počátku, na druhou stranu však u nás zůstávali Albánci, jejich jazyk a kultura po dlouhá období na okraji zájmu, což do určité míry platí v podstatě dodnes.

Počátky českého zájmu o Albánce

Průkopníkem české albanistiky se stal **Jan Urban Jarník** (1848–1923). Narodil se 25. května 1848 v Potštejně do chudé rodiny se třemi dětmi. Po završení studií na gymnáziu ve Vysokém Mýtě odjel studovat do Vídně, kde se roku 1879 se stal docentem. V roce 1882 založil romanistiku na filozofické fakultě v Praze, kde byl jmenován profesorem. Přestože se orientoval hlavně na románské jazyky, obzvlášť na rumunštinu, zanedlouho přibyla do jeho širokého jazykového repertoáru i albánština, i přes tvrzení jistého profesora, že albánštinu nemá smysl studovat bez znalostí turečtiny. Jednou prý dokonce plynule albánsky prohlásil: „*Zatoužil jsem prudce poznat tento jazyk, méně známý než rumunština.*” V jeho vytrvalém úsilí zvládnout tento jazyk mu pomáhal dlouholetý přítel Marko Shantoja, vysloužilý důstojník původem ze Skadaru, se kterým se náhodně seznámil při hašení požáru ve Vídni. Prostřednictvím něho získal přístup ke gegskému dialektu, tehdy v Evropě málo známému. Dopisoval si jak se samotnými albánskými obrozenci, Naimem Frashërim, Konstantinem Kristoforidhim, Thimim Mitkem, Jeronimem de Radou aj., tak i s významnými osobnostmi tehdejší albanistiky, mj. s Johannem Georgem von Hahnem a Gustavem Meyerem. Na rozdíl od akademiků, kteří zůstávali ve svých pracovních izolování od živého jazyka, vyhledával vždy Jarník bezprostřední kontakt s jeho mluvčími. Podařilo se mu sice vycestovat do Rumunska, ale vysněnou Albánii mu bohužel nikdy nebylo souzeno spatřit na vlastní oči. Tehdejší politický kurz a rakouská byrokracie totiž zabránily tomu, aby Jarník dostal povolení k cestě. Za sebou zanechal několik albanistických prací, z nichž vydání se dočkaly pouze dvě: *K albánské jazykovědě* (Zur albanischen Sprachenkunde, 1881), *Příspěvky ku poznání nářečí albánských* (1883), kterou nejprve proslavil jako přednášku na Královské české společnosti nauk v Praze, a časopisecky vydaná práce *Albánské pohádky a anekdoty* (Albanesische Märchen und Schwänke, 1890). V rukopisech zůstaly jeho práce o albánském folklóru, frazeologii a příslovích a dokončit nestihl ani rozsáhlý albánsko-německo-český slovník.

Za ukázkový materiál první práce vzal např. báseň Pashka Vasy *Moj Shqypni, e mjera Shqypni* (Ó, Albánie, ubohá Albánie), na níž se snažil vystihnout gramatické zvláštnosti albánštiny. K zachycení albánštiny používal Jarník vlastní modifikovanou latinku s kombinovaným pravopisem. Využíval totiž jak diakritiku pod vlivem češtiny a dalších slovanských jazyků (š, ž, č, dž, d', ň, ć), tak spřežky patrně po vzoru Konstandina Kristoforidhiho (*dh, th, rr, ll*).

Obrázek 12

Zur albanischen Sprachenkunde.

I. Texto mit Interlinealversion. *)

- a
- Mōj Šéypnī, e mjéra Šéypnī,
 O Albanien arm das Albanien
 kuš t kâ éit me krye n hí?
 wer dich hat gezogen mit Kopf in Asche
 tí kē pas ken ñi zoj e đān,
 du hast gehabt gewesen eine Herrin weit
 búrrat e đjelmt t thiršin nān;
 Männer die und Bursche die dich riefen Mutter
 6 kē pas šum t míra e šum begatī
 hast gehabt viel Güter und viel Reichthum
 me várza t búkra e me đjelm t ri,
 an Mädchen schöne und an Burschen junge
 đā e venn, ára e baština,
 Vermögen und Orte Felder und Erbtümer
 me arm t bárdha e me pūšk ltina,
 an Waffen weiße und an Flinten lateinische
 me búrra tríma e me grā t dlira,
 an Männer tapfere und an Weiber kousche
 10 ti nner t đith šóčet kē ken mā e mír
 du unter all Genossinnen die hast gewesen mehr gut die
 kūr kriste pūška, si me škrep móti,
 wann knatterte Flinte die wie würde blitzen Gewitter das
 zógu i Šéyptarit đithmón i zóti
 Vogel der der Albanier des immer Herr der
 kâ ken per lūft e n lūft kâ dékun
 hat gewesen durch Krieg und in Krieg hat gestorben
 e dhūn mūpa kurr s i kâ métun.
 und Schande hinten jemals nicht ihm hat geblieben
 15 kūr kâ lidh bōsen búrrī i Šéyptis,
 wann hat gebunden Wort das Mann der der Albanien des
 i kâ štī dridhen đith Kumelis;
 ihm hat geschleudert Schrecken den ganz Rumelien den

*) Ueber die Transcription s. Abchn. II, über die Provenienz der Texte berichtet das Schlusswort.

Obrázek 13

Protože Jarník zcela nepochybně představuje klíčovou osobnost v dějinách české albanistiky a česko-albánských vztahů, dovolil jsem si na tomto místě zařadit český překlad celého doslovu jeho práce *K albánské jazykovědě*, ve kterém Jarník sám sebe ukazuje jako zaníceného, ale skromného badatele, který těžce nesl skutečnost, že složitě nabyté vědomosti mu bylo znemožněno konfrontovat s realitou.

Doslov

Všechny zde publikované texty mi převyprávěl **můj někdejší učitel albánštiny, pan Marko Shantoja, rodilý Albánec ze Skadaru**. První ukázkou je báseň albánského básníka Pashka Vasy, který rovněž pochází ze Skadaru, přičemž báseň sama byla patrně vytištěna na samostatných volných listech. Navzdory vši snaze se mi však nepodařilo tento výtisk získat, tudíž neručím za to, že ústní interpretace pocházející z druhé ruky úplně přesně souhlasí s originálem. Sám pan Shantoja si totiž nechal báseň recitovat od jednoho Albánce ze Skadaru, který přijel na návštěvu.

Ostatní ukázky, dvě lidové pohádky a několik přísloví vyňal pan Shantoja z velkého bohatství svých znalostí o vnitřním životě albánského národa. Přestože totiž už mnoho let žije daleko od své vlasti, zachoval si plně znalost své mateřštiny.

Díky šťastné náhodě jsem se před třemi roky mohl seznámit s tímto inteligentním mužem, který se velmi obětavě a nezištně uvolil, aby mě vyučoval své mateřštině, za což bych mu chtěl na tomto místě vyjádřit patřičný dík. Kromě zde publikovaných textů vlastním ještě více než 40 kratších anekdotických vyprávění od stejného zdroje a doufám, že snad nějakým způsobem bude umožněno je publikovat.

Zde publikované texty jsou kompletně sepsány v takzvaném gegském dialektu, a protože je referent rodákem ze Skadaru, leccos by mohlo být poznamenáno zvláštnostmi skadarského nářečí, ale dokud v té zemi nebudu mít sám příležitost strávit delší dobu, nepovažuji se za kompetentní osobu, která by to mohla posoudit. V poslední době jsem měl příležitost navštěvovat také rodáka z jižní Albánie, tedy Toska, jménem Mehmet Reshit, se kterým jsem mohl zejména číst pohádky v dialektu jeho rodiště publikované Dozonem, a který byl tak laskav a přeložil se mnou všechny zde publikované texty do dialektu svého rodiště. Chtěl jsem proto nejdříve pokračovat **zkoumáním rozdílů mezi oběma geograficky vzdálenými dialekty** na základě těchto textů, nicméně záhy jsem pochopil, že to s ohledem na potřebný prostor nebylo vůbec možné, nehledě na to, že by tím byl ohrožen výše uvedený praktický účel. Jelikož jsem musel kvůli nedostatku prostoru vynechat rovněž **zamýšlený glosář**, nemohl jsem použít ani cenné informace od pana Reshitiho, za které mu vyslovuji vřelý dík.

V neposlední řadě jsem zavázán velkým díkem ctihodnému panu Giacomu Junggovi z jezuitské koleje ve Skadaru nejen za to, že provedl tiskovou korekturu, ale také za to, že mi velmi ochotně poskytl k dispozici během tisku nyní již dokončenou, ale zatím nevydanou praktickou mluvnici albánštiny „*Regolle grammaticali sulla lingua albanese*“ Scutari d’Albania, Tipografia privata del Collegio Pont. Alban. (s. 112). Gramatická část mé práce se zakládá hlavně na této gramatice, čímž si ale rozhodně nedělám ambice Junggovi knihu překonat, neboť na několika stranách gramatického pojednání, navíc omezen na naše texty, nemohu nabídnout totéž, co je obsaženo ve zmíněné knize, nehledě na to, že Junggovi bylo přáno žít mezi albánským národem a správnost svých údajů si ověřovat přímo na místě.

Nechci také nechat beze zmínky, že za nápad pořídit meziřádkový překlad, což neznalí tohoto jazyka jistě uvítají, vděčím svému váženému učiteli, panu profesorovi Miklošičovi, protože původně jsem byl rozhodnut k textům připojit pouze co nejvěrnější překlad.

Stejně tak jako na glosář a srovnání obou dialektů jsem musel, alespoň zatím, **rezignovat na srovnání obou pohádek s příbuznými pohádkami jiných národů**; za ochotu podat pomocnou ruku v tomto směru vyslovuji upřímný dík pánům Reinholdu Köhlerovi z Výmaru, Christianu Nyropovi z Kodaně a Josefu Černému z Králova Hradce.

Nyní mi nezbývá, než žádat o shovívavost nad mnoha nedostatky, kterých se byť i krátká práce nevyvarovala. Snad mohu doufat, že si každý udělá obrázek, s jakými těžkostmi se člověk musí při takové práci potýkat, když mu **není přáno strávit v dané zemi delší dobu**. Tuto otázku jsem se odhodlal řešit teprve nedávno a kvůli různým pracovním povinnostem jsem nemohl této věci věnovat pozornost, která by byla úměrná nadšení, s jakým jsem se pustil do studia tohoto dosud málo známého jazyka.

(*Zur albanischen Sprachkunde*, s. 49–51)

Některá ze svých dřívějších předsevzetí se Jarníkovi podařilo splnit v *Příspěvcích ku poznání nářečích albánských*. V předmluvě tohoto díla opět zdůrazňuje fakt, že gegskému dialektu tehdy byla věnována jen malá pozornost, a zároveň vyzdvihuje přínos lidové slovesnosti pro poznání jazyka:

Heslem nynějšího jazykozpytu jest uveřejňovati pokud možná texty a to i texty takové, které pro dějiny literatury toho neb onoho národa nemají veliké důležitosti, nýbrž které pouze jako památky jazykové zajímaví. A děje-li se to v literaturách tak bohatých, jako jest např. francouzská, kterak nemá to býti vítáno v jazyku tak málo známém a tak málo písemných památek majícím, jakým jest jazyk albánský? Zde pak mimo to dlužno podotknouti, že texty zde uveřejněné náležejí vesměs nářečí Gegův, kmene to obývajícího v severní a střední Albánii, které až dosud nejméně jest známo pro nedostatek písemných památek. Nářečí jižnímu, toskickému, věnovalo se více pozornosti: o něm jedná Hahnovo rozsáhlé dílo, taktéž národní báchorky a písně Dozonem uveřejněné náležejí tomuto nářečí. Přání, aby se i nářečí severnímu patřičná pozornost věnovala, bylo vysloveno častěji, poněvadž severní nářečí v mnohém původnější formu zachovalo nežli nářečí jižní.

Maje příležitost obcovati po delší dobu s Albáncem Markem Šantojou ze Škodry, mužem to velice duchaplným, který si zachoval smysl pro všechny jemnosti své mateřštiny a který, což vzácným jevem jest, má zvláštní dar pro vypravování, měl jsem to za svou povinnost sděliti učenému světu krátké báchorky, bajky a anekdoty, které mi po čas mého obcování s ním vypravoval.

(*Príspevky ku poznání nářečí albánských*, s. 3)

Jarníkův syn **Hertvík Jarník** (1877–1938) se po otcově vzoru věnoval románské filologii, dokonce působil jako děkan na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Pro českého čtenáře přehledně zpracoval problematiku různých albánských abeced v útlé práci *Přepis albánštiny* (1926).

Za povšimnutí stojí skutečnost, že s J. U. Jarníkem konzultoval svoje překlady z albánštiny lékař **Josef Vinař** (1876–1961). Výbor z lidové epiky a lyriky opatřený historicko-literárněvědným úvodem publikoval pod názvem *Národní zpěvy albánské* (1911) a v časopise *Osvěta* vydal i český překlad básně *Moj, Shqypni, e mjera Shqypni*, kterou získal od Jarníka. Ovládal albánštinu na takové úrovni, že byl schopen překládat z originálu, což na tehdejší poměry a vlastně dodnes stále představuje určitou raritu. Například *Arnautské pohádky* ze sbírky Ćira Truhelky, které vyšly shodou okolností téhož roku v Brně, jsou překladem z chorvatštiny, zatímco František Ladislav Čelakovský se dostal k albánské lidové slovesnosti prostřednictvím Lorda Byrona a angličtiny.

V předmluvě k *Národním zpěvům albánským* Vinař píše o těžkostech, na které narazil při překladu:

Překládaje z jazyka albánského, hleděl jsem, abych co nejvíce zachoval verš, rým (popřípadě assonanci) a celou dikci originálu. Vyhověti všem těmto podmínkami jest cílem, ku kterému možno se sice přiblížiti, ale stěží ho dosáhnouti. Podávám tuto výsledek několikaleté práce a studia, které zvláště na počátku bylo obtížno pro těžkou přístupnost pramenů. (str. 21)

Charakterem básnictví albánského jest neobyčejná úsečnost a stručnost, k čemuž přispívá množství slov jednoslabičných. Překladatel setkává se tu s mnohými obtížemi, chce-li stejným rozměrem vyjádřiti myšlenku originálu. (str. 14)

Velice zajímavý je moment, kdy se zmiňuje o patriarchálních poměrech a zvykovém právu, a způsob, jakým se staví k zaostalosti v Albánii:

Krev, vražda, msta, handžár, puška, šibenice jsou obsahem těchto písní. Lidský život u lidu primitivního nemá ještě té ceny jako u národa kulturního, krev se snadno prolíje, a krev žádá zase krev, tak káže zákon krevní pomsty. Krevní msta jest sice kruté zařízení, ale přece není tak hodna zavržení, sám se hájiti, sám si zjednati dostiučinění za utrpené bezprávi. U Albánců pozorujeme tři stěžejní právní pojmy, které došly také svého výrazu v národní poezii, to jsou: krevní msta, svatost daného slova, posvátnost svazku příbuzenského, pokrevenského a pohostinského. (str. 14)

V samotném závěru předmluvy se dozvídáme, že i Vinař udržoval kontakt s několika Albánci, mj. i s arberešským intelektuálem Zefem Skiroem:

Ke konci vzdávám upřímné díky svému někdejšímu učiteli P. Paškovi Bardhi, rektoru kolleje ve Skadaru, vdp. Zvonimíru Koriginovi, vicerektora semináře Zmajevićova v Zadru, za laskavé zapůjčení potřebné literatury, jakož i panu Giuseppe Schiró, profesoru na Istituto Orientale v Neapoli. Největším díkem jsem pak zavázán Prof. Dru Janu Urbanu Jarníkovi, znalci jazyka albánského, za laskavé rady a pomoc při tomto díle. (str. 21)

Poválečná albanistika v Československu

Dalším výrazným, i když nepříliš dlouho trvajícím, obdobím rozmachu prošla albanistika u nás až v 50. letech 20. století v důsledku zintenzivnění hospodářsko-kulturních styků mezi Albánií a tehdejším Československem v rámci vzájemné spolupráce socialistických zemí.

První pokusy o výuku albánštiny v Československu se objevily už v roce 1949, nicméně kurz albánštiny na jazykové škole v Praze byl oficiálně otevřen až v roce 1957. Mnohem větší význam ale má skutečnost, že v roce 1951 oficiálně zahájil činnost Albánský seminář na Filologické fakultě Univerzity Karlovy, a nemůže zůstat bez povšimnutí, že se patrně jednalo o první instituci svého druhu v zemích východního bloku. Seminář zajišťoval magisterské studium albanistiky, podporoval vydávání různých publikací, propagaci albánské kultury v Československu a organizoval přednášky pro Československou lidovou armádu. Albánský seminář se etabloval kolem filologa **Dhimitra Piliky** (1923–2003), rodáka z Korče, který byl vnukem obrozence Thimiho Mitka a žákem profesora Kostaqe Cipa. Pilika studoval v Itálii, účastnil se bojů za osvobození Albánie ve druhé světové válce a později působil zhruba patnáct let na Filologické fakultě v Praze, kde získal doktorát. V rámci albanistiky přednášel praktický kurz jazyka, normativní gramatiku, jazykovědný rozbor albánštiny a albánskou literaturu. Zároveň se stal autorem první kompletní česky psané mluvnice albánštiny (*Albánská mluvnice*, 1952), která byla založena na toskickém dialektu, ale protože nereflexuje spisovnou normu ustanovenou až o dvacet let později, je již dnes v podstatě nepoužitelná. V krátké předmluvě nechybí obligátní prosovětské a promarxistické fráze:

Některé zvláštnosti albánského jazyka lze vysvětlit jen jistým starším jazykovým substrátem, jak to **zdůrazňují nejnovější sovětské výzkumy**.

Albánský jazyk představuje v svém celku dvě velké dialektické skupiny: severní /gegërishtja/ a jižní /toskërishtja/. Dosavadní mluvnické popisy se opíraly většinou o nářečí severní, jež se uměle zavádělo za základ literár. jazyka, přestože proto chyběly vhodné podklady. **Teprve lidově dem. režim dovedl tuto situaci řešit ve světle marxismu-leninismu a oficiálně povýšil nářeční typ jižní za podklad spisovného jazyka**, ten typ, jehož už užíval básník N. Frashëri, největší klasik albánské literatury. (s. 1–2)

Obrázek 14

Také se zasloužil o opětovné vydání Kristoforidhiho *Albánsko-řeckého slovníku* (Λεξικόν αλβανο-ελληνικόν). V materiálech P. J. Šafaříka z doby, kdy pobýval v Dubrovniku, objevil Skanderbegovy pečete. Za zmínku určitě stojí i fakt, že se Pilika autorsky podílel na tvorbě univerzální příručky pro jazyky socialistických zemí, ve které dostal na starost albánskou část (*Mluvíme česky, slovensky, rusky, polsky, bulharsky, srbochorvátsky, maďarsky, rumunsky, albánsky*, 1965). V souvislosti s Albánským seminářem nelze opomenout geografa **Leopolda Jouru** (1907–1962), který přednášel albánskou historii v balkánských souvislostech. Společně s Pilikou přeložili do češtiny ústavu a první dvouletku a pětiletku Albánské lidové socialistické republiky. Na poli lingvistiky se prosadil **Václav Polák** (1912–1981), který se pokusil o výuku albánské historické gramatiky a vydal *Příručku albánského jazyka* obsahující stručný přehled gramatiky a konverzaci, a také **Pavel Novák** (1932–2007), který se zabýval například reduplikací objektu v albánštině.

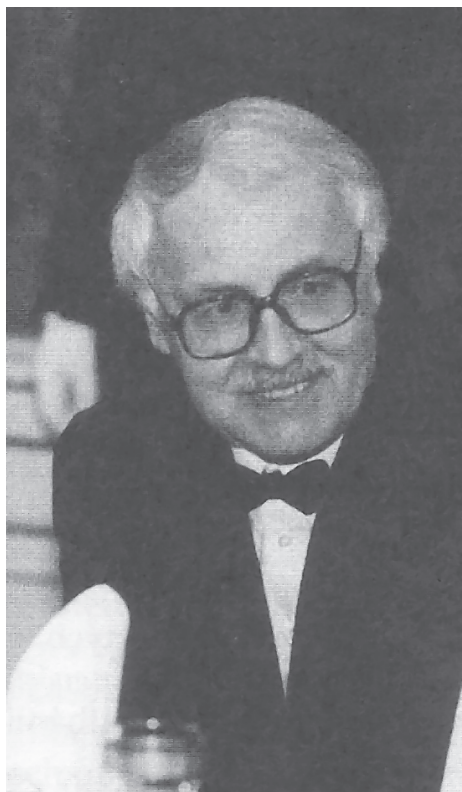
Současná česká albanistika

Albánský seminář byl v 60. letech donucen zastavit své aktivity z důvodů politického klimatu ve východním bloku. Po roztržce mezi Albánií a SSSR Československo s Albánií přerušilo diplomatické styky. Albánci, kteří u nás studovali nebo pracovali, se museli vrátit do Albánie (tyto události se staly také námětem pro česko-albánský koprodukční film *Smutek paní Schneiderové*). Týkalo se to i již zmíněného Dhimitra Piliky, a tak se velice nadějně počátky albanistika prakticky na třicet let ustoupila do pozadí. Znovu-oživení se dočkala teprve po pádu komunismu, a to i díky absolventům Albánského semináře. **Hana Tomková** (1934) překládá z albánské literatury. V roce 1991 přeložila do

čestiny román Ismaila Kadareho *Generál mrtvé armády* a nedávno publikovala překlad albánských pohádek *Krásá země* (2009). Nestorem české albanistiky byl významný český balkanolog a historik **Pavel Hradečný** (1938–2006). Absolvoval dlouhodobé stáže na univerzitách v Tiraně a Prištině, což znamenalo v československých poměrech naprostý unikát. Celý život usilovně pracoval na rozsáhlých *Dějínách Albánie*, které bohužel už vydat nestihl (vyšly posmrtně díky pomoci jeho kolegy a přítele Ladislava Hladkého až v roce 2008). Na konci 90. let byla opět na velmi krátkou dobu otevřena albanistika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Začaly také vycházet první popřevratové publikace zaměřené na albánštinu: miniaturní *Česko-albánský slovník* (1992) Ivana Kaprála a Heleny Kešeové a *Příručka albánštiny pro příslušníky AČR v mírových misích*, které ovšem rozsahem ani kvalitou nepředčily předchozí práce a byly zatíženy množstvím chyb. V roce 2004 spatřila světlo světa první praktická příručka *Česko-albánský slovník a konverzace* Mileny Hoxhy a Lendity Jakupi-Gojani a prvního slovníku na skutečně solidní úrovni se česká veřejnost dočkala až v roce 2007. Byl jím *Albánsko-český a česko-albánský slovník* Hany Tomkové a Virgjila Monariho, obsahující přibližně 40 000 hesel. O dva roky později vyšla první porevoluční česky psaná albánská gramatika *Mluvnice albánštiny* Lucie Gramelové. Táž autorka vydala v roce 2012 i *Učebnici albánštiny*. Obě publikace jsou poměrně stručné, ale i ony mají své místo v české albanistice. Ještě bychom se mohli zmínit o nejnovější konverzační příručce *Albánština. Konverzace se slovníkem a gramatikou*, která vyšla v nakladatelství LINGEA v roce 2010. V současné době lze albanistiku studovat jako specializaci v oboru Jihovýchodoevropská studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Albanisticky orientované předměty nabízí také Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně a rovněž existují kurzy albánštiny na Jazykové škole hlavního města Prahy.

Obrázek 15

Obrázek 16

Albánci a jejich původ

Albánci patří dodnes k nejméně známým národům v Evropě, k čemuž bezpochyby přispěla jejich pohnutá historie, neboť toto etnikum po celá staletí zůstávalo ve stínu svých slavnějších sousedů a pokořitelů. Před Slovy postupujícími do balkánského vnitrozemí se uchýlili do hor, kde vedli polonomádský styl života v kmenově uspořádaných společenstvích stranou dominantních kulturních proudů. Albánská elitní kultura se začala rozvíjet se značným zpožděním. Až do samotného konce osmanské nadvlády se Turci intenzivně snažili u většinově muslimských Albánců potírat projevy národního uvědomění, protože jediným tehdy oficiálně vyznávaným ideálem byla jednota muslimského miléty bez ohledu na etnický původ. Proto i národní obrození u Albánců přišlo později než u ostatních evropských národů. Po roztržce albánského komunistického vedení s ostatními zeměmi socialistického bloku byl mateřský stát Albánců vystaven dlouhé mezinárodní izolaci. S uvolněním poměrů po pádu komunistického režimu si navíc Albánci získali nechvalnou pověst emigrantů, pro které je jejich vlast pouhým „tranzitním“ bodem. V horším případě se na jejich pověsti podepsaly předsudky a stereotypy spojené s kriminalitou. Nicméně albánská historie a kultura v širším evropském povědomí nadále zůstávají velmi málo známými.

Národní atributy

Etnonymum

Etnonymum, pod kterým je tento národ známý ve většině zemí světa – čes. *Albánc*, řec. *Αλβανός*, lat. *Albanus*, angl. *Albanian*, něm. *Albaner* apod. – se váže k ilyrskému kmenu **Albanů**, který obýval území dnešní střední Albánie a který ve svém díle *Geographica* (2. stol. n. l.) zaznamenal už alexandrijský učenec Klaudios Ptolemaios. Nejstarší podoba albánského etnonyma zněla **Arban**. Existuje hypotéza, že je etymologicky příbuzná s etnonymy jiných indoevropských národů, totiž Arménů a Irů. Někteří albanisté (Krahe, Domi, Çabej) přijali tvrzení, že jde o slovo odvozené ze základu *arb-* sufixem ilyrského původu *-ano*. Jiná, málo pravděpodobná, etymologická teorie v něm spatřuje složeninu *arë-bërës*, kterou lze vyložit jako *obdělávající zemi*. Teprve později se ne-

přízvučné *a* ve slově *arban* změnilo na *ë*, čímž vznikla podoba **arbën**. Z téhož základu jsou odvozena slovanská středověká pojmenování **Arban** (nebo s přesmyčkou **Raban**) a **Arbanas**. Byzantští Řekové používali pro Albánii označení *Arvanon*, z něhož pochází i varianta albánského etnonyma **Arvanitas** (řec. Αρβανίτης) označující autochtonní albánskou menšinu v Řecku. Turci tuto variantu zkomolili na **Arna(v)ut** (اروانرا), přičemž pro Albánii používali slovo *Arna(v)utluk*. Samotní Albánci ještě na začátku minulého století vnímali toto slovo jako velmi urážlivé, zatímco dnes je neutrální, bez negativních konotací. V jižních částech albánského jazykového prostoru proběhla ještě rotacizace souhlásky *n*, a tak vznikla varianta **arbër**. Ve středověku nazývali Albánci svou zemi *Arbën/Arbër* nebo *Arbëni/Arbëri*. Rozšířením původního *Arbër* o sufix vyjadřující geografickou příslušnost vznikla varianta **arbëresh**, která se dodnes zachovala u albánské menšiny v jižní Itálii, zatímco nerotacizovanou variantou **arbënesh** se označuje albánská komunita v okolí chorvatského Zadaru.

Zhruba v 17. stol. byla středověká podoba postupně vytlačena novým etnonymem: **shqip(ë)tar**. V lidové etymologii a ve výkladu M. Lambertze se klade do souvislosti se slovem *shqipe* nebo *shqiponjë*, tedy s orlem jakožto albánským národním symbolem, pročež se také Albáncům přezdívá „národ orlů“. Ve skutečnosti má však slovo *shqiptar* patrně mnohem prozaičtější etymologii. Usuzuje se totiž, že na počátku přechodu k novému etnonymu stálo příslovce *shqip*, jehož přímá význam zněl „správně“ či „srozumitelně“. Ve významu „albánský“ se zřídka objevuje už u starších albánských autorů 16.–17. století (Gj. Buzuku, P. Budi, P. Bogdani). Od příslovce *shqip* zpětně vzniklo stejně znějící adjektivum a od něj zase sloveso *shqiptoj* – původně „srozumitelně vyslovovat, mluvit“, které se v 17. století začalo používat ve významu „mluvit albánsky“. Etnonymum *shqiptar* je pak etymologicky vyložitelné právě pomocí slovesa *shqiptoj* jako „srozumitelně hovořící“, tj. „hovořící albánsky“. G. Mayer se domníval, že východiskem etymologie mladšího albánského etnonyma bylo právě sloveso *shqiptoj*, jehož původ spatřoval v latinském slovese *excipio*. Ze slova *shqiptar* pochází také starší české pojmenování **Škipetar** a obdoby v západních jazycích (např. franc. *chkipètar*), které se používaly hlavně v 19. století, a také srbské označení **Šiptar** (také **Šiftar**) označující kosovského Albánce, jež získalo teprve ve druhé polovině 20. stol. výrazně negativní konotace. Toskové nazývají Albánii **Shqipëri** a Gegové **Shqypni**, zatímco relativně pozdě vzniklé **shqiptari** (s přízvukem na poslední slabice) označuje Albánce jako celek.

Albánský orel

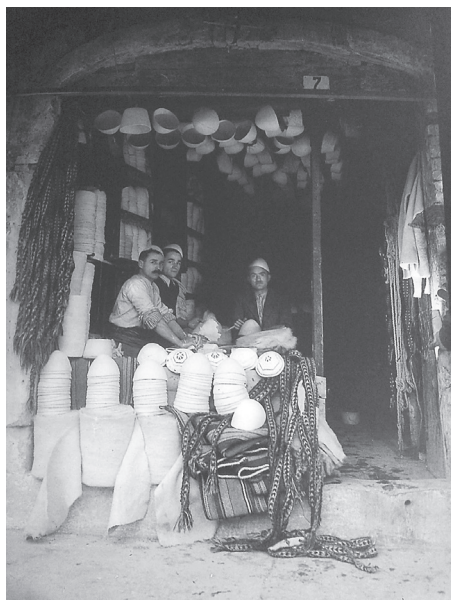
Černý dvouhlavý orel je bezesporu nejrozšířenějším symbolem albánství, který zdobí zároveň i národní vlajku. Nejprve je ale potřeba uvést na pravou míru jeden terminologický problém. Podle českých heraldických pravidel má orel dvě hlavy, zatímco orlice je jednohlavá. Albánci však hovoří o orlici (*shqiponjë e zezë dykrenore*). Nutno podotknout, že dvouhlavý orel se jako národní symbol neobjevuje pouze u Albánců, ale i u jiných národů (Srbů, Černohorců, Rusů). Historie orla jako heraldického symbolu sahá až do antického Říma. Po rozdělení římského impéria na západní a východní část (395) se začal na místo jednohlavého používat orel dvouhlavý. Zatímco na západě dobytém barbary upadl tento symbol v zapomnění, Byzanc jej zachovala jako oficiální znak říše a ortodoxní církve, přičemž byzantští císaři za určité zásluhy opravňovali používat dvouhlavého orla v erbu i některé balkánské feudální rody. Za to, že **Ondřej II. z rodu Muzaků** přemohl s pomocí dalších albánských aristokratických rodů v bitvě poblíž dnešní Kastorie srbského krále Vukašina (1370), mu císař Jan V. Paleologos udělil titul despoty a **právo používat černého dvouhlavého orla** ve zlatém poli s hvězdou uprostřed. Byzantský orel tedy nahradil původní erb Muzaků s pramenem vody rozdělujícím se vedví a pochodní uprostřed. O povýšení dvouhlavého orla na národní symbol se však zasloužil až albánský národní hrdina Gjergj Kastrioti Skanderbeg (1405–1468), který sjednotil Albánce v boji proti Turkům. Je známo, že **Skanderbeg převzal tento symbol od výše zmíněných Muzaků** s tím, že nahradil starší erb rodu Kastriotů s postavou prince s dlouhými vlasy a tógou, který Skanderbeg zdědil po svém otci Janovi. Nejstarší doklad Skanderbegovy pečeti s dvouhlavým orlem pochází patrně z knihy neapolského krále Alfonse V., kterou daroval Skanderbegovým vyslancům. Rod Kastriotů tento heraldický symbol používal nadále i po Skanderbegově smrti (1468) a odchodu do Itálie, zatímco v samotné Albánii se s ním identifikoval i prostý lid. Četná stylizovaná vyobrazení černého dvouhlavého orla nacházíme např. v ornamentice koberců apod. Přesto v albánských krajích ovládaných Turky dvouhlavý orel jako symbol albánství v podstatě upadl v zapomnění a k jeho rekonstrukci vlastně přispěli teprve arberešští obrozenci. Albánský orel v rudém poli figuruje i na národní vlajce, která byla slavnostně vyvěšena při vyhlášení nezávislé Albánie 28. listopadu ve Vloře. Např. albánský politik Eqrem bej Vlora (1885–1964) se ale ve svých *Pamětech* zmiňuje, že prostým obyvatelům Vlory byla vlajka neznámá a že symbol dvouhlavého orla nikdy předtím neviděli.

Obrázek 17

Qelesha

Za neméně důležitý symbol albánství se považuje bílá mužská pokrývka zvaná *qelesha* nebo v severněji položených oblastech *plis*. Vyrábí se složitým postupem z vlny a je buď kulatá, nebo tvarem připomíná turecký fez. Určitá skupina etnologů a archeologů jí dokonce připisuje antický původ. Qelesha představovala v minulosti důležitý identifikační znak zejména v etnicky smíšených oblastech, např. v oblasti Epiru se albánské a řecké kroje celkově vzato mezi sebou příliš nelišily, ale bílá pokrývka hlavy spolehlivě prozrazovala etnickou příslušnost svého majitele.

Obrázek 18

Albánský etnický prostor

Celkový počet Albánců na světě se odhaduje poměrně složitě, protože zejména mezi příslušníky albánské diaspory není jednoduché posoudit, koho ještě za Albánce považovat lze a koho už ne. Ani oficiální údaje o počtu obyvatel v jednotlivých zemích nemusí být úplně relevantní, jelikož albánští ekonomičtí migranti mohou vlastnit i několik občanství. Vyjdeme-li z údajů serveru ethnologue.com americké organizace SIL, který pravidelně aktualizuje údaje o několika tisících jazycích světa, pak by podle jeho odhadu z roku 2009 na celém světě mělo hovořit albánsky více než **5,8 mil. obyvatel** a albánština se tak umístila v celosvětovém měřítku na 113. místě (pro srovnání čeština na 81. místě a slovenština na 123. místě).

Převážná část albánsky hovořícího obyvatelstva obývá souvislé území v **západní části Balkánského poloostrova** sahající od Ambrackého zálivu na jihu až po Kosovskou Mitrovici na severu. Ovšem zdaleka ne všechny tyto oblasti tvoří součást mateřského státu Albánců. V roce 1912 křesťanské balkánské státy (Černá Hora, Srbsko, Řecko a Bulharsko) vytvořily vojenskou koalici proti Turecku a rozpoutaly tzv. první balkánskou válku s cílem rozdělit si poslední turecké bašty na Balkáně. Především se jednalo o historickou oblast Makedonie, zčásti také osídlenou albánským etnikem, nicméně koaliční státy se netajily ani ambicemi přivlastnit si etnicky albánské oblasti: Černá Hora chtěla získat Skadar (Shkodër) s okolím, Srbsko snilo o přístavu Drač (Durrës) a přístupu k Jaderskému moři, zatímco Řecko vzhlíželo k severnímu Epiru. Albánci reagovali na tyto plány opožděně a teprve v poslední chvíli, kdy už cizí armády začínaly pronikat z jihu i ze severu, je nebezpečí rozparcelování albánského etnického prostoru přimělo urychleně zasáhnout. Dne 28. listopadu 1912 vyhlásili vedení Ismailem Qemalim ve městě Vlora nezávislý albánský stát. V důsledku rozhodnutí, která padla na Londýnské mírové konferenci po první balkánské válce (1913), však nebylo vyhověno územním požadavkům albánské strany a více než polovina albánské populace se ocitla mimo hranice mateřského státu. Tuto skutečnost pocítují Albánci jako největší historickou křivdu spáchanou na albánském národu. Pro kompaktní albánské osídlení neodpovídající hranicím Albánie se časem vžilo označení **etnická Albánie** (*Shqipëria Etnike*) nebo také **Velká Albánie** (*Shqipëria e Madhe*). Druhý pojem má ovšem výrazně nacionalističtější náboj, protože je zároveň úzce spjatý s politikou iredentismu.

Etnická Albánie

Přibližně 3,5 mil. Albánců žije v **Albánii**, která je prakticky národnostně homogenním státem, jen na jihu země žije řecká menšina (Himara, Dhërmi, Piqeras aj.) a na východě země hlavně v okolí Ochridského a Prespanského jezera makedonská menšina (Boboshticë, Moglicë aj.). Černoohorská menšina se omezuje v podstatě jen na předměstí Skadaru. Ještě méně početně zastoupení jsou Arumuni, Romové, Aškali a Egypťané. Všechny tyto menšiny dohromady tvoří více než 5 % obyvatelstva Albánie.

Přibližně 2 mil. Albánců žijí v **Kosovu**, které v únoru 2008 jednostranně vyhlásilo nezávislost na Srbsku. Tady už je etnická situace komplikovanější. Dnes se podíl Albánců na celkovém počtu obyvatel Kosova odhaduje na více než 90 % s tím, že Srbové obývají kompaktní území na sever od Kosovské Mitrovice a dále několik enkláv (Gračanica, Štrpce, Novo Selo aj.) uvnitř albánského většinového osídlení. Zbylou část obyvatelstva tvoří Turci, Bosňáci, Romové a Gorani. Dodnes se albánská a srbská věda prou o to, zda jsou či nejsou Albánci v Kosovu autochtonním národem. Zatímco albánská strana se odvolává na ilyrský kmen Dardanů, srbská strana tradičně označuje Kosovo za kolébkou srbské státnosti. Srbští badatelé se snaží přítomnost Albánců v Kosovu ve středověku vyjma větších měst bagatelizovat. Např. Dimitrije Bogdanović píše, že *tvrzení o existenci usedlého albánského obyvatelstva v Kosovu v 13. a 14. stol. je neopodstatněné, naproti tomu migrace Srbů, která začala už v době stěhování národů, skončila trvalým usídlením srbského národa v Kosovu ještě před koncem 9. století*. Nejčastěji jako argument proti albánské autochtonii v oblasti staví velký počet pravoslavných chrámů a klášterů a také dominující slovanská toponyma. Jisté je to pouze to, že podíl albánského obyvatelstva v Kosovu od 15. století neustále vzrůstal. Tento početní nárůst byl podmíněn jednak migrační vlnou albánských horalů, kteří se souhlasem tureckých orgánů sestupovali z hor do úrodnějších oblastí, jež se zvláště po rakousko-tureckém válečném střetu na konci 17. století a masivní migraci slovanského obyvatelstva vytlidnily. Zároveň se zastavil proces slavizace albánského obyvatelstva a nastoupil spíše opačný trend, tedy albanizace slovanského obyvatelstva (např. se předpokládá slovanský původ u albánských kmenů Krasniqi či Gashi). Pavel Hradečný dokumentuje albanizaci Kosova na příkladu města Gjakova (srb. *Đakovica*), které podle dobových pramenů mělo ještě na konci 15. století smíšený srbsko-albánský charakter, nicméně o století později už výrazně převažovali Albánci nad Srby, zatímco ve druhé polovině 18. století už v Đakovici údajně nikdo nehovořil srbsky.

Tzv. „dukagjinská“ migrační vlna, jak ji nazval srbský antropogeograf Jovan Cvijić, se týkala rovněž západní a severní **Makedonie**. Dnes obývají Albánci pásu sahající od Po-

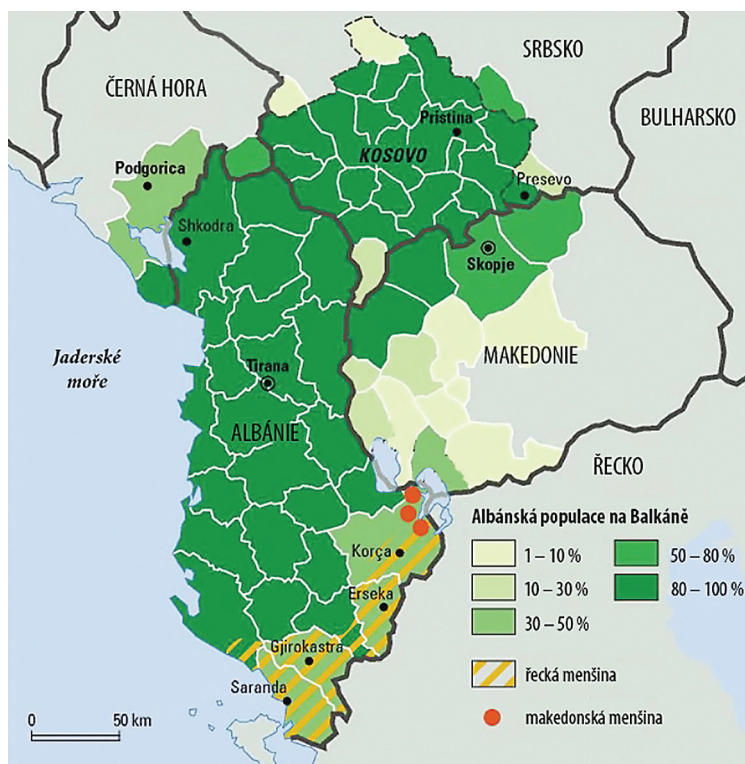
vardaří přes pohoří Šar až k Ochridskému jezeru (Kumanovo, Skopje, Tetovo, Gostivar, Kičevo, Debar a Struga). Celkem se jedná asi o 0,5 mil. obyvatel.

Albánský etnický prostor přesahuje také do **jižního Srbska** – jednak do Preševského údolí (Preševo a Bujanovac) na srbsko-kosovsko-makedonském trojmezí a jednak do pohoří Gornja Jablanica (*Jabllanicë e Epërme*) s centrem v Medveďi (*Medvegjë*). Odhady počtu Albánců ve třech jihosrbských opštinách se pohybují kolem 60 tis. Před dvěma srbsko-tureckými válkami v letech 1876–1878 žili Albánci i severněji od dnešní etnické hranice na území někdejšího Nišského sandžaku, konkrétně v povodí řeky Toplice a Krivé Reky (Prokuplje, Kuršumlija) měli absolutní většinu, v jižním Pomoraví (Vranje, Leskovac, Niš) byli v menšině a sporadicky obývali i Pirot a Belou Palanku v těsném sousedství dnešní srbsko-bulharské hranice. Dimitrije Bogdanović uvádí, že Albánci přišli z jihokosovských oblastí do Kosovského Pomoraví a povodí Krivé Reky teprve na konci 17. století, a později ve druhé polovině 18. století osídlili Karadak a ještě později povodí Moravice a Povardaří kolem Kumanova. Druhá vlna měla údajně kolonizovat z tzv. Malého Kosova (okolí dnešního Podujeva) oblasti Jablanice, Toplice, Poljanice a Veternickou soutěsku až v 18. století. Po dobytí Nišského sandžaku srbskou armádou a připojení k Srbsku na základě verdiktu Berlínského kongresu (1878) byli tamní Albánci nuceni masově opustit své domovy, přičemž většina jich směřovala do Preševského údolí a do Kosova.

Na severozápadě přesahuje albánské osídlení do **Černé Hory**, kde dosahuje albánská menšina přibližně 30 tis. obyvatel. Koncentruje se v okolí Skadarského jezera (Ulcinj, Štoj, Hot, Gruda), nejdále na západ zasahuje do města Bar. Dále je albánská menšina zastoupena i v hlavním městě Podgorici a na severovýchodě probíhá etnická hranice hornatým vnitrozemím v blízkosti hranic s Albánií (Plav, Gusinje). V minulosti zasahovalo albánské osídlení až do Novopazarského sandžaku (Novi Pazar), který byl po druhé balkánské válce (1913) rozdělen mezi Srbsko a Černou Horu. Rovněž z těchto oblastí albánské obyvatelstvo ve velkém odcházelo.

Na jihu albánský etnický prostor zasahuje do **Řecká**, do oblasti zvané Čamerie (*Çamëri*) rozkládající se až k Ambrackému zálivu (Igumenitsa, Arta, Preveza). Hornaté vnitrozemí Epiru a jihozápadní Makedonie (Janina, Kastoria, Florina) mělo etnicky pestrý charakter, kde se mísily řecké, albánské, slovanské i arumunské vlivy. Etnografická skupina Albánců v severozápadním Řecku se označuje jako **Čamové** (*çamët*). Jde o pozdní migraci z jižní Albánie zhruba v 17. století, kdy již mezi Albánci pokročil proces islamizace, proto jsou Čamové muslimské víry. Odhaduje se, že v době balkánských válek (1912–1913), kdy tato část Balkánu připadla Řecku, žilo v Čamerii asi 80 000 Albánců a v okolí Floriny a Kastorie dalších zhruba 35 000. První osudový zlom v historii Čamů

nastal ve 20. letech minulého století během řecko-turecké války, kterou uzavřela mírová jednání v Lausanne (1923). Dodatek mírové smlouvy totiž předpokládal výměnu národnostních menšin mezi Řeckem a Tureckem, která ovšem neprobíhala na základě etnického, ale náboženského klíče. Spolu s Turky tak bylo do Malé Asie odsunuto i mnoho Čamů. Další ránu čamské menšině zasadil řecký demokratický odboj za druhé světové války. Počet Čamů v dnešním Řecku, známém svým „macešským vztahem“ k národnostním menšinám, je už pouhým zlomkem původního počtu. Navíc jsou autochtonní albánské menšiny v Řecku vystaveny intenzivním asimilačním tlakům.

Obrázek 19

Albánská diaspora

Až dosud byla řeč o kompaktním albánském osídlení na jihozápadě Balkánského poloostrova. Různé historické a ekonomické faktory však zapříčinily, že Albánci dospěli i do míst mnohdy velmi vzdálených od původní pravlasti. Podívejme se na vývoj albánské diaspory chronologicky.

První velká historicky zaznamenaná migrace Albánců směřovala na počátku 14. století do EtoIoakarnánie a Thesálie v dnešním **Řecku**. Tuto migrační vlnu způsobilo relativní přelidnění v albánských horách a naopak úbytek obyvatelstva v jižněji položených krajích v důsledku série válek a epidemií. Jihoalbánští horalé hledali živobytí v úrodnějších oblastech, někdy s oficiálním svolením byzantského císaře, jindy samovolně i přes výslovný zákaz byzantských úřadů. Druhá vlna migrace pokračovala v polovině 14. století a byla podmíněna dobovačnými aktivitami srbského cara Štěpána Dušana, neboť do svých služeb přibíral pomocné vojenské oddíly z řad Albánců, kteří se i s celými rodinami usazovali v Epiru a v Thesálii. Koncem 14. století postupovali albánští migranti ještě dále na jih do Attiky, Boiótie a na Peloponés, kde se jim dostalo vřelého přijetí ze strany Katalánců, Italů a Benátčanů. V 15. století se albánský živel rozšířil také na jónské a egejské ostrovy (Zakynthos, Andros, Ydra, Poros, Spetses) a aktivně bránil území proti Turkům pronikajícím z východu. Migrační vlna do Řecka ve 14.–15. století dala vzniknout etnografické skupině **Arvanitů** (*Arvanitasit*), která sehrála důležitou úlohu v řeckém národně osvobozeneckém hnutí. V průběhu historie se však Arvanité téměř zcela asimilovali s Řeky, a proto osoby dodnes hovořící arvanitským dialektem velkou vzácností. Přitom ještě na konci 19. století nejrůznější badatelé odhadovali celkový počet Albánců v Řecku na více než 200 000.

Už před osudovým dobytím Konstantinopole Turky (1453) a pokoření posledních zbytků Byzance se migrační vlna obrátila směrem k západu. V průběhu 15. a počátku 16. století Albánci masově opouštěli Balkánský poloostrov, a to jak vlastní Albánii, tak i Řecko, a hledali útočiště v **jižní Itálii**. Jedna z nejstarších arberešských písní *Moj, e bukura More* (Ó, krásná Moreo) představuje vlastně emotivní loučení Albánců s Peloponésem, který v té době ještě nesl jméno Morea (alb. *More*, řec. *Morias*). Albánští šlechtici odcházeli na Apeninský poloostrov v obavách ze ztráty svého postavení v nových poměrech Osmanské říše. Obyčejný lid ocházel za moře ovlivněn propagandou církve hlásající turecké nebezpečí, jiní byli hnáni vidinou kariéry v armádě. Za věrné služby neapolskému králi Alfonsi V. Aragonskému získali právo zakládat nové osady v řídce osídlených částech Neapolského království, v Kalábrii a o něco později na Sicílii. Kromě jižní Itálie směřovali albánští emigranti z benátských držav i do samotných Benátek. Za těchto historických okolností vznikla na jihu Itálie albánská diaspora, která se označuje jako **Arbereši** (*arbëreshët*). Z náboženského hlediska patří k tzv. uniatům (tj. k pravoslavným, kteří uznali papežský primát, ale udrželi si východní rítus), nicméně řada albánských obcí postupně konvertovala ke katolictví. Arberešská menšina čítala v 60. letech 20. stol. zhruba 90 tis. příslušníků a soustředila se hlavně v Kalábrii, Apulii a na Sicílii (Cosenza, Catanzaro, Campobasso, Potenza, Foggia, Palermo, Piana degli Albanesi, Ta-

ranto, Pescara). V poslední době lze nicméně stejně jako v případě Arvanitů sledovat sestupný trend, jelikož i Arbereši čelí silnému asimilačnímu tlaku.

Po Skanderbegově smrti (1468) se velký počet pravoslavných Albánců hlavně z okolí Korči v jižní Albánii vydal východním směrem. Zpočátku se usadili v západní části Rodop, odkud přesídlovali i do jiných míst v **Bulharsku** (Veliko Tärново, Stara Zagora, Nova Zagora, Orjachovica aj.). V 18. století albánská diaspora v Bulharsku takřka zanikla. Zbyly jen tři vesnice, kde jsou patrné stopy albánské kultury a albánštiny – Mandrica, Djevna a Arbanasi. Poslední výzkumy v oblasti však ukazují, že i v těchto třech posledních výspách stojí albánská komunita na prahu zániku. Na počátku 19. století přesídlila část emigrantů z Bulharska na jižní **Ukrajinu** k pobřeží Azovského a Černého moře (Žovtnevoe, Gamovka, Georgievka, Devnenskoe) pod vidinou lepšího životy. V 70. letech čítala tamní populace necelých 5 000 albánsky hovořících osob. Zatímco Albánci v Bulharsku si udrželi původní etnonymum (mluví tzv. *škipče*), ukrajinští Albánci už o něj přišli. Sami sebe totiž označují jako **Gatanty** (*gatantë*), přičemž etymologicky má toto jméno původ ve spojení „*nga tanët*“, které lze do češtiny volně přeložit jako „našinci“. Nářečí ukrajinských Albánců velmi silně podlehla vlivu ukrajinštiny, stejně tak jako jejich tradiční kultura kultuře okolního slovanského obyvatelstva, nicméně uchovali si povědomí o svém původu a v poslední době se svou kulturu (víceméně uměle) snaží oživit. S touto „východní“ migrační vlnou souvisela i albánská diaspora v **Turecku**, kde žili do 1. světové války pravoslavní Albánci v několika vesnicích ve východní Thrákii (Aftoni, Klazaki, Marmara) a na pobřeží Marmarského moře (Abalar, Karahakli, Ibrik Tepe, Sultan Köy aj.). Po řecko-turecké válce a Lausannské dohodě (1923) o výměně menšin obyvatelstva, která neprobíhala na základě etnické, ale konfesní příslušnosti, byli tito Albánci z původních vesnic vysídleni do Řecka.

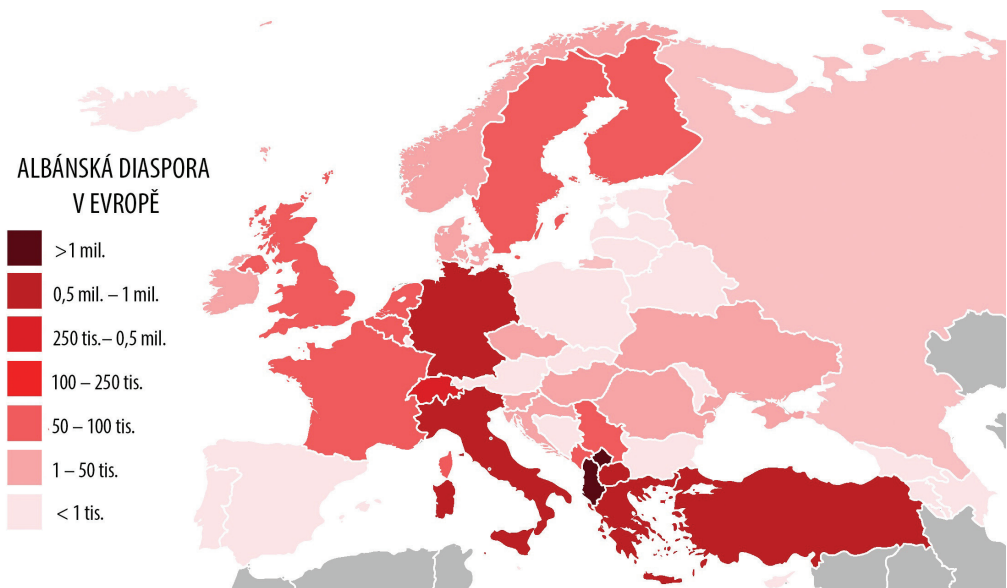
Albánská diaspora v **Chorvatsku** vznikla ve dvou lokalitách přibližně ve stejné době, přičemž obě migrační vlny se týkaly katolických gegských Albánců. Jedna vlna zamířila z Kosova do Slavonie (Hrtkovci, Nikinci) po prohrané rakousko-turecké válce v letech 1683–1699 (v této době ostatně Kosovo opouštělo masově i srbské obyvatelstvo), aby unikli turecké odvetě proti křesťanům. Netrvalo ovšem dlouho a slavonská Albánci přijali chorvatskou identitu. Jen o něco málo mladší je albánská diaspora na předměstí Zadaru. V rozmezí let 1726–1727 se tam za přispění arcibiskupa Zmajeviče usídlil nevelký počet albánských rodin z oblasti Kraja na území dnešní Černé Hory (mezi Skadarským jezerem a Jadranským mořem). Založili tam kolonii Arbanasi, jinak známou pod italským jménem Borgo Erizzo. Sami sebe nazývali **Arbeneši** (*arbëneshët*, srov. Arbereši v Itálii). Ještě relativně nedávno bylo nářečí Arbenešů živé, avšak dnes jeho znalost již téměř upadla v zapomnění.

Novodobá politická a ekonomická migrace

Budeme-li za mezník novodobé albánské diaspory pokládat druhou světovou válku, pak první větší migrace se týkala jugoslávských muslimských Albánců odcházejících do **Turecka** v 50. letech minulého století. Nutno podotknout, že Jugoslávie s Tureckem uzavřela zvláštní smlouvu o přesunu muslimského (nejen albánského) obyvatelstva. Někteří Albánci v Jugoslávii odcházeli za lepšími životními podmínkami do rozvinutějších jugoslávských republik, do **Chorvatska** a **Slovinska**. Důležité ale je, že „shovívavější“ komunistický režim v Jugoslávii umožnil Albáncům z Kosova a Makedonie hledat zaměstnání na Západě, především v německy mluvících zemích (**Německo**, **Rakousko** a **Švýcarsko**).

Z Albánie směřoval po pádu komunistického režimu v roce 1991 obrovský proud ekonomických emigrantů do **Řecka** (odhady celkového počtu tamních Albánců se dost různí, ty střízlivější hovoří o 600 tis., zatímco nejextrémnější až o 2 milionech) a také do **Itálie**, ale i do jiných evropských zemí (**Velká Británie**, **Francie**, **Švédsko**) a v neposlední řadě také do zámorí (**USA**, **Kanada**, **Austrálie**).

V **ČR** se Albánci v 90. letech soustředili hlavně v Brně a pohraničí. V poslední době jich u nás ubylo. Podle oficiálních výsledků sčítání lidu 2011 u nás oficiálně žilo jen necelých 700 Albánců.

Obrázek 20

Etnogeneze Albánců

Otázka původu a etnogeneze Albánců představuje bezpochyby jednu z největších kapitol v dějinách albanistiky, nad kterou si lámaly hlavu celé generace badatelů, aniž by dospěli k jednoznačnému závěru. Z bezpočtu studií a polemik mezi jednotlivými historiky, lingvisty a kulturology nakonec vykrytalizoval dnes široce přijatý konsensus, že Albánci jsou na Balkánském poloostrově autochtonním etnikem, které vzešlo z antic-kých ilyrských kmenů. Ačkoliv dominuje tato teorie, byla zpochybněna ne jednou, ale minimálně čtyřmi dalšími protichůdnými hypotézami, což jen podtrhuje míru nejasností panujících kolem protohistorie Albánců.

Nejstarší zmínky o Albáncích v písemných pramenech

Největší úskalí problematiky etnogeneze vězí v tom, že Albánci dlouho unikali pozornosti středověkých historiografů, a proto se nám dochovalo jen omezené množství hodnověrných historických pramenů, na základě nichž by bylo možné vyvozovat jisté závěry.

Řecký historik **Polybios** (2. stol. př. n. l.) ve svých *Dějínách* mluví o místě v Liburnii (pobřežní části dnešní Dalmácie) zvaném *Arbón*, ztotožňovaném s chorvatským ostrovem Rab, nicméně jakákoliv souvislost, ať už etymologická nebo historická, mezi ním a Albánci je nejasná. Mnohem citovanější je však svědectví proslulého alexandrijského učence **Klaudia Ptolemaia** (2. stol. n. l.), který na své mapě na území dnešní střední Albánie zasadil údajné město *Albanopolis* obývané ilyrským kmenem *Albanů* (řec. Albanoi). Po Ptolemaiovi nicméně následovalo temné období bez jakýchkoliv zmínek o Albáncích trvající bezmála 900 let, a tak přirozeně vyvstává dilema, zda jsou Ptolemaiovi Albanové relevantním střípkem historie ve vztahu k původu dnešních Albánců.

První dvě novější zmínky o Albáncích se nacházejí v nedokončeném spise *Dějiny*, jehož autorem je byzantský historik **Michael Attaleiatés** (11. století), a vztahují se k povstáním Georgia Maniaka a Nikéfora Basilaka s cílem svrhnout císaře. V obou případech revoltovali proti císaři Albánci, které Attaleiatés zmiňuje jednou pod jménem *Alvanoí* a jednou pod jménem *Arvanites*.

Albánce zmiňuje také byzantská princezna a erudovaná historička **Anna Komnénéa** (1083–1148) ve svém díle *Alexias* věnovaném vládě svého otce Alexia I. Komnénéa. Obě zmínky se týkají bojů mezi Byzantinci a Normany. Tato pochází ze čtvrté knihy:

Císař přešel během dvou následujících dnů a nocí klikatými údolími sousedních hor a po těžko schůdných stezkách se dostal do Ochridu. Cestou překročil řeku Charzanes a krátký čas se zdržel na místě zvaném Babagora (to je těžko přístupné údolí)... Všechny jeho myšlenky patřily městu Dyrrhachiu, stále na ně myslel a trápilo ho, že je opustil bez velitele. Palaiologos se tam pro rychlý spád válečných událostí už nestačil vrátit. Alexios udělal ovšem všechno, co bylo v jeho možnostech, aby zajistil obyvatelům bezpečnost. Ochranu citadely svěřil benátským důstojníkům, kteří žili v Dyrrhachiu, a ostatní město Komiskortovi, který pocházel z **Albánie**.

(DOSTÁLOVÁ, R. *Paměti byzantské princezny*, s. 136–137).

a tato je ze šesté knihy:

Někteří lidé kritizují císaře za to, že ztratil hlavu a že se pustil do války s Robertem předčasně. Tvrdí, že kdyby nebyl Roberta vyprovokoval v nevhodném okamžiku, byl by jej později snadno přemohl v době, kdy na něho už ze všech stran útočili **Albánci** a Bodinovi Dalmatinci. (s. 180)

Anna Komnénéna na třech místech v textu uvádí toponymum *Arbanon*, přičemž napanuje mezi badateli absolutní shoda v tom, jak rozsáhlé oblasti Arbanon zahrnovalo. Všeobecně se má za to, že se Arbanon v době komnénovské Byzance rozprostíralo v hornatém vnitrozemí dnešní střední Albánie.

Ze 13. století pochází první zmínka o existenci albánštiny v anonymním latinsky psaném spisu z Dubrovníku (1285):

Audivi unam vocem clamantem in monte in lingua albanesca.
(Uslyšel jsem na hoře hlas volající albánským jazykem).

Na počátku 14. století anonymní stoupenec dominikánského řádu v traktátu o zemích a národech východní Evropy píše o Albáncích toto:

Habent enim Albani prefati linguam distanctam a Latinis, Grecis et Sclavis ita quod in nullo se inteligunt cum aliis nationibus.
(Zmínění Albánci mají jazyk odlišný od jazyka Latinů, Řeků a Slovanů, takže si nerozumí s žádnými jinými národy.)

V 15. století dokonce nacházíme i první náznaky kritického uvažování nad původem Albánců v díle *Výklad od dějinách* byzantského historika Laonika Chalkokondyla (1423–1490). Z desáté knihy pochází tato pasáž:

Překvapuje mě, že někteří lidé tvrdí, že Ilyrové [zde: Slované] jsou **Albánci**, a dokazují, že Ilyrové od Iónského moře postoupili do Epiru, Aitolie a The-sálie. Území od Epidamnu až ke Kvarnerskému zálivu se rozprostírá na tři tisíce stadií a obývá je jeden kmen hovořící stejným jazykem. Do vnitrozemí zasahuje až k Istru [tj. Dunaj], sousedí se zemí Sandalovou, za níž hned jsou Triballové a Mýsové. Jako argument mohu nejspíš uvést, že Ilyrové dosáhli velké moci, a proto se rozptýlili široko po Thrákii, a že tedy jde spíš o Ilyry než o **Albánce**. Souhlasím i s těmi, kteří říkají, že Ilyrové mají jméno jen podle své země, že však jde o různé kmeny hovořící různými jazyky a že mnoho tamějších kmenů, lišících se navzájem svými jazyky, dostalo jen společné jméno Ilyrové. Víc o tom nebudu psát. Jestli nepoužívám jméno správně jako kmenové a má-li se používat jméno Ilyrů jen ve spojení se zemí, kterou obývají, ať se na mne zastánci tohoto názoru nezlobí. Řekl bych, že **Albánce** je třeba uvést spíš do spojení s Makedonci nebo s nějakým jiným národem na světě. Nikdo se s nimi nedá srovnat, leda Makedonci.

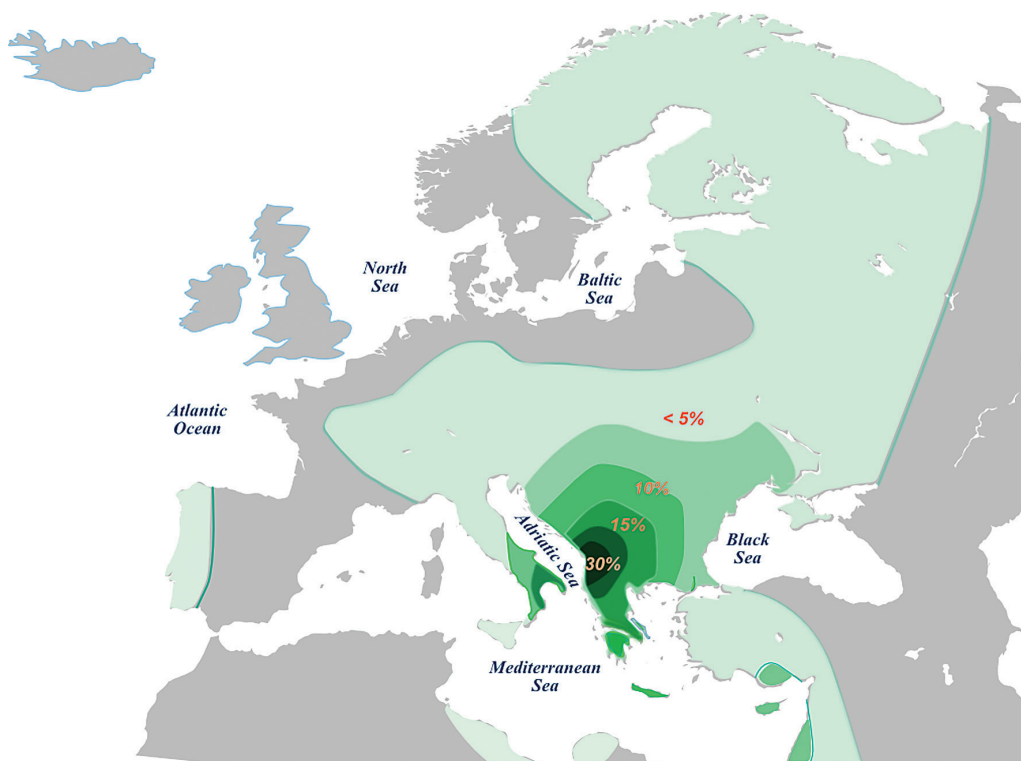
(CHALKOKONDYLES, Laonikos. *Poslední zápas Byzance*.
Praha 1988, s. 322. Přeložil Jan Kalivoda.)

Paleobalkánský základ etnogeneze Albánců

Jak už bylo řečeno v předcházející kapitole, německému jazykovědci F. Boppovi se už v 50. letech 19. století podařilo na základě historickosrovnávací metody dokázat skrze lingvistické argumenty, že také Albánci patří mezi indoevropské národy, ačkoliv jejich jazyk nemá žádného blízkého příbuzného a během historického vývoje prodělal řadu razantních změn, takže příbuznost s indoevropskými jazyky nemusí být nutně každému na první pohled zřejmá.

Příslušnost k indoevropské rodině je nicméně jedním z mála bodů ve spletité problematice etnogeneze Albánců, o kterém můžeme s jistotou tvrdit, že stoprocentně platí. Kromě toho se podařilo přesvědčivě dokázat, že Albánci jsou **autochtonním etnikem na Balkáně**. V tomto směru se dobře osvědčila etymologie. Albánština totiž jak známo přejala velmi mnoho slov z řečtiny a latiny, přičemž nejstarší vrstva výpůjček prokazatelně pochází ještě z doby antiky. Albánština v nejstarších grecismech a latinismech reflektuje původní výslovnost obou jazyků. Např. starořecké slovo *lak^hanon* pro „zelí“ přejala albánština jako *lakën/lakër*. Aspiráta *k^h* se už v helénistickém období řečtiny spirantizovala na *ch*. Podobně např. latinskou číslovku „100“ *centum* albánština reflektuje jako *qind* a reflektuje tak klasickou výslovnost grafému *c* jako českého *k*. Ve vulgární latině se však před samohláskami *e* a *i* výslovnost této souhlásky změnila na české *c*. Bez povšimnutí nemůže zůstat ani skutečnost, že leckterá antická toponyma odpovídají fonetickým zákonům albánštiny, např. *Scardus – Sharr*, *Scodra – Shkodër*, *Naissus – Nish*, *Lissus – Lezhë*, *Aulon – Vlorë*. Všechno tudíž nasvědčuje tomu, že **jazykem, z něhož se později vyvinula albánština, se muselo hovořit v těsném sousedství řečtiny i latiny už před naším letopočtem**.

Toto tvrzení podporuje i historický argument, že žádné nám **známé prameny se nezmiňují o velké migraci v této oblasti v době pozdní antiky**. V této souvislosti vykazují zajímavé výsledky rovněž výzkumy části genetické výbavy děděné v mužské linii (tzv. Y-DNA). Ty odhalily, že **haploskupina E-V13**, která se rozšířila na Balkán v době neolitické revoluce a odtud do zbytku Evropy, **největšího podílu (cca 40 %) stále dosahuje mezi albánskou populací**. Sečtou-li se všechny tyto argumenty, pak z nich vyplývá, že Albánci na Balkán nepřišli odjinud, ale že představují velmi staré etnikum v tomto prostoru. Lze tedy jednoznačně vyvrátit bizarní teorie, že Albánci byli ve středověku přemístěni na Balkán byzantskými orgány z kavkazské Albánie (jde o pouhou shodu jmen) nebo že Albánci pocházejí z Itálie či Flander.

Obrázek 21

Z jejich autochtonie na Balkáně nutně vyplývá další fakt: **Albánci mají původ v některém z paleobalkánských etnik**, která obývala jihovýchodní Evropu před příchodem Slovanů (Ilyrové, Thrákové, Dákové, Moesové). Nicméně na otázky, který z nich to byl, zdali byl jediný, kde se vlastně nacházela pravlast Albánců, věda při současném stavu vědění nedokáže stoprocentně odpovědět. Různí badatelé mnohdy přistupují k této problematice velmi odlišně.

Než se zmíníme o jednotlivých teoriích, jejich silných argumentech i slabínách, je zapotřebí alespoň ve stručnosti nastínit etnické poměry na Balkáně zhruba ve 4. stol. př. n. l. Řekové a s nimi etnický a jazykově spřízněný Makedonci obývali prostor přibližně v dnešních politických hranicích Řecka. Severně od nich žili Ilyrové od dnešní střední Albánie, přes Dalmácii až po jižní části Panonie. Na východ od Ilyrů se rozkládal etnický prostor Thráků, přičemž etnická hranice probíhala zhruba po řekách Morava a Vardar. Dunaj odděloval Ilyry a Thráky od dalších paleobalkánských etnických společenství, Dáků a Getů.

Teorie o ilyrsko-albánské kontinuitě

Největší počet příznivců si získala teorie o ilyrském původu Albánců, která má ze všech nejdlejší tradici a zároveň si vydobyla neotřesitelné místo v albánské národní ideologii. Kult Ilyrů je mezi Albánci patrný na každém kroku: např. ve jménech, která dávají svým dětem (*Ilir, Genci, Agron, Teuta*), nově jsou v Kosovu srbské názvy měst nahrazeny umělými jmény evokujícími ilyrskou minulost (*Besiana, Dardana, Artana*), dále úctou k Ilyrům ztvárňuje umění apod. Myšlenku ilyrsko-albánské kontinuity poprvé formuloval už na konci 18. století švédský jazykovědec Hans Erich Thunmann v práci *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker* a později ji potvrdil i zakladatel moderní albanistiky, Johann Georg von Hahn.

Kdo vlastně byli Ilyrové? Starořecká legenda říká, že získali jméno podle svého náčelníka Illyria, který byl synem Féničana Kadma a jeho manželky Harmonie. Současná věda se většinou přiklání k teorii, podle níž ilyrské nesourodé společenství, které nikdy nedospělo do stádia jedné společné etnicity, vzniklo z původních indoevropských etnických struktur, které se postupně rozšiřovaly na Balkán z Malé Asie patrně od 4. tisíciletí př. n. l., ale zároveň nevyklučuje, že do etnogeneze Ilyrů významně zasahovaly pozdější migrace ze střední Evropy, Černomoří i Středomoří. Ilyrské kmeny se začaly výrazněji prosazovat na západním Balkáně zhruba v 11. stol. př. n. l., ale první zprávy o nich pocházejí teprve ze 7. stol. př. n. l. Antičtí autoři označovali za pravé Ilyry (*Illyrii propriae dicti*) ilyrské kmeny obývající rozmezí ilyrského a řeckého etnického prostoru obývaly kmeny Molossů, Chaonů a Tesprotů. Hranice mezi oběma etnickými společenstvími se však v průběhu staletí posouvala. Po počátečním stádiu ilyrské expanze směrem na jih se v důsledku postupující helenizace ilyrských kmenů posouvala na sever. Kmen Paionů, který žil kolem středního Vardaru (Makedonie), podlehl helenizaci ve 4. st. př. n. l. Střední Albánii obývali Taulanti a Encheleové. V severní Albánii sídlily kmeny Penestů a Labeatů a v Kosovu Dardanové.

Obrázek 22

Ve 2. pol. 7. stol. př. n. l. započala helénská kolonizace jadranského pobřeží. V roce 628 př. n. l. založili kolonisté z přilehlého ostrova Kerkyry město Epidamnion, v byzantském období známé jako Dyrrhachion (alb. Durrës, čes. Drač). Další skupina kolonistů rovněž z Kerkyry založila roku 588 př. n. l. Apollónii. Přímo naproti ostrovu Kerkyra pak vznikla kolonie Buthroton (lat. Butrint). Zatímco na pobřeží vzkvétaly řecké kolonie co do kulturní úrovně plně srovnatelné s mateřskými městskými státy, ilyrské vnitrozemí za nimi výrazně zaostávalo. Brzy však kolonie navázaly s ilyrskými centry oboustranně výhodné obchodní styky. Řekové měli zájem o potraviny, nerosty a další suroviny, zatímco Ilyrové obchodní výměnou získávali hotové řemeslné a umělecké předměty a osvojovali si technologii jejich výroby. Prostřednictvím obchodu tak do ilyrského vnitrozemí začala pronikat pokroková řecká kultura. Nešlo však jen o jednostranný proces; obchodní a kulturní výměna s sebou nesla také postupnou ilyrizaci řeckých kolonií. O ilyrsko-he-

lénském a později ilyrsko-helénistickém charakteru epirských měst svědčí celá řada staveb – chrámy, stadiony, sloupořadí apod. – ale i řada archeologických nálezů v místech mnohdy velmi vzdálených od pobřeží. Ilyrové přijali řečtinu za svou „lingua franca“, přičemž odbchodní a kulturní výměna se patrně musela odrazit i v původním jazyce Ilyrů, ale pro toto tvrzení nemají lingvisté k dispozici dostatek pramenů.

Od druhé poloviny 5. století př. n. l. se Ilyrové emancipovali a vytvářeli celky nadkmenového charakteru, které antičtí autoři označovali jako ilyrské království, ale už v následujícím století proti němu podnikali výboje Makedonci. Poslední období rozkvětu zažila ilyrská civilizace za království Ardiaeů sahajícího od střední Dalmácie až po Epirus.

Ve 3.–2. stol. př. n. l. vytáhli proti Ilyrům Římané ve třech tzv. římsko-ilyrských válkách, z nichž poslední v roce 168 př. n. l. přivedla faktický zánik ilyrského království, na jehož troskách Římané vytvořili provincie Macedonia a Illyricum. Druhá zmíněná provincie se po velkém ilyrském povstání na počátku letopočtu rozdělila a oblasti severně od řeky Mat připadly provincii Dalmatia. Ve 2. století navíc vznikla jižně od řeky Vjosa provincie Epirus. Římská nadvláda přinesla stabilitu, pro kterou se v historii vžilo označení Pax Romana a díky které se utěšeně mohlo rozvíjet zemědělství, těžba surovinového bohatství a stavba komunikací (Via Egnatia). Na druhou stranu byl tento blahobyt zvláště v pobřežních městech vykoupen soustavnou romanizací v mnoha podobách: od výlučného postavení latiny přes propagaci římského polyteistického náboženství až po najímání Ilyrů do římských legií.

Během tzv. „stěhování národů“ tvrdě dolehly na dnešní albánská území ze severu od konce 4. do 6. stol. n. l. ničivé nájezdy barbarských kmenů germánského a turkického původu. V rozmezí let 380 až 403 sem opakovaně pronikali Vizigóti, v roce 467 jadranské pobřeží vyplenili Vandalové, poté je v roce 479 následovali Ostrogóti a na počátku 6. století museli obyvatelé těchto oblastí čelit útokům kočovných Hunů. Jako poslední za vlády byzantského císaře Justiniána v polovině 6. století při svých loupeživých výpravách proti Byzanci zavítali do těchto končin také slovanské kmeny, které v roce 548 vyplenily okolí Drače. Na počátku 7. století Slované změnili strategii a místo honby za kořistí se začali na daných lokalitách usazovat, protože už nebylo ostatně ani co loupit. Rozvinutá římská civilizace vzala během tří staletí trvajících barbarských vpádů kompletně za své. Slovanští osadníci naráželi na zdevastovaná města, rozrušenou síť komunikací a rozvrácené hospodářství. Byzantská státní moc se zhroutila a fakticky přešla do rukou slovanských kmenových předáků.

Co se skutečně stalo s neromanizovaným a poloromanizovaným obyvatelstvem, které do té doby obývalo západní Balkán, asi vědeckému poznání zůstane navždy utajeno. Historické prameny o tom svorně mlčí. Teorie o ilyrsko-albánské kontinuitě nicméně

předpokládá, že se část obyvatelstva ilyrského původu před slovanskou expanzí stáhla do izolovanějších krajů, kde se nacházela relativně v bezpečí, a tak unikla slovanským asimilačním tlakům, které jinde (např. v Dalmácii) nakonec převážily. Nutno poznamenat, že Slované nevystupovali proti původnímu obyvatelstvu a priori nepřátelsky, protože se od něj potřebovali přiučit dovednostem nutným k přežití v novém prostředí, které se diametrálně lišilo od toho v jejich původní pravlasti daleko za Dunajem. Od autochtonních obyvatel se tedy Slované naučili stavět příbytky schopné odolat středomořskému klimatu, jejich prostřednictvím si osvojili rybolov a dovednost stavby člunů a lodí, převzali znalosti pěstování středomořských plodin apod. Mimo to Slované převzali od Ilyrů pohřbívání mrtvých do hrobů obložených kamením a rituální rozbíjení hliněných nádob nad hroby.

Pojítkem mezi starověkými Ilyry a dnešními Albánci má být skutečnost, že některá ilyrská slova se dají vysvětlit pomocí albánštiny. Např. jméno ilyrského kmene Delmatů je patrně etymologicky příbuzné s albánským slovem *dele* (ovce), podobně označení Dardanie nejspíš etymologicky souvisí s alb. *dardhë* (hruška) a název města Ulcinium (dnešní Ulcinj v Černé Hoře) bývá spojován se staroalbánským *ulk* (vlk). Dalším velmi často uváděným příkladem je podobnost mezi ilyrským slovem *rhinos* (mrak) a albánským *re*. Archeologové a etnologové hledají důkazy pro kontinuitu materiální kultury od dob starověkých Ilyrů až po dnešní Albánce. Např. mnohé předměty vykopané v nekropolích ze 7./8. stol. v Albánii typologicky navazují na ilyrskou materiální kulturu. *Xhubleta*, součást ženského kroje v oblasti Albánských Alp, Černé Hory a některých částí Kosova, ztotožňují se zvonovitou sukni zachycenou na figurách nalezených v Bosně, která se údajně nosila v širším regionu v době bronzové, ilyrskou dalmatiku pak s typickými volnými halenami. Podobně tvrdí, že *fustanella* (mužská bílá řasená sukň) a *qelesha* (typická bílá mužská pokrývka hlavy) jsou zachyceny už na artefaktech ilyrského umění. Existují dokonce pokusy odhalit spojitosti v duchovní kultuře Ilyrů a dnešních Albánců, např. v ornamentice a religiózní symbolice nebo v úctě, jaké se v obou kulturách těší had – ochránce domu.

Obrázek 23

Obrázek 24

Obrázek 25

Menšinové hypotézy o původu Albánců

Mimo teorii o ilyrskoalbánské kontinuitě se objevily i jiné, menšinové hypotézy. Zejména albánští intelektuálové, ale také J. G. von Hahn, v 19. století zastávali často **pelagickou hypotézu**, která pod vlivem vzletných myšlenek romantismu a snah odkrýt slavnou minulost albánského národa a jeho autochtonnii hlásala, že Albánci jsou potomky bájných Pelasgů, tedy kmene obývajícího Balkán ještě před příchodem indoevropských osadníků. Záměrně tak propagovali názor, že albánština, řečtina a latina tvoří jednu vývojovou větev indoevropských jazyků.

Proti teorii o ilyrsko-albánské kontinuitě jako první vystoupil německý lingvista a etruskolog Carl Pauli (1839–1901) a na jeho myšlenky navázali jeho dva krajané, indoevropaista Hermann Hirt (1865–1936) a balkanista Gustav Weigand (1860–1930), přičemž považovali za základ etnogeneze Albánců jiný paleobalkánský národ – Thráky. **Thráckou hypotézu** podložili několika argumenty, ze kterých vyplývá, že předkové Albánců údajně nemohli žít v blízkosti moře jako starověcí Ilyrové, ale mnohem dále

na východ. Hirt přitom zpochybnil tvrzení, že v pozdní antice nedocházelo v Albánii k velkým migracím, a zpochybnil i souvislost mezi Albanopolí v díle Klaudia Ptolemaia a novodobými Albánci. Navíc tvrdil, že romanismy v albánštině nemají původ přímo v klasické latině, ale ve staré dalmatštině. Zdůraznil, že ze zachovaných jazykových dokladů vyplývá příslušnost ilyrštiny ke kentumovým jazykům, zatímco albánština patří mezi jazyky satemové. Nejzávažnějším Weigandovým zjištěním bylo, že albánština postrádá vlastní námořní a rybářskou terminologii. Weigand si rovněž všiml i společných albánsko-rumunských jazykových paralel z předlatinského období a podobných rysů ve folklóru obou národů, což ho přivedlo k teorii, že předkové dnešních Albánců a Rumunů museli v minulosti žít v těsnějším sousedství a že oba jazyky sdílí společný thrácký substrát. Z dochovaných zmínek o podobě thráctiny vyplývá, že patřila mezi jazyky typu satem, stejně jako dnešní albánština. Weigand se dokonce pokusil některá thrácká vlastní jména vyložit pomocí albánštiny, např. *Burebista* jako *burrë-bisht* (muž-ocas).

Ještě dále zašel bulharský paleobalkanista Vladimír Georgiev (1908–1986). Jeho **dáko-moesijská hypotéza** se opírala v podstatě o argumenty zastánců thrácké hypotézy, pouze posunul původní pravlast Albánců ještě dále na sever k Dunaji, přičemž zásadní význam přikládal již zmíněným paralelám mezi albánštinou a rumunštinou. Některá z mála dochovaných dáko-moesijských slov dával do souvislosti s jejich ekvivalenty v albánštině, např. *amalusta* s alb. *i ambël* (sladký), *Vindenis* s alb. *vend* (země) apod. Georgiev se domníval, že nejstarší vrstvu romanismů nepřejala albánština ze západní varianty balkánské lidové latiny (dalmatštiny), ale z její východní varianty, z níž se později vyvinula rumunština, srov. např. lat. *lucta* (válka), rum. *luptă* a alb. *luftë*. Skutečnost, že má albánské lexikum řadu styčných rysů s baltoslovanskými jazyky, nachází podle Georgieva vysvětlení v příbuznosti albánštiny s dáko-moesijsštinou, která s baltoslovanským kontinuem bezprostředně sousedila.

Norbert Jokl (1877–1942) je autorem kompromisní **ilyro-thrácké hypotézy**. Ačkoliv sám nikdy termín „ilyro-thrácký“ nepoužil, z jeho studií jasně vyplývá, že původ albánštiny viděl ve směsici ilyrštiny a thráctiny, přičemž za základ etnogeneze Albánců považoval ilyrský kmen Dardanů, který měl na konci římského období migrovat do přímořských oblastí na západě. Snažil se prokázat satemový charakter jak ilyrštiny, tak thráctiny.

Toskové a Gegové

Albánci se dělí na dvě velké a výrazně diferencované etnografické skupiny, **Tosky** (*toskët*) a **Gegy** (*gegët*), které tradičně odděluje řeka Shkumbin protékající střední Albánií. Obě skupiny se liší mnoha znaky: dialektem, náboženskou příslušností, mentalitou a stylem života, projevy lidové kultury, údajně i určitými fyziognomickými rysy. S největší pravděpodobností spadají prvopočátky diferenciacie Tosků a Gegů už do raného středověku a úzce souvisejí s rozložením řecko-římských vlivů na Balkáně. Hranici mezi řeckým a římským civilizačním okruhem procházející napříč Balkánským poloostrovem popsal český balkanista Konstantin Jireček (1854–1918), po němž dostala i označení „Jirečkova linie“. Měla vést od města Lezha na pobřeží Jaderského moře směrem na východ po hřebenech pohoří Šar, odtud k dnešní Sofii a podél pohoří Stara planina až k Černému moři. Pozdější výzkum rozložení obou civilizačních sfér na Balkáně částečně přehodnotil a nemůže zůstat bez povšimnutí, že rozhraní mezi řeckým vlivem na jihu a latinským na severu mělo probíhat právě po zmíněné řece Shkumbin oddělující od sebe Tosky a Gegy. Na přelomu 18. a 19. století pak k diferenciačnímu procesu přispěla patrně i existence dvou pašalíků (osmanských správních jednotek), jednoho na severu s centrem ve Skadaru, druhého na jihu s centrem v Janině.

Tradiční kmenová společnost

Když se v raně osmanském období rozpadl původní feudální systém, vyvinula se u polonomádských pastevců v severní Albánii a ojedinele i jinde zvláštní strategie přežití ve špatně dostupných horských krajích, kam nedosahovala turecká moc. Albánští horalé žili v **rodově kmenovém zřízení** tzv. *fisů* obývajících vymezené území (Hoti, Gruda, Kastrioti, Kuçi, Kelmendi, Mirdita, Krasniqi, Gashi aj.). Příslušníky určitého fisu spojovalo povědomí o společném předkovi, které ale nemuselo mít vždy reálný základ. Základní jednotku každého fisu představovala **velkorodina** (*shtëpi*) skládající se z několika patri-lineárně příbuzných nukleárních rodin. Velkorodina disponovala společně obhospodávaným majetkem a v jejím čele stál stařešina (*i zoti i shtëpisë*), který spravoval finance, rozděloval práci a také rozhodoval o individuálních záležitostech jednotlivých členů velkorodiny. Fisy se orientovaly především na pastevectví lehkého dobytka a tam, kde to dovolily klimatické podmínky, se zabývaly i pěstováním méně náročných plodin.

Fisy fungovaly jako navenek zcela autonomní jednotky, a protože do izolovaných horských krajů takřka nezasahovala státní moc, rozhodoval o veškerých záležitostech fisu

zvláštní orgán, tzv. *pleqnia* (rada starších), nahrazující do jisté míry výkonnou a soudní moc. Zpravidla dvakrát do roka na jaře a na podzim a při zvláštních příležitostech, jako bylo vyhlášení války, se scházelo shromáždění všech mužů fisu, tzv. *kuvend*, který projednával závažnější otázky. Fisy se řídily nepsaným **obyčejovým právem** zvaným *kanun*, které se dědilo ústně z generace na generaci a regulovalo všechny oblasti kmenově organizovaného života, od materiálních přes sociální až po duchovní. Kanun neměl jednotnou podobu v celé Albánii, existoval ve více variantách, které však měly v podstatě stejné jádro. Vytvoření nejzáměšší a nejrozšířenější varianty kanunu se tradičně přičítá severoalbánskému feudálovi Lekovi Dukagjinimu (1410–1481), odtud i název *Kanuni i Lekë Dukagjinit*, přičemž tímto kanunem se řídily katolické fisy v severovýchodní Albánii a přilehlých částech Kosova a v upravené podobě také tamní islamizované fisy. Zajímavostí je, že tuto verzi zapsal a v roce 1933 vydal ve Skadaru kosovskoalbánský katolický duchovní Shtjefën Gjeçovi. V jiných regionech Albánie platily jiné varianty: např. *Kanuni i Maleve* v Albánských Alpách, nebo *Kanuni i Labërisë* na jihu Albánie aj.

Kromě ryze praktických záležitostí řešilo obyčejové právo i etické a morální otázky individuálního a kolektivního jednání. Zcela nedotknutelné postavení mělo **čestné slovo** (*besa*). Podle albánských zvyklostí jednou vyřčený slib zavazoval toho, kdo jej dal, aby svoje slovo dodržel za jakoukoliv cenu. V opačném případě byl sociálně vyloučen, což byl trest prakticky srovnatelný s trestem smrti. Čestné slovo se uzavíralo při různých příležitostech stereotypními formullemi. V závažnějších případech se přísahalo v přítomnosti kněze na Bibli nebo na kříž. V některých oblastech, přísahalo-li více osob najednou např. před vypuknutím povstání, se praktikoval zvyk, že si přísahající sedli do kruhu a jeden po druhém sevřeli v pěst kámen, dokud se nevrátil zpět k prvnímu, a ten jej pravou rukou zahodil za sebe, čímž byla přísaha stvrzena.

Hostitel byl vázán vůči hostovi pravidly **pohostinnosti** (*mikpritja*), neboť podle kanunu *dům patří Bohu a hostovi*. V praxi to probíhalo tak, že host přišel k vratům domu hostitele a zavolal: „O, *Zoti i shtëpisë!*“ (Hej, pane domu!), přičemž hostitel neměl za žádných okolností a v kterékoliv denní i noční hodině právo hosta odmítnout ani se vyptávat na důvod, proč přišel a kdy plánuje odejít. Hostitel byl zároveň zavázán hosta po celou dobu chránit. Po vstupu do domu byl host povinnen odevzdat svou zbraň, kterou hostitel pověsil na zeď. Poté byl host uveden do společenské místnosti (*oda*), kde mu bylo vyhrazeno nejlepší místo u ohně a měl být náležitě poctěn *chlebem, solí a srdcem* (Bukě e krypë e zemër!). Jak se praví v kanunu, každý host má dostat tolik chleba, kolik sám sní, dobrého přítele se patří pohostit i kávou a rakijí a nejbližší přítel má být pohoštěn i mase. Hostitelova žena nebo dcera také zpravidla umývala hostovi nohy. Host naopak

mohl mluvit o hostitelově pohostinnosti mluvit pouze v dobrém a z nabídnutého jídla a pití musel vždy nakonec trochu nechat stranou.

Avšak částí kanunu, která měla nejzávažnější dopad na život jedince v albánské kmenové společnosti, byl institut **krevní msty** (*gjakmarrje*), který se řídil zákonem, že *prolitá krev se nepromíjí*. V tomto pojetí tedy vražda stejně tak jako další přesně stanovené prohřešky proti kanunu (porušení daného slova, únos ženy proti vůli jejích rodičů, křivá pomluva na veřejnosti apod.) zavazovaly poškozenou stranu pomstít vraždou, čímž se roztáčela spirála vzájemného vyvražďování rodin působící značné demografické ztráty mužské populace, mnohdy vyšší než válečné. Kanun stanovoval přesná pravidla, jakým způsobem má být rituální vražda provedena. Krevní msta se nevztahovala na osoby ženského pohlaví, děti a duchovní. Oběť musela být zastřelena puškou zředu a vrah se musel účastnit pohřbu oběti. Po dobu ochranné lhůty mu nesmělo být ublíženo, ale jakmile lhůta vypršela, musela rodina oběti vraždu pomstít. V opačném případě čelila ponížení. Nezřídka proto zasažené rodiny držely mužské členy uvnitř opevněných domů (*kulla*), zatímco veškeré práce musely zastat ženy. Kanun ale pamatoval i na způsob, jak nemilosrdný koloběh vražd zastavit. Znesvářené rodiny se mohly buď na určitou dobu vyhlásit příměří, nebo spor urovnat za cenu finanční náhrady.

Religiozita Albánců

V předkřesťanské éře vyznávali Albánci pohanství, jehož některé prvky přežívaly v duchovní kultuře ještě dlouho po přijetí křesťanství. Např. byly uctívány vodní prameny, stinná místa, v nichž odpočíval dobytek, nebo prastaré stromy, protože se věřilo, že v nich přebývají víly ory a zany. Aby odvrátili pastevcí nemoci dobytka, praktikovali rituál zvaný *kurban*. Obětovali zvíře ze svého stáda a hlavu nechali na určeném místě, kde se jí nikdo nesměl dotknout. Z ornamentiky lidového umění a projevů duchovní kultury je patrný prastarý kult slunce a kult hada, své zvláštní místo má kult mrtvých předků. Takových prvků lze nalézt v duchovní kultuře Albánců nepřeborné množství.

Křesťanství se rozšířilo do Albánie nejpozději ve 3. stol., ale není vyloučeno, že k tomu mohlo dojít ještě o století dříve. Zpočátku pronikalo do romanizovaných a helenizovaných center na pobřeží a poté odtud expandovalo dále do vnitrozemí. Po zrovnoprávnění křesťanství s pohanskou vírou na základě milánského ediktu císaře Konstantina I. byla postupně na albánských územích budována církevní organizace. Z administrativních center provincií římské prefektury Illyricum, Skadaru, Drače a Nikopole, vznikla sídla metropolitů. Stabilitou církevní organizace na Balkáně ovšem otráslý už na přelomu 3. a 4. stol. spory mezi tradičním dogmatismem a ariánskou odnoží křesťanství

zpochyňující Kristovu božskou podstatu. Konflikt vyřešil až první ekumenický koncil v Nikáji (325), který arianismus prohlásil za herezi.

V pozdějších staletích se ale pro změnu stále větší měrou projevovaly kulturní rozdíly mezi západní a východní tradicí křesťanství. Římský patriarchát mající původně postavení *primus inter pares* (první mezi rovnými) si nárokoval svrchovanou moc nad správou celé křesťanské obce, proti čemuž se zvedl na východě značný odpor. Neustále se prohlubovaly rozdíly v teologické rovině – klasickým příkladem je tzv. spor o Filioque (zda Duch Svatý pochází pouze z Otce nebo i ze Syna). Rovněž se měnily zvyklosti při liturgii, východní církve například mimo jiné používala při eucharistii jediné kvašený chléb a zakazovala při liturgii používání hudebních nástrojů. Tyto a mnohé další sporné body nakonec vyústily roku 1054 ve Velké církevní schisma.

Definitivní rozkol mezi západní a východní církví měl za následek to, že se Albánci podobně jako Srbové ocitli v nárazníkovém pásmu, kde se prolínaly vlivy obou znesvářených církví. Toskové, kteří už v minulosti spadali do sféry řeckého kulturního vlivu, vyznávali tedy **pravoslaví**, zatímco z Gegů se stali **římští katolíci**. Je ale nutné zdůraznit, že Albánci ve středověku toto rozdělení sami nevnímali nijak striktně, což ostatně dokumentuje i obojakost vlivného albánského feudála Karla Topii (1331–1388), který se navenek vydával za katolíka, ale zároveň podporoval i pravoslavnou církev církevními stavbami. Rovnováhu mezi katolictvím a pravoslavím mezi Albánci dočasně narušila expanze srbského státu do Albánie za vlády cara Štěpána Dušana (1308–1355), která způsobila, že část albánských katolíků konvertovala k pravoslaví a v etnicky smíšených oblastech se asimilovala se srbským obyvatelstvem. Jakmile se však srbská nadvláda v Albánii rozpadla, získal Řím ztracené pozice ve střední a severní Albánii zpět.

Během osmanské nadvlády Turci nezakazovali křesťanům vyznávat svou víru, ale na rozdíl od muslimského obyvatelstva byli vázáni povinnostmi odvádět daň z hlavy (*cizye*) za každého mužského člena rodiny staršího 14 let. Kromě toho se v pravidelných cyklech opakoval odvod křesťanských chlapců do janičářských oddílů a do služby na sultánově dvoře (*devşirme*). Jedinou cestu ke společenskému kariéernímu vzestupu skýtala konverze k islámu, a tak v balkánských oblastech s původně slabou státní správou (Bosna, Sandžak, Albánie, Rodopy aj.) docházelo masivní islamizaci obyvatelstva. Katolíci měli v Osmanské říši ještě horší postavení než pravoslavní, protože byli Vysokou portou vnímáni jako nebezpeční spojenci cizích mocností, a právě proto byli k islamizaci náchylnější. **Islamizace** postupovala rychleji v severoalbánských oblastech a ve městech, kde žila početná muslimská komunita. Během 17. století se poměr muslimů z jedné desetiny vyšplhal na polovinu a v 18. století dokonce dosáhl dvou třetin celkového počtu obyvatel. Albánští pravoslavní věřící zůstali pod ochranou ochridského arcibiskupství

a později ekumenického patriarchátu v Istanbulu relativně v bezpečí až do druhé poloviny 18. století, kdy i v oblastech jižní Albánie zesílil islamizační tlak. Vztah islamizovaných Albánců k nové víře byl ale často velmi vlažný. Někdy se týkal jen rodových stařešinů, jindy se omezoval jen na změnu jména a občasnou návštěvu mešity. Konvertité, kteří přestoupili na islám jen formálně, byli označováni jako **kryptokřesťané** či albánským slovem *laraman* („strakatý“). Z historie jsou známé příklady, kdy křesťanství tajně praktikovaly celé vesnice (např. v pohorí Karadak na východě Kosova i jinde). Tajní křesťané se mezi sebou oslovovali křesťanskými jmény a jako muslimové vystupovali pouze navenek. Kromě dominantní sunnitské větve islámu našly mezi Albánci úrodnou půdu také různé súfijské řády šíitské odnože islámu, z nichž nejpopulárnější byla **bektášija** pro svůj zvláštní synkretismus islámských tradic s tradicemi křesťanskými a předkřesťanskými, pro svou toleranci vůči jiným náboženstvím či pro svou umírněnost (bektášija např. povoluje konzumaci alkoholu a vůči ženám má vstřícnější vztah než sunnitský islám).

Navzdory náboženské roztržiténosti tradičně vždy panovala mezi Albánci **náboženská tolerance**. Doloženy jsou četné případy velkorodin, kde polovinu jejích členů tvořili katolíci a druhou muslimové. Náboženské rozdíly se v minulosti nestaly překážkou národní jednoty během národního obrození, jak ostatně dokládá výrok Pashka Vasy, jednoho z obrozenců: *Náboženstvím Albánců je albánství!* I dnes je zcela běžné, že si sousedé a přátelé různého vyznání blahopřejí ke svátkům, a až do osudného konfliktu v Kosovu byla patrná i tolerance vůči srbskému pravoslaví. Albánští vojvodové bránili pravoslavné kláštery před nepřáteli.

Gegsko-toskické rozdíly ve folkloru

Přestože albánský etnický prostor relativně nezabírá rozsáhlé území, přispěl členitý reliéf k velké rozmanitosti lidové kultury na malé ploše. Jasně patrné jsou rozdíly mezi gegskou a toskickou etnografickou skupinou, přičemž někdy i drobné detaily lidového oděvu, hudebního projevu či zvyků odlišovaly od sebe dvě sousední vesnice.

Pokud jde o **lidové kroje**, nejdominantnějším znakem mužského kroje v jihoalbánských oblastech je bílá řasená suknice z plátna (*fustanella*), zatímco ve většině gegských oblastí se nosily světlé vlněné kalhoty s typickým černým lemováním, jejichž varianty jsou ale známé i v některých oblastech Makedonie, Srbska a Bulharska. V chladnějších oblastech tvořila součást lidového kroje i plstěná tunika zvaná *dollama*. Neodmyslitelnou součástí mužského kroje představuje bílá vlněná pokrývka, která má v severnějších položených oblastech kulatý tvar (*plis*), přičemž na jihu je běžnější vyšší a zploštělá *qelesha*. Pro ženský kroj na jihu je typické spíše tmavší barvy a světlejší výšivky. V severní Albánii

se nosí velmi pestrý různobarevný kroj, v pohoří Malësia e Madhe a přilehlých oblastech navíc doplněný typickou zvonovitou sukni *xhubleta*. Především pro muslimské prostředí jsou typické i široké kalhoty, šalvary (*çiftjane*).

Obrázek 26

Obrázek 27

Obrázek 28

V lidové hudbě jsou rozdíly mezi albánským jihem a albánským severem postřehnutelné takřikajíc „na první poslech“. Hudba v toskickém prostředí je totiž založena na prastarých pentatonických (pětitónových) stupnicích a většinou lichých rytmech. Charakteristické složení hudebních nástrojů tvoří klarinet, *llauta* (druh dlouhokrké loutny), housle a *def* (druh rámového bubnu). Táhlé rubatové (tj. s volným rytmem) improvizace se nazývají *kaba*. Pro nejzazší jih jsou typické ale i sborové mnohohlasé písně bez hudebního doprovodu. Toskové tancei vesměs kolové tance (*valle*), přičemž za nejproslulejší se pokládá mužský tanec *vallja e burrave*, jinak známý podle místa původu také jako

valle devolliçe, při kterém se první tanečník zaklání a tančí téměř ve vodorovné poloze. Severoalbánská hudba se vyznačuje sedmitónovou stupnicí a převážně sudými rytmy. Typickými nástroji jsou *çifteli* a *sharki* (dlouhokrké strunné nástroje), dále dudy, různé druhy fléten, šalmaj a velký buben. Staré epické písně doprovází jednoduchý smyčcový nástroj *lahuta*. Na albánském severu se tančí jak kolové tance, tak i velmi rozšířený rychlý párový tanec *shota*.

Specifika albánského národního obrození

Zatímco v polovině 19. století jiné balkánské národy bojovaly o své národní státy, což v teorii o moderních národech představuje poslední krok k národní emancipaci, Albánci za nimi v procesu národnostního uvědomování zaostávali. Vysvětluje se to hned několika příčinami. V první řadě na rozdíl od Řeků, Bulharů a Srbů se Albánci nemohli odvolávat na tradici velkých středověkých „národních“ říší, protože albánský etnický prostor tvořil po celou dobu integrální součást Byzantské říše nebo byl rozdroben na malé feudální državy. Skanderbegovo úspěšné sjednocení těchto držav mělo v historickém kontextu pouze epizodický charakter. Dále neměli Albánci svou „národní“ církev. Pravoslavná církev u výše zmíněných národů představovala mimořádně silný sjednocující prvek, kterým se vymezovaly vůči muslimům. Albánci byli naproti tomu z hlediska vyznání roztržštěni na tři až čtyři skupiny: sunnitské muslimy (50 %), beктаše (20 %), pravoslavné křesťany (20 %) a příslušníky římsko-katolického vyznání (10 %). V osmanské společnosti etnicita hrála zanedbatelnou úlohu ve srovnání s konfesi příslušností a v závěrečné etapě dějin Osmanské říše se dokonce osmanské orgány záměrně snažily potlačovat rodící se etnické uvědomění muslimských občanů říše. Právě z tohoto důvodu se osmanský systém dlouhodobě zdráhal většinově muslimským Albáncům dát svolení se vznikem albánského školství. Po bitvě u Küçük Kaynarca (1774) a obzvláště pak v 19. století vznikaly na části území obývaného Albánci řecké a slovanské školy. V neposlední řadě limitovala albánský národně obrozovací proces skutečnost, že Albánci neměli mezi mocnostmi žádného přirozeného spojence, který by hájil albánské zájmy na mezinárodní úrovni. Navíc se potýkali s enormní zaostalostí a chudobou a v důsledku chybějící dopravní infrastruktury mezi sebou jednotlivě izolované mikroregiony v podstatě ani neměly spojení. Drtivá většina albánského obyvatelstva žila na venkově a živila se primitivním zemědělstvím. Z administrativního hlediska náležely albánské oblasti ke čtyřem osmanským správním

jednotkám *vilájetům*: k Janinskému, Bitolskému, Skadarskému a Kosovskému. Vysoká Porta nicméně neměla nad některými odlehlými kraji bezprostřední kontrolu a správu zde svěřovala do rukou místním předákům, *bajraktarům*.

Z dnešního pohledu představuje albánské národní obrození (*Rilindja kombëtare shqiptare*) v podstatě jakýsi malý kulturní zázrak, který zachránil Albánce před jistou asimilací a osudem zapomenutého etnika. Toto hnutí usilovalo o národní sjednocení ve společném nezávislém státě, položilo základy albánské vědě a umělecké literatury a velkou měrou přispělo ke krystalizaci spisovného jazyka. Na ojedinělé „buditelské“ projevy lze narazit už ve druhé čtvrtině 19. století, ale vlastní národní obrození vyvrcholilo obdobím mezi Prizrenskou ligou (1878) a vyhlášením nezávislé Albánie (1912) s tím, že jeho dozvuky byly patrné ještě ve dvacátých letech 20. století.

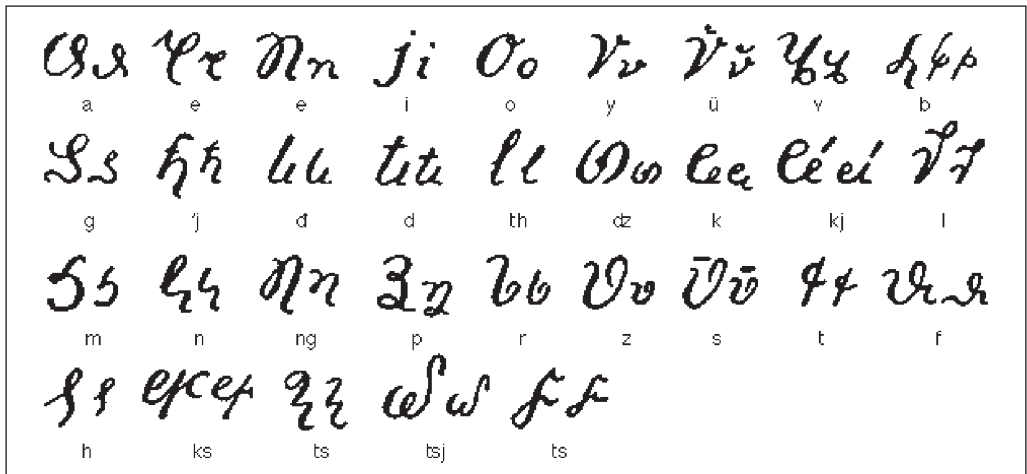
Národně obrozovací impulzy z diaspory

Izolace a extrémní zaostalost ve vlastní Albánii zapříčinily, že ideu národní emancipace hlásaly v počátcích národního obrození albánské intelektuální špičky v diaspoře. Arbereši v Itálii se aktivně účastnili italského *risorgimenta*, Arvanité se zapojili do řeckého národně osvobozenického boje. Skrze tyto zkušenosti pronikaly mezi albánskou diasporu myšlenky Velké francouzské revoluce a romantické ideály národa, přičemž albánská inteligence si stále více uvědomovala potřebu na jedné straně pečovat o albánský jazyk a kulturu a na druhé straně vymanit se zpod turecké nadvlády a směřovat politický vývoj ke vzniku národního státu.

Za prvního předchůdce národního obrození se tradičně považuje advokát a obchodník pravoslavného vyznání **Naum Veqilharxhi** (1797–1854), celým jménem Naum Panajot Bredhi. Narodil se v jihoalbánské vesnici Vithkuq, ale v raném dětství s celou rodinou kvůli zhoršujícímu se postavení pravoslavných věřících do rumunského Valašska, které se v roce 1821 stalo jedním ze dvou ohnisek řeckého národně osvobozenického boje. Zřejmě tato historická událost probudila ve Veqilharxhim vlastenecké citění. Ačkoliv sám nebyl ani spisovatel ani jazykovědec, plně chápal význam národního jazyka a důležitost vzdělávání v něm, proto se rozhodl sestavit mezi lety 1824–1825 první albánský slabikář *Ëvetari*, který však vyšel až mnohem později v roce 1844. Veqilharxhi v něm na rozdíl od svých literárních předchůdců nepoužil cizí modifikovanou abecedu, ale vlastní unikátní grafický systém o 32 znacích. Rok po prvním vydání slabikář rozšířil a doplnil o důležitou předmluvu. Jednotlivé znaky byly však příliš složité na to, aby se daly použít v praxi, nepokrývaly všechny albánské hlásky a navíc by se tisk speciálními literami neúměrně prodražil, proto se Veqilharxhiho abeceda neujala:

Obrázek 29

Obrázek 30

Albánské národní obrození v pravém slova smyslu však spatřilo světlo světa mezi arberešskou diasporou v Itálii, a to zejména zásluhou čelního představitele tamní inteligence. **Jeronim de Rada** (1814–1903) se narodil v kalabrijské vesnici Maq (Macchia Albanese) do rodiny pravoslavného popa. Studoval na proslulé italsko-albánské Koleji sv. Adriana v San Demetrio Corone a na přání otce se zapsal na právnickou fakultu neapolské univerzity, nicméně už od mládí se jeho zájem soustředil na sběr arbereš-

ské lidové slovesnosti. Později vydal i svou vlastní originální tvorbu, z níž vynikají především romanticky laděné lyrické balady, jejichž děj se odehrává v Albánii: *Milosaovy písně* (Këngët e Milosaos, 1847–1873), *Písně Serafiny Topi* (Këngët e Serafina Topisë, 1839–1897) a *Nešťastný Skanderbeg* (Scanderbeccu i pa-faan, 1872–1884). Pod vlivem událostí v revolučním roce 1848 založil dvojjazyčné italsko-albánské noviny *L'Albanese d'Italia*, vůbec první noviny, které vycházely v albánštině, a v roce 1883 první albánský časopis *Fiàmuri Arbërit – La bandiera dell'Albania*, který vycházel rovněž albánsky i italsky a navzdory turecké cenzuře jej četli i Albánci v Albánii. V posledních letech života zanechal i přínos na poli vědy. Napsal gramatiku albánštiny a svolal historicky první albanologický kongres do Corigliano Calabro (1895). Dopisoval si s celou řadou albánských osobností i cizích albanistů.

Obrázek 31

Nositelé národního obrození uvnitř Osmanské říše

V šedesátých letech 19. století se albánské národní hnutí začalo prosazovat i ve vlastní Albánii zásluhou úzkých elitních kruhů různé náboženské příslušnosti. Tito buditelé se seznamovali s myšlenkami romantického nacionalismu při pobytu v zahraničí a udržovali kontakt s ohnisky národního obrození v diaspoře. Několikrát se dokonce pokusili sdružit v kulturní společnost, nicméně osmanské orgány albánským požadavkům nevyhověly, k čemuž přispěl i odmítavý postoj konstantinopolského patriarchátu.

Jazykovědec, spisovatel a překladatel **Konstandin Kristoforidhi** (1836–1895) se narodil v Elbasanu do pravoslavné rodiny. Díky jazykovému nadání a několika expedicím v terénu dokonale poznal dialektologickou strukturu albánského jazyka, což mělo zá-

sadní význam pro jeho pozdější spolupráci s Britskou biblickou společností (*British and Foreign Bible Society*). Kristoforidhi přeložil celý *Nový Zákon* (Dhjata e Re) a větší část *Starého Zákonu* (Dhjata e Vjetër) do obou variant albánštiny, jak jemu vlastní toskické, tak do gegské. Jazyk jeho děl se vyznačoval lehkostí a srozumitelností, i když byl zapříisáhlý purista odmítající turcismy, slavismy a romanismy. Slova cizího původu nahrazoval albánskými slovy, která čerpal buď z děl autorů 16. a 17. století, nebo z lidového jazyka, případně vytvářel neologismy, z nichž některé se aktivně používají v albánštině dodnes. Není zcela jasné, jestli toskickou variantu zapisoval přizpůsobenou řeckou abecedou z pověření zmíněné Britské biblické společnosti, nebo jestli k ní inklinoval sám. Velký význam měly i jeho *Albánsko-řecký slovník* (1904) a řecky psaná *Gramatika albánského jazyka* (1882) na bázi toskičtiny.

Obrázek 32

Na čelních pozicích albánského národního hnutí uvnitř Osmanské říše pak stanuli tři bratři z beктаšské aristokratické rodiny Frashëriů: **Abdyl Frashëri** (1839–1892), **Naim Frashëri** (1846–1900) a **Sami Frashëri** (1850–1904). Tato rodina pocházela z jihoalbánské vesnice Frashër poblíž Përmetu, ale v roce 1865 po smrti obou rodičů se usadila v Janině, kde oba mladší bratři navštěvovali proslulou řeckou školu Zosimea scholi.

Obrázek 33

Obrázek 34

Obrázek 35

Starost o rodinu padla na bedra Abdylovi, který se živil jako obchodník, později jako celní úředník v Janině a nakonec byl roku 1877 zvolen poslancem tureckého parlamentu. Abdyl Frashëri byl aktivní spíše politicky než kulturně, za což padl v nemilost tureckých orgánů, a proto se rozhodl emigrovat do Itálie. Byl však Turky zadržen u Elbasanu a odsouzen k doživotnímu žaláři. Na přímluvu jistého paši mu byla udělena milost.

Naim je zase považován za básníka národního obrození. V Janině absolvoval klasické vzdělání západního typu, ale soukromě se zabýval i orientálními jazyky (především perštinou). Posléze působil jako státní zaměstnanec, nejprve v Beratu, potom v Sarandě a na-

konec se stal ředitelem cenzurní rady tureckého ministerstva školství, a proto neuváděl u svých děl celé jméno, ale pouze iniciály. Je autorem nacionalistických básní *Opravdová touha Albánců* (O alithis pothos ton Skypetaron, 1886 v řečtině) a *Albánie* (Shqipëria), z nichž druhá kolovala jako rukopis mezi albánskou diasporou v Rumunsku. Nacionalisticky orientovaná poezie Naima Frashëriho idealizovala albánské dějiny, dávala je do protikladu s žalostnou přítomností, kterou je nutno překonat, přičemž hlavním nástrojem pokroku se mělo stát vzdělávání. V dalších básnických sbírkách nostalgicky zobrazoval albánskou vesnici. Za své vrcholné dílo ale považoval historický epos *Skanderbeg* (Istori e Skënderbeut, přibližně 1895), který napsal v posledních letech tvorby.

Nejmladší z bratrů, Sami Frashëri, pracoval nejprve ve státních službách v Janinském vilájetu a potom se usadil v Istanbulu. Řídil několik tureckých a arabských novin a časopisů, které zároveň využíval pro propagaci albánské otázky. V roce 1878 jmenoval Ústřední výbor pro obranu práv albánské národnosti zvláštní komisi za účelem vyřešení otázky jednotného albánského pravopisu, které Sami Frashëri předsedal. Vytvořil modifikaci latinky na fonetickém principu, doplněnou o některé znaky z řecké abecedy, která vešla do dějin pod označením „istanbulská“ (*alfabeti i Stambollit*). Tuto abecedu přijala a používala ve svých publikacích o rok později ustanovená Společnost pro vydávání albánských tisků (*Shoqëria e të Shtypurë Shkronja Shqip*) častěji známá pod jménem Istanbulská společnost (*Shoqëria e Stambollit*), do jejíhož čela byl opět zvolen Sami Frashëri. Istanbulská společnost okamžitě po svém vzniku zahájila bohatou kulturně osvětovou a publikační činnost. Její pobočky vznikaly uvnitř i mimo hranice Osmanské říše, a když se turecké orgány později všemi možnými prostředky snažily albánské národní hnutí potlačit, přesunula svoje aktivity do rumunské Bukurešti.

Dalším ohniskem národního hnutí se stalo město Skadar v severní Albánii, přičemž čelní osobnost skadarského kulturního života představoval **Pashko Vasa** (1825–1892). Na počátku kariéry pracoval jako tajemník britského konzulátu ve Skadaru. Na prahu událostí revolučního roku 1848 odjel do Itálie a následujícího roku se osobně účastnil protirakouského benátského povstání. Jakmile dorazily rakouské oddíly, byl nucen stáhnout se do Ancony ve střední Itálii a odtud byl coby občan Osmanské říše deportován do Istanbulu. Svým italským peripetiím věnoval dokonce memoáry v italštině. Po návratu do Turecka se uplatnil na tureckém ministerstvu zahraničních věcí, které ho vyslalo na určitou dobu do Londýna, do Amsterdamu a nakonec ve funkci generálního guvernéra Libanonu do Bejrútu, kde zemřel. Ačkoliv působil v tureckých státních službách, byl členem všech důležitých albánských kulturně osvětových a politických sdružení a neúnavně propagoval albánskou otázku v zahraničí především svoji historicko-kritickou studií

Pravda o Albáncích a Albánii, která se dočkala překladu do mnoha jazyků. V následující ukázce hájí nejdůležitější bod politického programu Prizrenské ligy:

Je pak v obecném zájmu sjednotit celou Albánii do jednoho jediného vlá-
jetu, dát jí prostou, kompaktní a silnou organizaci, zapojit do její správy do-
mácí element, a tak pod žezlem Jeho Majestátu sultána zahájit věk jednoty,
svornosti a bratrství pro všechna náboženství.

(WASSA, Efendi. *Albanien und die Albanesen. Eine historisch-kritische Studie*. Berlin 1879, s. 64)

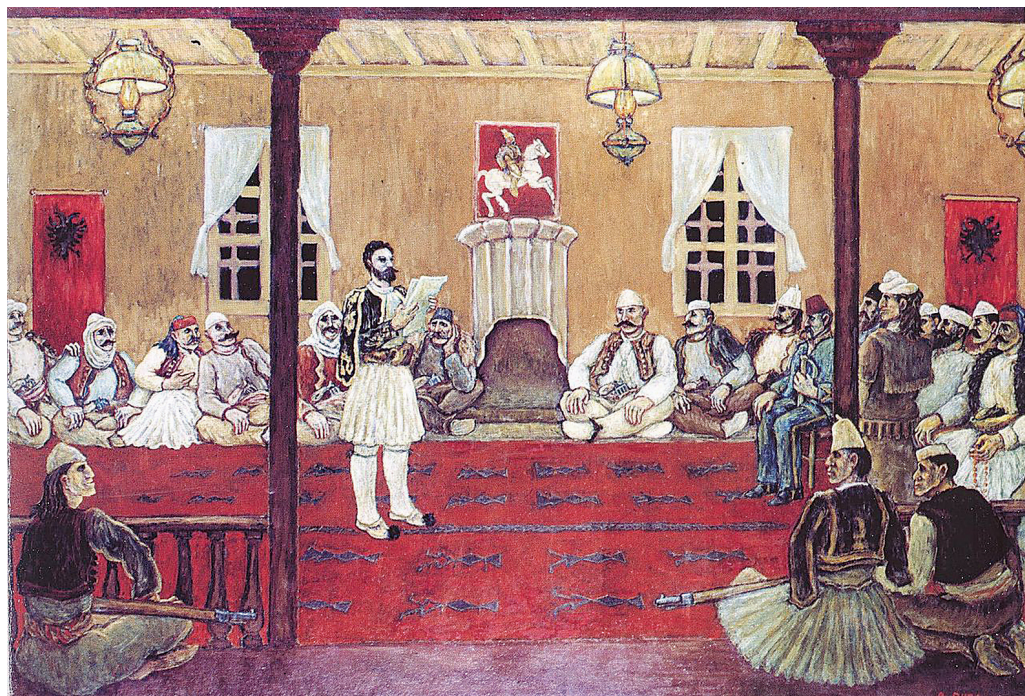

Obrázek 36

Politické koncepce albánského národního hnutí

Balkán se v době tzv. velké východní krize (1875–1878) ocitl na prahu událostí, které měly zásadním způsobem překreslit jeho politickou mapu. Osmanská říše se již dávno nacházela za zenitem své slávy a v mocenském zákulisí se naplno rozběhly plány na rozdělení balkánských tureckých držav. Albánská inteligence si během rusko-turecké války 1877–1878 uvědomovala negativní důsledky plynoucí pro ně z ruského vítězství a s velkou nelibostí nesla závěry sanstefanské dohody. Již v polovině prosince 1877 se v Istanbulu zformoval Ústřední výbor pro obranu práv albánské národnosti (*Komiteti qendror për mbrojtjen e të drejtave të kombësisë shqiptare*), zkráceně Istanbulský výbor (*Komiteti*

i Stambollit), do jehož čela se postavil představitel radikálního křídla albánského hnutí Abdyl Frashëri. Istanbulský výbor na jaře 1878 zahájil rozsáhlou propagandu, apeloval na Vysokou Portu, aby se nevzdávala albánských území na úkor balkánských států, a na mocnosti, aby v žádném případě rozdrobování albánského území nepodporovaly. Doslava v poslední chvíli bylo na 10. června 1878 do Prizrenu svoláno celonárodní albánské shromáždění, které vstoupilo do historie jako Albánská nebo Prizrenská liga (*Lidhja e Prizrenit*), aby před celou Evropou hájilo zájmy Albánců. Do čela komise pro zahraniční vztahy byl zvolen již zmíněný Abdyl Frashëri. Protože do Prizrenu přijeli rokovat drtivou většinou zástupci z řad muslimů (katolíků byl jen malý počet, pravoslavní nebyli zastoupeni prakticky vůbec), určitou dobu trvalo, než se Prizrenská liga povznesla od obrany pozic muslimů k obraně celonárodních albánských zájmů, a navíc musela přelomenout vlastní vnitřní politickou roztržičnost, neboť reprezentovala jak radikální, tak liberální proudy, přívržence i odpůrce sultánského režimu. Prizrenská liga nakonec adresovala Berlínskému kongresu, který ukončil velkou východní krizi, petici proti dělení albánských území, přičemž Albánci vkládali naděje zejména do britské delegace, poněvadž Velká Británie byla tradičně spojencem Osmanské říše. Od sultána zase Prizrenská liga později požadovala sjednocení čtyř vilájetů dosavadních (skadarského, kosovského, bitolského a janinského) v jeden autonomní albánský vilájet *Arnavutluk* s albánským úředním jazykem, vlastním školstvím a armádou. Albánský emancipační program však přišel příliš pozdě na to, aby našel v Evropě, resp. u Berlínského kongresu, větší ohlas. Předseda Kongresu Otto von Bismarck prohlásil, že o žádných Albáncích nikdy neslyšel, a tak se vyslanec Prizrenské ligy Abdyl Frashëri v Berlíně obrazně řečeno „otočil na podpatku“ a veškeré vynaložené úsilí ligistů přišlo vniveč. Albánci byli totiž prakticky ztotožňováni s Turky, tj. s národem, který z války vyšel jako poražený. Nejčernější obavy Albánců se naplnily.

Obrázek 37

V období po Berlínském kongresu (1878) panovaly mezi gegskými kruhy revoluční nálady a rozčarování z odmítavého přístupu Vysoké Porty vůči autonomistickým požadavkům Prizrenské ligy. Ozbrojený střet mezi ligisty a osmanskou armádou u Ulcinje v listopadu 1880 Albánce jen utvrdil v přesvědčení, že politickou cestou jen stěží dosáhnou nějakých hmatatelných výsledků, a proto se rozhodli jednat na vlastní pěst. Jakmile liga opět získala pod kontrolu kolébku hnutí, město Prizren, svolala tam počátkem ledna 1881 mimořádný sněm, aby nastolila albánskou autonomní správu. Bylo rozhodnuto, že její ústřední výbor převezme funkci prozatímní vlády, v jejímž čele stanul Ymer Prishtina, zatímco představitelům radikálního křídla Abdylovi Frashërimu a Sulejmanovi Vokshimu byly svěřeny rezorty zahraničí a obrany. Během necelých dvou měsíců od zasedání v Prizrenu si ligisté podmanili celý kosovský vilájet vyjma novopazarského sandžaku.

V době, kdy se sultánovi Abdülhamidovi II. říše takříkajíc hroutila pod rukama a okolní státy z ní kousek po kousku ukrajovaly, bylo jeho bytostným zájmem potlačit albánské povstání, jímž by se mohly nakazit i další muslimská etnika a ještě více tak po-

demlít stabilitu státu. Jakmile sultánovi uvolnilo ruce pominutí hrozby válečného střetu s Řeckem v Thesálii a Epiru, poslal v březnu 1881 vojsko Derviše paši, aby povstání ligistů zpacifikovalo. Turecké vojsko postupně získávalo pod kontrolu na přelomu dubna a května jedno po druhém kosovská města a Prizrenská liga nakonec dopadla velmi neslavně. Její čelní představitel Ymer Prishtina byl nucen uchýlit se do bezpečí do Černé Hory, Abdyl Frashëri byl zatčen a odsouzen k trestu smrti (dodatečně mu byl trest snížen na doživotí) a ostatní se museli zřít snů o autonomii ve zvláštních prohlášeních. Turecké vojsko sice rozprášilo hnutí ligistů a připravilo tak Albánce o jednotnou organizaci, nicméně zvláště v hornatých krajích, nedokázalo zlomit vzdor kačáků (albánské gerily) vůči sultánskému režimu. Došlo tudíž k tomu, že albánská revolta přešla zpět k izolovaným lokálním povstáním bez celonárodních cílů.

Na konci 90. let 19. století mezi Albánci opět na povrch vyvěraly obavy z možné expanze balkánských sousedů a po delší pauze Istanbul opět musel čelit albánským autonomistickým požadavkům. Když se k nim stávající režim otočil zády stejně, jako to udělal už předtím, vypukla v Kosovu další povstání. Nakonec se ve dnech 26. až 30. ledna 1899 v Peći (Pejë) sešli radikálové z kosovského vilájetu, aby vyhlásili novou ligu, která půjde ve stopách té předchozí. Hlavním organizátorem Pejské ligy se stal Haxhi Mulla Zeka. Ze závěrečné deklarace vyplývalo, že Albánci hodlali čelit drobení území s albánským osídlením se zbraní v ruce, ale zároveň vyjádřili svou loajalitu vůči sultánovi a věrnost islámu. Sultán Abdulhamid II. sice zpočátku projevoval vůči Pejské lize určitou benevolenci, ale cílevědomé kroky ligistů k nastolení autonomie ho velmi brzy přiměly tento postoj opustit a přikročit k potlačení povstání vojenskými prostředky. Nakonec se ale v závěru roku 1900 Turkům znovu podařilo ligisty rozprášit.

Politickým manifestem albánského národního hnutí se stal traktát Samiho Frashëriho *Albánie, čím byla, čím je a čím se stane* (Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e ç'do të bëhetë, 1899). V první části rozebírá autor albánskou historii, snaží se obhájit pelagický původ Albánců a tvrzení, že Albánci patří mezi nejstarší národy v Evropě. Ve druhé části vyličil otrěsnou bídu Albánců po reformách Tanzimat. Osmanskou říši označil za mrtvou a na jejích troskách si představoval vyrůst novou Albánií. V poslední části se vyslovoval pro to, aby se Albánie od Osmanské říše odtrhla co možná nejrychleji kvůli nebezpečí dělení albánských území ze strany sousedů. Poslední část traktátu věnoval vizím, jakým směrem by se měla ubírat do budoucna Albánie – k parlamentní demokracii a vzdělané občanské společnosti, která nedělá rozdíly v původu ani náboženském vyznání jedince.

Od mladoturecké revoluce k nezávislé Albánii

Netrvalo dlouho a následovalo další období protivládních aktivit, když se albánští autonomisté velmi sblížili s mladotureckým opozičním hnutím hlásajícím „jednotu a pokrok“, které se masově šířilo zejména v Makedonii. Albánci si od mladoturecké revoluce slibovali naplnění autonomistických vizí a mladoturci si byli zase vědomi jejich potenciálu, a proto se je všemožně snažili ještě víc rozněcovat. Poněvadž mladoturci vyhrožovali tažením na Istanbul, sultán raději přistoupil na obnovení ústavy a vypsání parlamentních voleb. Mladoturecká revoluce tak zvítězila nad abdulhamidovským absolutismem, lidé v mnoha částech říše se nechali strhnout euforií, nicméně Albánci poměrně rychle pochopili, že mladoturecké vítězství jim příliš mnoho užitku nepřinese. Předrevoluční sliby jako by se vypařily, namísto toho nový režim obyvatelstvo zatížil daněmi a nejrůznějšími omezeními (např. vlastnictví zbraní) a albánskou kulturně osvětovou činnost potíral se stejnou razancí jako Abdulhamid II.

Ani po tolika neúspěšných pokusech vydobýt si autonomii se Albánci v kosovském vilájetu nenechali odradit od dalšího, tentokrát celoalbánského, protitureckého povstání, na které spřádal plány především zapálený vlastenec Hasan Prishtina. Ve dnech 21.–25. května 1912 se za tímto účelem sešel sněm v Juniku. Sněm schválil předběžnou verzi požadavků vůči mladoturecké vládě, ale aby si udržel podporu konzervativních gegských kruhů, musel Hasan Prishtina později seznam požadavků zrevidovat, přičemž tato upravená verze, ze které byla vypuštěna otázka budoucího postavení albánských oblastí v rámci Osmanské říše, vstoupila do historie jako „čtrnáct bodů Hasana Prishtiny“: zvláštní soudnictví, výkon vojenské služby pouze na území Albánie, právo na zbraně, úředníci znalí místních poměrů, zřízení albánského školství v albánštině, stavba silnic, ochrana islámského práva, potrestání bývalých mladotureckých velkovezírů, generální amnestie a náhrada škod způsobených během posledního povstání.

Mladoturecká vláda neměla dost sil, aby albánské povstání potlačila, a proto na začátku srpna vyslala svého zástupce Ibrahima pašu do Prištiny, aby se s povstalci pokusil vyjednat příměří, ale marně. Jelikož vláda Ahmeda Muhtara paši s vyjádřením k albánskému ultimátu, již zmíněným čtrnácti bodům, dlouho otálela, obsadili povstalci v srpnu 1912 Skopji. Nakonec istanbulská vláda poprvé ukázala povstalcům smířlivou tvář a požadavkům Hasana Prishtiny, i když s určitými výhradami, vyhověla. Povstání bylo tudíž rozpuštěno. Je třeba ale zdůraznit, že turecká benevolence k Albáncům přišla příliš pozdě, protože křesťanské státy na Balkáně (Řecko, Bulharsko, Srbsko, Černá Hora) v chaosu nastalém po mladoturecké revoluci (1908) vycítily možnost, jak definitivně Osmanskou říši vytlačit z Balkánu a zbylá území si navzájem rozdělit.

Posledního zářijového dne roku 1912 balkánští spojenci adresovali istanbulské vládě nesplnitelné ultimátum autonomie pro křesťanské oblasti, ta ho okamžitě odmítla, načež Černá Hora jako první vyhlásila Turecku tzv. první balkánskou válku, 18. října ji následovaly i Srbsko, Bulharsko a Řecko. Za situace, kdy armády sousedních národů pronikaly ze všech stran na albánské území, se politické iniciativy chopil Ismail Qemali (1863–1919), který jedinou budoucnost viděl ve vyhlášení nezávislého albánského státu. Pro tuto možnost se snažil získat nejdříve stoupence mezi samotnými Albánci na setkání v Bukurešti, posléze se vypravil i do Vídně a žádal politickou podporu ze strany Rakouska-Uherska. Poté se urychleně vrátil do Albánie a svolal sněm do jihoalbánské Vlory (Valony), kde zástupci takřka všech albánských krajů vyhlásili 28. listopadu 1912 s okamžitou platností **nezávislost Albánie**. Albánci získali svůj národní stát, čímž se završila jedna z nejdůležitějších kapitol albánského národního obrození. Nicméně o dalším osudu Albánie a zejména o jejím územním rozsahu se jednalo až později na konferenci velmocí v Londýně. Londýnská mírová smlouva z 30. května 1913 uznala existenci Albánie, avšak tzv. Protokol z Florencie ratifikovaný 17. prosince 1913 přiznal Albánii území v mnohem menším rozsahu, než jaký by reálně odpovídal etnickým hranicím, a tento stav trvá dodnes.

Albánština

Postavení albánštiny mezi jazyky

V kontextu evropských jazyků se řadí albánština mezi tzv. malé jazyky, přičemž do jisté míry stále z nejrůznějších příčin převažuje teoretický zájem o albánštinu nad praktickým zájmem ovládnout tento jazyk. Přestože to v důsledku bouřlivého jazykového vývoje nemusí být na první pohled zřejmé, albánština tvoří nedílnou součást velké rodiny indoevropských jazyků, dokonce bývá považována za chybějící spojovací článek mezi některými jejími větvi. Velice obsáhlá je problematika historického vývoje albánštiny ve světle jejích vztahů s ostatními balkánskými jazyky. Nutno podotknout, že i sama albánština (především její slovní zásoba) se stala východiskem pro určité hypotézy týkající se historie Albánců.

Genetická klasifikace

Albánština představuje **samostatnou větev v rámci indoevropských jazyků**. Příbuznost albánštiny s ostatními indoevropskými jazyky dokázal v 19. století historicko-srovnávací metodou Franz Bopp ve své práci *Über das Albanesische in seinen verwandtschaftlichen Beziehungen* (1855). Příslušnost k indoevropské jazykové rodině se často dokumentuje na frekventovaných slovech, které v průběhu jazykového vývoje příliš nemění svůj význam, např. pojmenování příbuzenských vztahů, názvy částí lidského těla, jména živočichů, rostlin, označení atmosférických jevů apod. Totéž se dá názorně ilustrovat i na základních číslovkách (vlevo rekonstruovaný indoevropský tvar číslovky podle R. Beekse a vpravo odpovídající tvar v toskické albánštině):

1	*Hoi(H)nos	Një	6	*(s)uéks	gjashtë
2	*duoh ₁	Dy	7	*séptm	shtatë
3	*treies	tre/tri	8	*h ₃ ek'teh ₃	tetë
4	*k ^w etuōr	Katër	9	*(h ₁)néun	nëntë
5	*penk ^w e	Pesë	10	*dék'mt	dhjetë

Kromě fonetického a lexikálního plánu se příslušnost k indoevropským jazykům dokumentuje i na plánu morfologickém. Albánština částečně zachovává pádový systém, ve slovesné flexi zachovává podobně jako řečtina archaický monolektický tvar mediopasiva (srov. alb. *lahem* a čes. *myji se*). V oblasti morfonologických alternací zachovává albánština indoevropský ablaut. Jedná se o systematickou změnu kořenové samohlásky. V albánštině se projevuje typicky ve tvarech aoristu, kdy se kořenové *-(j)e-* mění na *-o-*, např. *heq* (házím) – *hoqa* (hodil jsem), *sjell* (přináším) – *solla* (přinesl jsem), *vjedh* (kradu) – *vodha* (ukradl jsem), srov. čes. *plést – plot, vést – vodit*.

Indoevropské jazyky se dělí na kentumové a satemové podle vývoje palatalizovaných velár (*k'*, *g'*, *g'h*), které se v satemových jazycích reflektují jako sykavky (*s*, *z*) a v kentumových jako veláry (*k*, *g*), srov. lat. centum [kentum] a čes. sto. Dánský lingvista Holger Pedersen (1867–1953) jako první přiřadil albánštinu k **satemovým jazykům**, kam patří ještě baltoslovanská a indoíránská jazyková větev a arménština, ačkoliv albánština i v tomto případě šla víceméně svou vlastní cestou, neboť původní palatalizované veláry reflektuje spíše jako interdentaly *dh*, *th* (srov. např. čes. *zub* a lat. *dens* s alb. *dhëmb*).

Jak již bylo řečeno, albánština zaujímá v rámci indoevropských jazyků specifické postavení, jelikož nemá žádného bližšího příbuzného, na druhou stranu lze ale také určit jazykové rysy, které albánštinu posouvají více k té či oné jazykové větvi. Změna krátkého indoevropského *o* na *a* (např. *natë* < **nokt-*, noc) spojuje albánštinu s germánskými a baltoslovanskými jazyky, zatímco podobný vývoj indoevropského náslovného *s-* ji spojuje s řečtinou. Podobně existenci tzv. sigmatického aoristu (tvar dokonavého minulého času obsahující původně souhlásku *s*) sdílí společně se sanskrtem, řečtinou a latinou, např. *dhashë* (dal jsem), *thashë* (řekl jsem), *pashë* (uviděl jsem) aj.

Typologická klasifikace

Jazyková typologie rozlišuje podle toho, zda mají morfy v daném jazyce jednu nebo více funkcí, a podle způsobu, jakým se vzájemně řetězí, čtyři základní typy: *aglutinační*, *flektivní*, *izolační* a *polysyntetické*. V tomto rozdělení stojí albánština na pomezí **flektivního** (syntetického) a **izolačního** (analytického) typu. Nejdůležitější rozdíl mezi nimi spočívá v tom, že flektivní typ vyjadřuje gramatické vztahy pomocí morfémů, zatímco izolační typ pomocnými, samostatně stojícími slovy. Tendence k analytismu se v albánštině projevuje zejména:

pádovým synkretismem (splýváním pádů)

<i>vajze</i>	gen./dat./abl. sg. neurč. tvaru
<i>vajzës</i>	gen./dat./abl. sg. urč. tvaru
<i>vajzave</i>	gen./dat. pl. neurč. tvaru
<i>vajzave</i>	gen./dat./abl. pl. urč. tvaru

analytickým stupňováním adjektiv a adverbii

<i>i madh – më i madh</i>	velký – větší / největší
<i>shumë – më shumë</i>	hodně – více / nejvíce

analytickým tvořením futura

<i>do të këndoj</i>	budu zpívat
---------------------	-------------

analytickým tvořením některých mediopasivních tvarů:

u gëzova (aorist), *u gëzuakam* (admirativ), *u gëzofsha* (optativ)

Žádný jazyk ovšem neinklinuje čistě k jednomu typu, a tak se v albánštině můžeme setkat ojediněle dokonce i s **aglutinací**. Za aglutinaci se označuje jev, kdy má každý morfém jednu specifickou funkci a jednotlivé morfy se přitom řetězí lineárně za sebou. Aglutinace se nejvýrazněji v albánštině projevuje v imperativních tvarech sloves, kde se koncovka *-ni* připojuje vždy k singulárovému tvaru, ale mezi ně se může vsouvat i jeden či více tvarů osobního zájmena: např. *merr!* (vezmi), *merrni!* (vezměte), *merreni!* (vezměte to), *merriani!* (vezměte mu to).

Areálová klasifikace

V první polovině 19. století slovinští jazykovědci Jernej Kopitar (1780–1844) a Fran Miklošič (1813–1891) objevili, že jazyky na Balkánském poloostrově vykazují určité shodné strukturní rysy, a položili tak základy **balkánské lingvistiky**. Po nich se balkánskými jazykovými univerzáliemi zabývala řada dalších jazykovědců, ale objektivní teorie o příčinách těchto shod spatřila světlo světa až ve století dvacátém. Vděčíme za ni dvěma představitelům Pražského lingvistického kroužku, Nikolaji Sergejeviči Trubeckému (1890–1938) a Romanu Jakobsonovi (1896–1982), kteří rozpracovali teorii tzv. jazyko-

vých svazů. Jazykový svaz je stručně řečeno výsledkem konvergentního vývoje mezi několika jazyky, které nemusí ani nutně být geneticky příbuzné. Poprvé tento pojem použil N. S. Trubeckoj na Prvním kongresu lingvistů v Haagu v roce 1928. O pouhé dva roky později dánský lingvista Kristian Sandfeld (1873–1942) publikoval jedno ze stěžejních děl balkánské lingvistiky, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, ve kterém shrnul také veškeré tehdejší poznatky o této oblasti. Dalšího období bouřlivého rozvoje se balkánská lingvistika dočkala v 60. letech minulého století.

Albánština tvoří **balkánský jazykový svaz** společně s novořečtinou, makedonštinou, bulharštinou, rumunštinou a arumunštinou, přičemž styčné rysy (balkanismy) lze najít i v torlackém dialektu srštiny a v balkánských dialektech turečtiny a romštiny. Dodnes nepanuje absolutní shoda kolem příčin, které vedly ke konvergentnímu vývoji jazyků na Balkánském poloostrově. Jedna z verzí, kterou předložili oba otcové balkánské lingvistiky J. Kopitar a F. Miklošič a ke které se později přiklonil i G. Weigand, považuje za určující faktor paleobalkánský substrát (ilirština, dáko-thráčtina). Avšak dosud se nepodařilo objasnit, na jaký jazyk měl paleobalkánský substrát největší vliv a jakým způsobem se balkanismy rozšířily do ostatních jazyků. Jiní lingvisté přičítají vznik balkanismů balkánské lidové latině, zatímco K. Sandfeld tvrdil, že balkanismy vznikly důsledkem řecké kulturní dominance od dob antiky až do novověku a především díky vlivu řečtiny jako nástroje pravoslavné církve a byzantské administrativy. Později se ale od této koncepce víceméně upustilo, protože samotné řečtině nejsou některé balkanismy vlastní. Nakonec převážil však názor, že nešlo o jednostranné přejímání, ale o mnohostranné interference.

Balkanismy se ovšem nevyskytují konzistentně ve všech dotyčných jazycích, některé jevy totiž v určitém jazyce úplně chybí a jiné se dají vystopovat i mimo balkánský jazykový svaz. V albánštině se balkanismy uplatnily ve velké míře, přičemž za „klasické“ balkanismy se považují tyto jazykové jevy:

postpozitivní určitý člen

Kategorii určitosti vyjadřuje albánština určitým členem, který se připojuje ke slovu jako sufix a tvoří s ním jednolitý celek, např.: alb. *shok|u*, bulh. *prijatelj|at*, rum. *prieten|ul* (ten přítel).

nahrazení původního infinitivu konjunktivem

Infinitiv v balkánských jazycích zanikl, přičemž byl nahrazen konjunktivem (spojovacím způsobem) skládajícím se z gramatické částice a finitního slovesného tvaru, např.: alb. *dua të lexoj*, bulh. *iskam da četa*, mak. *sakam da čitam*, srb. *hoću da čitam*, rum. *vreau să citesc*, řec. *thelo na diavazo* (chci číst).

analytické tvoření futura pomocí slovesa „chtít“

Balkánské jazyky tvoří budoucí čas pomocí gramatické částice vzniklé ze slovesa „chtít“ a zpravidla tvaru konjunktivu, např.: alb. *do të vijë*, bulh. *šte dojde*, mak. *ke dojde*, srb. *će da dođe*, rum. *va vine*, řec. *tha erthi* (přijde).

reduplikace objektu

Typickým rysem balkánských jazyků je také zdvojování předmětu (častěji nepřímého než přímého) slabými tvary osobních zájmen, např.: alb. *I shkruaj një letër shokut*. mak. *Mu pišuvam pismo na prijatelot*. (Píšu [mu] dopis příteli.)

synkretismus genitivu a dativu

Balkánské jazyky se zbavily dativu, přičemž v novořečtině, bulharštině a makedonštině jej nahradily předložkové konstrukce, zatímco v albánštině a rumunštině dativ splynul s genitivem, např.: alb. *nënës*, rum. *mamei* (matky/matce)

Okrajově lze zmínit i určité izoglosy, které nemusejí být nutně vázány výhradně na balkánské jazyky:

existence středového vokálu [ə]

Středová samohláska není doložena ve starší fázi žádného známého balkánského jazyka (klasická řečtina, latina, staroslověnština). Foném /ə/ jako samostatný foném vznikl na základě sekundárních procesů a dodnes není jasné, nakolik významnou roli v jeho konstituci sehrál paleobalkánský substrát.

redukce nepřízvučných vokálů

V albánštině se nejčastěji redukuje samohláska [ə], např. *këtu* [ktu], *punëtor* [puntor].

sonorizace okluziv po nazálách

Tento jev sdílí albánština společně s novořečtinou a arumunštinou. Původně neznělá okluziva přechází před nazálou ve znělou okluzivu. Pro albánštinu je charakteristické, že se výsledné skupiny *mb*, *nd*, *ng* mohou vyskytovat na začátku, uprostřed i na konci slova.

<i>mp</i> > <i>mb</i>	<i>mbret</i> , <i>këmbë</i> , <i>humb</i>
<i>nt</i> > <i>nd</i>	<i>ndihmoj</i> , <i>dhëndër</i> , <i>vend</i>
<i>nk</i> > <i>ng</i>	<i>nga</i> , <i>këngë</i> , <i>rang</i>

model tvoření neurčitých a záporných zájmen a příslovčí

as|kush *nikdo*, as|një *žádný*, cili|do *kterýkoliv*, ku|do *kdekoliv*

model tvoření základních číslovek 11–19

një|mbë|dhjetë *jedenáct*, dy|mbë|dhjetë *dvanáct*, tre|mbë|dhjetë *třináct*

složené tvary perfekta a plusquamperfekta

Základními minulými časy v balkánských jazycích jsou aorist (dokonavý) a imperfektum (nedokonavý). Klasická řečtina znala také monolektické tvary perfekta a plusquamperfekta. Na základě sekundárních procesů vznikly v balkánských jazycích vývojově mladší složené perfektum a plusquamperfektum (předminulý čas), např. *kam ngritur* (zvedl jsem), *kisha ngritur* (už dříve jsem zvedl).

splynutí vyjadřování místa a směru

Balkánské jazyky přestaly rozlišovat mezi dvěma vztahy prostorové deixe: určením místa a určením směru, např. kětu *tady/sem*, në Shqipëri *v Albánii/do Albánie*.

kumulace záporů

Mos i thua j asgjë askujt! *Nikomu nic neříkej!*

Historický vývoj albánštiny

Historický vývoj albánštiny zůstává obestřen mnoha nejasnostmi vyplývajícími ze skutečnosti, že první zmínky a písemné památky v albánštině pocházejí až z počátku novověku. Z tohoto důvodu lze přímo zkoumat jen malý výsek dějin albánštiny čítající necelých pět posledních staletí z několikatisícileté cesty od indoevropského prajazyka k současné albánštině. Proto bývá zvykem rozlišovat ve vývoji albánštiny **předliterární** a **literární období**. Při zkoumání toho, co předcházelo nejstarším etapám psané albánštiny, nezbyvá lingvistům nic jiného, než spoléhat se na zmínky cizích autorů o Albáncích či jejich předcích, na historicko-srovnávací metodu a poznatky jiných humanitních věd, zejména historie a etnologie. Dlouhou dobu se odborníci přeli o samotný původ albánštiny i mezník, kdy se už dá s jistotou hovořit o rané albánštině.

Periodizací vývoje albánštiny se zabývala celá řada lingvistů a využili přitom dvou úhlů pohledu na historii jazyka. **Extralingvistický přístup** se odvolává na historicko-kulturní proměny jazykového společenství, se kterým je daný jazyk úzce spjat, zatímco **intralingvistický přístup** zohledňuje výhradně jazykové změny.

Kombinací obou přístupů vznikla následující, celkem respektovaná periodizace rozdělující vývoj albánštiny do čtyř, resp. pěti, vývojových fází: **indoevropština** (do 1500 př. n. l.), **protoalbánština** (1500 př. n. l. – 1. stol. n. l.), **stará albánština** (1. stol. – 8./9. stol.), **střední albánština** (8./9. – 14./15. stol.), **nová albánština** (14./15. stol. – dodnes). Poslední vývojovou etapu bývá zvykem rozdělovat na dvě podobdobí: **albánština národního obrození** (1820–1920) a **moderní albánština** (od 1920)

Indoevropština

Pomocí **historicko-srovnávací metody** lingvisté rekonstruovali přibližnou podobu prajazyka původního indoevropského obyvatelstva, ze kterého se postupně vyvinuly všechny indoíránské, románské, germánské, baltoslovanské a keltské jazyky a také řečtina, arménština a zaniklé paleobalkánské jazyky, jejichž dědičkou je dnešní albánština. Podle posledních archeologických výzkumů obývali Indoevropané ve 4. tisíciletí př. n. l. vnitrozemí Malé Asie a pravděpodobně se sami označovali jako **Áriové**. Věnovali se lovu a zemědělství, stavěli si pevné příbytky a etymologické výzkumy nasvědčují tomu, že pravděpodobně neměli přístup k moři. **Indoevropština** byla flektivní jazyk s osmi pády a předpokládá se u ní existence pěti krátkých a pěti dlouhých vokálů, aspirovaných a labializovaných konsonantů, pohyblivý dynamický přízvuk a v morfologii slovesa pak imperativ, konjunktiv, optativ, minulé časy, futurum, dva rody a tři vidy.

Určení přibližného časového období, kdy se jeden společný prajazyk rozpadl na dva a více dceřiných jazyků, slouží jednak historicko-srovnávací metoda a také zvláštní metoda **glottochronologie** inspirovaná rozpadovým zákonem radioaktivních izotopů. Podstatou glottochronologické metody je teorie, že jádro slovní zásoby podléhá změnám konstantní rychlostí. Původní indoevropský prajazyk se začal diverzifikovat pravděpodobně od konce 4. tisíciletí př. n. l., protože Indoevropané se pod tlakem asijských kmenů začali stěhovat několika směry: přes Balkánský poloostrov směrem do střední Evropy a dál na západ, jiná skupina podél Černého moře na území dnešní Ukrajiny a východní proud přes dnešní Írán a Pákistán až do Indie. Během následujícího tisíciletí se z tohoto důvodu indoevropský jazykový areál rozpadl na západní a východní část. S výjimkou egejské oblasti veškeré indoevropské obyvatelstvo Evropy, tedy i předkové dnešních Albánců, spadalo do západní části, ve které byla vzájemně srozumitelná komunikace

možná patrně ještě do 2. poloviny 2. tisíciletí př. n. l. Toto období bývá označováno jako **západoindoevropština**.

Protoalbánština

Ačkoliv termín **protoalbánština** (*protoshqipja*) zatím nedostal zcela konkrétní obrysy, v historických gramatikách se s ním operuje poměrně často. Většinou se jím označuje mezidobí počínaje vyčleněním z indoevropského jazykového kontinua a konče stabilizací rysů charakteristických pro albánštinu. Otázka, kdy se protoalbánština vydělila z indoevropského prajazyka, zůstává zatím bez konkrétní odpovědi. Alespoň přibližnou představu poskytuje glottochronologická metoda, na základě níž dospěl ruský lingvista Sergej Starostin k zajímavým výsledkům. Podle jeho výpočtů se protoalbánština společně s protořečtinou a protoarménštinou odtrhly od indoevropského jazykového kontinua přibližně v polovině 3. tisíciletí před naším letopočtem.

Protoalbánštinou se v podstatě rozumí jazyk antických Ilyrů, o kterém však nevíme prakticky nic, protože Ilyrové za sebou nezanechali žádné písemnictví. V písemné komunikaci totiž používali řečtinu a později latinu. Ve svědectvích antických autorů se však dochovalo zhruba 1 000 slov: vlastní jména (*Domator*, *Gentius*, *Teuta aj.*), toponyma (*Bosona*, *Tómaros*, *Lúgeon aj.*) a kromě nich také malý počet izolovaných slov: **abeis* (hadí), **bagaron* (teplý), **brisa* (hroznová slupka), **mandos* (malý kůň), **rinos* (oblak) aj. Na tomto omezeném fondu slov se lingvisté pokoušeli potvrdit nebo vyvrátit příslušnost jazyka Ilyrů k satemové skupině a tedy i věrohodnost teorie ilyrsko-albánské kontinuity, ovšem bez jednoznačného závěru.

Ruský lingvista Vladimir Orel (1952–2007) se ve své historicko-srovnávací práci *A Concise Historical Grammar of the Albanian Language* (2000) pokusil rekonstruovat hláskové responze mezi indoevropským prajazykem, předpokládaným stavem v protoalbánštině a odpovídajícími reflexy v současné toskické albánštině:

INDOEVPROPŠTINA	PROTOALBÁNŠTINA	TOSKICKÁ ALBÁNŠTINA
*a, *o	*a	a / e / ě
*ə	*a / vzácně *e / Ø	
*e	*e	je, ie / e / ja / a / i
*i	*i	i / y
*u	*u	u

INDOEVROPŠTINA	PROTOALBÁNŠTINA	TOSKICKÁ ALBÁNŠTINA
*ā	*ā	o / ua / ye
*ē	*ē > *ā	
*ō	*ō	e / ve / ua
*ī	*ī	i
*ū	*ū	y / i
*ai	*ai	e
*oi	*ai	
*ei	*ei	i
*au	*au	a / e / ě
*ou	*au	
*eu	*eu	e
slabikotvorné *m	*a	
slabikotvorné *n	*a	
slabikotvorné *l	*il / *ul	il / li / ul / lu
slabikotvorné *r	*ir / *ur	ir / ri / ur / ru
*j	*j	gj / j / Ø
*w	*w	v / Ø
*m	*m	m / mb
*n	*n	n / r / Ø
*l	*l	l / ll
*r	*r	r / rr / Ø
*s	*s / *ch / *š	gj / h / sh
*p	*p	p
*b, *bh	*b	b
*t	*t	t
*d, *dh	*d	d / dh
*k	*k	k
*g, *gh	*g	g
*k'	*ts / *tš	th / s
*g', *g'h	*dz / *dž	dh / d / z
*kw	*k / *tš	k / z
*gw, *gwh	*g / *dž	g / z

Stará albánština

Jak už bylo nastíněno, počátky vlastní albánštiny bývají kladeny do 1. století n. l. Během raně albánského období se bouřlivě vyvíjel fonologický i morfologický systém. Naprostá většina jazykových inovací charakteristických pro albánštinu se datuje právě do rozmezí několika staletí na počátku letopočtu, zatímco pozdější vývojové fáze jich už zdaleka tolik nepřinesly. Raně albánského původu jsou dokonce i některé základní rozdíly mezi toskickými a gegskými dialekty. Z praktických důvodů je vhodné ve staré albánštině vyčlenit ještě dvě podfáze: **ranou** (1.–6. století) s dominantním vlivem latiny a **pozdní** (6.–9. století) charakterizované rostoucím vlivem byzantské řečtiny a prvními kontakty s praslovanštinou.

Z nejdůležitějších foneticko-fonologických změn během raného vývoje albánštiny lze uvést tyto:

ustálení morfologického přízvuku

Na rozdíl od původního volného pohyblivého přízvuku v indoevropštině měla protoalbánština tendenci přízvukovat první slabiku slova podobně jako čeština, ale později tento systém opustila. Přízvuk v nové albánštině totiž není vázán na konkrétní slabiku slova, ale na konkrétní morfém (kořen nebo sufix).

ztráta původní vokalické kvantity

Původní dlouhé vokály ztratily délku a často přecházely v jiné vokály, ale sekundárně se vyvinula vokalická kvantita daná pozičně, která si v severních albánských dialektech uchovala fonologickou platnost.

redukce nepřízvučných vokálů

Působení silného dynamického přízvuku ovlivnilo kvalitu některých vokálů v nepřízvučných slabikách jak v pozici za přízvukem, tak i před ním. Tyto nepřízvučné vokály přecházely buď v *ě*, nebo zcela odpadaly. Největší intenzity nabyl tento proces už v rané fázi staré albánštiny, tj. před počátkem albánsko-slovanských kontaktů.

alb. *prill* < lat. *Aprilis* (duben)

vznik nových fonémů

/o/ < *ā	motër < *māter
/y/ < *ū	fytyrë < lat. <i>factūra</i>
/ll/ < *l v interavokalické pozici	kulloj < lat. <i>colāre</i>
/rr/ < *r na začátku slova	rrjedh < ie. *reĝ-
/nj/ ze spojení *n + semivokalické i	zonjë < *zotniā
/j/ < *l + semivokalické *i	bijë < *biliā
/s/ < k ^w + e / i	vdës < *vdek ^w iō
/z/	
/c/ < s (v určitých pozicích)	cakë < řec. <i>σάκκος</i>
/x/ podobně jako /c/	nxë < <i>nzë</i>
/ç/	
/xh/	
/q/ < *kl	qaj < *klaj
/gj/ < *gl	gjuhë < *gluhë

diftongizace dlouhých vokálů v určitých pozicích

/uo/ < *ō
/ye/ < *ē

Raně albánského původu jsou také některé rozlišovací rysy mezi toskickou a gegskou nářeční skupinou: rotacismus, změna *â* > *ë*, změna *va* > *vo*, o nichž ještě bude řeč.

Pokud jde o morfológickou rovinu, zde stojí za zmínku vznik některých nových kategorií: postpozitivního členu, složených slovesných časů, admirativu, nefinitních slovesných konstrukcí.

Kontakty s okolními jazyky

Albánština se od počátku vyvíjela v těsném sousedství s ostatními balkánskými jazyky a to se nutně muselo odrazit i ve slovní zásobě. Přitom je nutné rozlišovat mezi výpůjčkami, které albánština zdědila po svém paleobalkánském předchůdci, a mezi výpůjčkami, které přejala přímo. Podíl přejatých slov je v albánštině opravdu vysoký. Bahri Beci odhaduje počet původních albánských slov, tzn. slov, u nichž lze prokázat kontinuitu od praindoevropštiny až po dnešní stav, přibližně na 2 000. Všechna ostatní byla v ranější nebo pozdější fázi přejata v původní podobě nebo častěji nějakým způsobem modifikována.

Grecismy

Nejstarší dataci a zároveň nejdější trvání měly řecko-albánské jazykové kontakty. Ty sahají ještě hluboko do předhistorického období albánštiny, tedy do období ovlivňování jazyka Ilyrů starořečtinou. Klíčovou úlohu v kulturních a jazykových kontaktech mezi antickými Řeky a Ilyry sehrál proces řecké kolonizace přímořských oblastí dnešní Albánie.

Mezi grecismy přejaté ze starořečtiny se uvádí např. substantivum *mokën/mokër* (ruční mlýnek) pocházející z dórského dialektu řečtiny, kde má podobu *μαχανά* [ma:k^hana:]. O starobylosti této výpůjčky v albánštině svědčí změna a > o a také vývoj starořecké aspiráty k^h, která se spirantizovala až zhruba ve 4. stol. n. l. Albert Thumb uvádí ve svém článku *Altgriechische Elemente der Albanesischen* publikovaném v časopise *Indogermanische Forschungen* celkem 21 albánských slov, o nichž se domnívá, že mají původ ve starořečtině. Jedná se například o slova: *bretëk* (žába) < hel. řec. brotak^hos, geg. *drapën* / tosk. *drapër* (srp) < dór. řec. drapanon, geg. *lakën* / tosk. *lakër* (zelí) < řec. lak^hanon, geg. *pjepën* / tosk. *pjepër* (žlutý meloun) < řec. peponin, *pres* (pór) < řec. prason, *qersh* (třešeň) < řec. kerasos, *shpellë* (jeskyně) < řec. spelaion.

Po prohraných ilyrsko-římských válkách a s rozdělením ilyrských oblastí mezi římské provincie Macedonia, Epirus a Dalmatia řecké vlivy v oblasti postupně slábly a namísto nich se mohla v masovém měřítku uplatnit romanizace. Výrazný řecký vliv se udržel pouze v jižních přímořských oblastech, zejména v Apollónii.

Poslední staletí římské nadvlády poznamenala prohlubující se politicko-ekonomická krize. Navíc prokazatelně ve 3. stol. pronikalo do Albánie křesťanství na úkor původních

pohanských kultů. Spoustu zastánců v Albánii našlo ariánství prohlášené později na Nikajském koncilu (325) za herezi. V roce 395 n. l. se římské impérium definitivně rozpadlo na Západořímskou a Východořímskou říši a situace se tak opět obrátila ve prospěch řečtiny, která nejpozději od 7. stol. opět získávala výsadní postavení. Konstantin Jireček, otec moderní balkanistiky, se pokusil stanovit hranici mezi latinsko-západní a řecko-byzantskou civilizační sférou vlivu na Balkáně v raném středověku. Tzv. Jirečkova linie vedla na západě od města Lissus (dnešní Lezha) k Prizrenu, Skopji, Serdice (dnešní Sofie) a poté podél dolního toku Dunaje dál směrem na východ až k ústí do Černého moře. Pozdější výzkum tuto koncepci mírně přehodnotil, přičemž se usoudilo, že linie na albánském území probíhala pravděpodobně po toku řeky Shkumbin. Řečtina v období středověku pochopitelně fungovala jako nástroj byzantské administrativy a východní církve.

V pozdním středověku došlo k dalšímu výraznému prohloubení jazykových kontaktů mezi Řeky a Albánci, tentokrát díky masivní migraci albánského obyvatelstva směrem na jih. Arvanitský dialekt si na jednu stranu uchoval některé starobylé prvky, na druhou stranu nasával obrovský počet řeckých slov a soustavná grecizace se mu stala nakonec osudnou.

Lexikálních výpůjček z byzantské řečtiny (6.– 12. století) a novořečtiny (od 12. století) se dochovalo nesrovnatelně více než ze starořečtiny. Ve druhé polovině 19. století vliv řečtiny zesílil také díky řeckým školám, zakládaným především v jižní části albánsky hovořících oblastí po částečném uvolnění etnicko-náboženských poměrů v Osmanské říši. Na těchto školách studovali jak Řekové, tak i příslušníci etablované albánské inteligence.

Fond novořeckých výpůjček v albánštině zasahuje do nejrůznějších lexikálních okruhů a zhruba 300 položek ve spisovném jazyce, zatímco v toskických dialektech jich patrně bude ještě mnohem více. Samozřejmě do tohoto počtu nepočítáme internacionalismy. Některé novořecké výpůjčky v současné albánštině mají dokonce svou stylistickou funkci, např. názvy povolání původem z řečtiny získaly časem pejorativní význam. Za zmínku určitě stojí i fakt, že řecké vlivy se nezanechaly v albánštině stopy jen v podobě jednotlivých izolovaných slov, ale odrazily se i ve slovtvorbě. Řeč je o šesti sufixů řeckého původu, které se připojují k základu domácího původu: **-it** < nř. -ιτης, **-jot** < nř. -ιώτης, **-omë** < nř. -ωμα, **-is**, **-os**.

Lidská bytost

vuv *hluchý*, hare *radost*, oreks *chuť*, dhaskal *učitel*, nikoqir *hospodář*

Bydlení

dhomë *pokoj*, katua *přízemí*, krevat *postel*, pìrg *věž*, qeramidhe *střešní taška*

Nástroje

dhiqel *dvouramenná motyka*, gone *tesařský nástroj*, honi *trychtýř*, thikë *nůž*

Strava a vaření

dhisk *podnos*, gliko *zavařenina*, potir *sklenice*, tigan *pánev*

Pravoslaví

kallogre *jeptiška*, manështir *klášter*, psal *zpívat žalmy*, thagmë *zázrak*

Fauna a flóra

gomar *osel*, kunel *králík*, dafne *vavřín*, glikanxo *anyž*, trëndafil *růže*

Latinismy a romanismy

Jak už bylo nastíněno, latina začala ovlivňovat jazyk, ze kterého vzešla albánština, s nástupem římské okupace. V roce 146 př. n. l. si Římané podmanili Řecko a v 1. stol. př. n. l. vyvrátili poslední zbytky ilyrské státnosti. Latina se stala jazykem administrativy a velícím jazykem armády. Kromě toho se v městech usazovali veteráni římské armády a také římsí kolonisté. Formálně sice římská nadvláda skončila v roce 395 n. l. s rozdělením římského impéria na západní a východní část, ale znalost latiny a její používání v oficiálním styku přetrvávalo ve Východořímské říši až do 7. století. Nejintenzivněji se vliv latiny uplatňoval ve 4. století, postupem času slábl a od 10. století se už hovoří o romanismech.

Společenské vztahy

fqinj *soused*, mbret *král*, mjek *lékař*, shok *přítel*

Části lidského těla

faqe *tvář*, flok *vlas*, këmbë *noha*, kokë *hlava*

Fauna

luan *lev*, lepur *motýl*, pëllumb *holub*, qen *pes*

Bydlení

furrë *pec*, mur *zed'*, shtëpi *dům*

Názvy dní a měsíců

janar *leden*, maj *květen*, e martë *úterý*, e mërkurë *středa*, e shtunë *sobota*

V 19. a 20. století přejímala albánština skrze západní kulturu také z románských jazyků, konkrétně z itaštiny a francouzštiny. Šlo o pojmy z oblasti námořnictví, vědy, techniky a umění, např. barkë *bárka*, vapor *parník*, timon *kormidlo*, klishe *klišé*, garderobë *šatna*, natyrë *příroda*, pudër *pudr*, pranverë *jaro*.

Slavismy

Slované poprvé pronikli na albánské území v roce 548, kdy zpustošili okolí Drače. Prvopočátky oboustranných slovansko-albánských vlivů však sahají do první poloviny 7. století, kdy začaly slovanské kmeny v masovém měřítku osidlovat Balkán. Zároveň ze stejné doby pochází poslední autentické svědectví o Ilyrech v *Zázracích svatého Demetria*. Slovanská expanze přivodila albánskému obyvatelstvu katastrofální následky: rozpad byzantské státní moci a pozdně antického modelu hospodářství, úpadek městských center a jejich kultury. Část neslovanského obyvatelstva se dokonce pod slovanským tlakem uchýlila do nepřístupných horských oblastí, v důsledku čehož se přerušil několik staletí trvající proces romanizace. Byzanci se sice podařilo zpět upevnit státní moc na destabilizovaných územích, nicméně už v 9. století, za vlády Michala a jeho syna Symeona, získala většinu albánských území Bulharská říše expandující na západ až k Jaderskému moři.

Dvě období okupace slovanskými státy počínaje 9. stoletím přinesla intenzivnější pronikání slavismů do albánštiny. Poprvé obsadil bulharský stát území jižní a střední Albánie v letech 851–1018. Srbské dynastii Nemanjićů se dokonce podařilo přivlastnit si ve 12. až 14. století celou Albánii. Největšího územního rozsahu nabyl srbský středověký stát za vlády Štěpána Dušana. Dodatečně byla slavizaci vystavena i část albánského obyvatelstva na územích, která po balkánských válkách v letech 1912–1913 připadla Srbsku.

Části lidského těla

grusht *pěst*, kockë *kost*, trup *tělo*

Fauna a flóra

mace *kočka*, maçok *kocour*, zhabë *žába*, kokosh *kohout*

Bydlení

strehë *přístřešek*, prag *práh*, oborr *dvůr*, kotec *kurník*

Nástroje

lopatë *lopata*, çekiç *kladivo*, patkua *podkova*

Orientalismy

Orientalismy tvoří hojně zastoupenou a různorodou část albánského lexika. Nejen že albánština přejímala slova čistě tureckého původu (turcismy), ale turečtina měla i úlohu transportního jazyka, skrze nějž pronikala do albánštiny i slova arabského a perského původu.

Albánci a osmanští Turci přicházeli do těsnějšího kontaktu od konce 14. století, zejména po bitvě na Kosově poli, kdy osmanské vojsko začalo zabírat albánská území. Turci s sebou přinesli orientální kulturu, osobitý vojensko-feudální systém a islamizaci. Ta probíhala u Albánců v masovém měřítku hlavně v 17. a 18. století, protože konverze k islámu otevírala cestu k vyšším postům a celkově lepším vyhlídkám na živobytí. Někteří albánští muslimové se dokonce prosadili i na sultánově dvoře v Istanbulu. Na rozdíl třeba od slavismů je historie orientalismů v albánštině poměrně dobře dokumentovatelná. U starších autorů (Gj. Buzuku, F. Bardhi) se objevují spíše sporadicky, ale postupem času jejich objem narůstal. Navíc se orientalismy šířily z městského prostředí, protože Turci se na Balkáně usidlovali ve městech a zakládali v nich školy. Orientalismy pronikaly do albánštiny do takové míry, že se během národního obrození staly albánským puristům trnem v oku.

Islám

xhami *mešita*, Ramazan *ramadán*, imam *imám*, Kuran *Korán*

Osmanské reálie

pashë *paša*, agë *aga*, vilajet *vilájet*, haraç *daň*, sulltan *sultán*

Kuchyně

gjuveç *džuveč*, bakllavë *baklava*, qofte *karbanátek*, suxhuk *klobása*

Názvy povolání

bojaxhi *malíř*, kasap *řezník*, kazaxhi *výrobce kovových nádob*, xhelat *kat*

Internacionalismy

Nejmladší vrstvou slovní zásoby cizího původu jsou tzv. internacionalismy. Zahrnují širokou škálu odborných termínů. Jedná se o slova s řeckým nebo latinským základem, případně kombinaci obojího. V neposlední řadě mezi internacionalismy patří slova románského původu, přičemž dnes albánština stejně jako většina evropských jazyků tíhne k výpůjčkám z angličtiny.

Lékařství

stetoskop *stetoskop*, bronk *průduška*, stomatologji *stomatologie*

Technika

kompjuter *počítač*, rëntgen *rentgen*, televizion *televize*

Přírodní vědy (fyzika, chemie, biologie)

biotop *biotop*, gjenetik *genetický*, reliev *reliéf*, oksid *oxid*, alkool *alkohol*

Humanitní vědy (lingvistika, historie, sociologie, psychologie)

fonemë *foném*, psikanalizë *psychoanalýza*, social *sociální*

Ekonomie, právo, politologie

republikë *republika*, demokraci *demokracie*, kooperativë *kooperativa*

Umění

notë *nota*, komedi *komedie*, barok *baroko*, bust *busta*
a mnoho dalších.

Albánské dialekty

Žádný národní jazyk není geograficky jednotlivý útvar. Regionálně vymezené útvary národního jazyka se nazývají **tradiční teritoriální dialekty** a představují hlavní objekt studia dialektologie a geografické lingvistiky. Lingvistika rozlišuje mezi **centrem**, které představuje oblast se silným kulturním zázemím, kde se jazyk vyvíjí progresivněji, a **periferií**, což bývají odlehle a izolované oblasti, kde se jazyk vyvíjí pomaleji. Každý jazyk bilancuje mezi širší vyjadřovacími možnostmi a ekonomičností systému, přičemž jazykový vývoj směřuje k rovnovážné poloze mezi oběma protipóly. Podněty k jazykovým změnám vycházejí nejčastěji z nevyváženosti fonologického systému, která má dopad i na ostatní jazykové roviny (rozpad jmenných a slovesných paradigmát apod.). Mechanismus vzniku dialektů objasnil německý jazykovědec Johannes Schmidt (1843–1901) tzv. **vlnovou teorií** (Wellentheorie). Ta vychází z předpokladu, že jazyková změna se z určitého místa lavinovitě šíří do okolí, dokud se nezastaví o určitou překážku (horský masiv, administrativní a církevní hranice). Každý dialekt se pak odlišuje od ostatních určitými charakteristickými znaky, **dialektismy**.

Dialektologie se začala v albánské lingvistice pěstovat teprve relativně nedávno a základy albánské dialektologie byly paradoxně položeny mimo vlastní Albánii. Na jejím počátku stála totiž ruská lingvistka Agnija Desnickaja (1912–1992) s prací *Албанский язык и его диалекты* (Albánský jazyk a jeho dialekty, 1968). V 70. a 80. letech minulého století postupně vycházel sedmidílný sborník *Dialektologjia shqiptare* (Albánská dialektologie). Z důležitých dialektologických prací můžeme jmenovat syntézu *Dialektet e gjuhës shqipe* (Dialekty albánského jazyka, 1989), kterou vytvořil Jorgji Gjinari. Tentýž autor se společně s dalšími předními albánskými dialektology B. Becim a Gj. Shkurtajem podílel na vzniku dvoudílného dialektologického atlasu albánštiny (*Atlasi dialektologjik i gjuhës shqipe*, 2007).

Hornatý terén v jihozápadní části Balkánu přispěl k velké diferenciaci albánského národního jazyka na poměrně malém prostoru. Navíc postavení dialektů je v neformální komunikaci mezi albánskými mluvčími dodnes velmi silné, významnější než například v češtině. Z toho vyplývá, že při studiu albánštiny nelze opomenout ani nejvýraznější rysy albánských dialektů, abychom se vyhnuli problémům s porozuměním.

Albánština se tradičně dělí na dva dialekty: jižní **toskický** a severní **gegský**. V češtině se dosud neustálila adjektiva odvozená od příslušníků etnografických skupin Tosků a Gegů, a tak lze v různých zdrojích narazit na různé a z hlediska české slovo tvorby ne vždy opodstatněné varianty: *gheghský* a *toskský*, *toský*, ve starších textech dokonce i *gež-*

ský, *gegický*. Z terminologického hlediska by však kvůli vnitřní diferenciaci bylo přesnější hovořit o dvou nářečních skupinách, které se dále dělí na menší útvary. Tradičně se za hranici mezi nimi pokládá řeka Shkumbin, ale ve skutečnosti jeden dialekt plynule přechází v druhý, a proto se někdy hovoří o přechodovém pásmu ve střední Albánii. Počátky diferenciacie obou dialektů se datují už do staroalbánského období.

Obrázek 38

Gegská nářeční skupina

Podíl gegských mluvčích z celkového počtu albánsky hovořícího obyvatelstva dosahuje přibližně dvou třetin, přičemž gegština převažuje nad toskičtinou i za hranicemi Albánie. Gegskými nářečními se mluví na rozsáhlém prostoru od střední Albánie přes západní Makedonii (vyjma okolí Prespanského jezera), Kosovo, Preševské údolí, Albánské Alpy až po východní oblasti Černé Hory a dále v severněji položených albánskojazyčných enklávách v jižní Itálii a také arběnešskou komunitu u Zadaru. Až do druhé světové války měla gegština také silné postavení v literatuře, a to hlavně díky kulturnímu zázemí Skadaru. Gegský element figuruje i v prvních doložených albánských písemných památkách a živá literární produkce v gegštině prostupuje i národní obrození. To vše se však změnilo s nástupem hodžovského režimu, který postupně prosadil toskičtinu jako výrazně dominující prvek při standardizaci moderní albánštiny.

V určitých ohledech gegská nářečí zachovávají archaičtější rysy na rozdíl od toskických, která se vyvíjela poněkud progresivněji. Na druhou stranu je gegština ve srovnání s toskičtinou vnitřně mnohem diferencovanější. Pro gegštinu jsou typické tyto znaky:

nazální vokály

geg. *âsht, nânt, drû* – tosk. *është, nëntë, dru*

redukce nepřízvučného ě

geg. *gzim, fmi, vllazni* – tosk. *gëzim, fëmijë, vëllezëri*

monoftongizace samohláskových skupin ua > ue > u, ye > y, ie > i

geg. *gru, kthy* – tosk. *grua, kthyer*

zjednodušení konsonantických skupin mb, nd, ng, ngj na m, n, ŋ, nj

geg. *mret, mrâmë, ŋas, njesh* – tosk. *mbret, mbrëmë, ngas, ngjesh*

zachovávání „-h“ na konci slova v toskickém dialektu a jeho změna na „-f“ v gegském dialektu

tosk. *njeh* – geg. *njef*

tvoření participií sloves II. konjugace pomocí sufixu -ë

geg. *hapë* – tosk. *hapur*

tvoření futura pomocí tvarů pomocného slovesa *kam* a infinitivu

geg. *kam me shkue* – tosk. *do të shkoj*

Gegské dialekty se dělí na jižní a severní podskupinu. **Jihogegskými dialekty** se hovoří v Albánii na sever od řeky Shkumbin. Západní úsek zahrnuje oblasti střední Albánie), zatímco východní úsek oblasti v Makedonii severně od Ochridského jezera a přilehlé oblasti v Albánii, přičemž za hranici se pokládá řeka Černý Drin. Dialekty albánštiny v Makedonii se vyznačují diftongizací přízvučného *i* > *ai/ei/ëi/oi*, delabializací *y* > *i* a jeho následnou diftongizací, palatalizací *g* > *gj* a vývojem konsonantických skupin *tj* > *q*, *dj* > *gj*.

Severogegskými dialekty se hovoří v Albánii severně od města Lezha, zatímco na východě je přírodní hranicí pohoří Šar Planina. Také tato podskupina se dělí na západní a východní úsek. Západní zahrnuje oblasti kolem Lezhy, Shkodry a albánská nářečí v Černé Hoře), zatímco východní úsek přesahuje ze severovýchodní Albánie (Puka, Kukës) přes Kosovo až do jižního Srbska (Preševo, Medveđa, Bujanovac). Pro západní úsek severogegských nářečí je typický vývoj starých konsonantických skupin **gl* > *gj*, **kl* > *kj* (*kjaj* místo *qaj*) a zavřená výslovnost přízvučného *a*, naproti v nářečích spadajících do východního úseku došlo ke změně **gl* > *g*, **kl* > *k* (*kaj* místo *qaj*) a také ke sjednocení tvarů postpozitivního členu u maskulin vlivem analogie (-i také po velárách, např. *zogi* místo *zogu*).

Toskická nářeční skupina

Toskickými dialekty, které položily základy moderní spisovné albánštině, přestože nejsou zastoupeny takovým počtem mluvčích jako gegské dialekty, se hovoří jižně od řeky Shkumbin. Také Arvanité v Řecku a Arbereši v Itálii mluví nářečímí, která vzešla z toskické varianty. Avšak nelze tvrdit, že by striktně od sebe Shkumbin rozděloval obě nářeční skupiny. Podél této řeky (zvláště Elbasan a okolí) se táhne relativně úzký pás přechodových nářečí, ve kterých se uplatnily jak toskické rysy (např. rotacismus), tak i gegské rysy (např. zachování *â*). Vlastním toskickým dialektům jsou pak společné zejména tyto rysy:

rotacismus (intervokalické *n* > *r*)

tosk. *dimën*, *Shqipëria* – geg. *dimën*, *Shqypnia*

změna přízvučného â > ë

geg. *kâmbë* – tosk. *këmbë*

defonologizace vokalické kvantity

V toskických dialektech zanikly dlouhé samohlásky.

hlásková skupina vo- na počátku slova v gegském dialektu a va- v toskickém dialektu

geg. *voj*, *vorfën* – tosk. *vaj*, *varfër*

zachovávání hlásky „nj“ v toskickém dialektu a její změna v určitých pozicích na „j“ v gegském dialektu

tosk. *bënj* – geg. *bâj*

oxytonie některých turcismů v toskickém dialektu proti paroxytonii v gegském dialektu

tosk. *kafé* – geg. *káfe*

desonorizace konsonantů na konci slova v toskickém dialektu proti zachovávání znělosti v gegském dialektu

tosk. *vënt* – geg. *vënd*

zachovávání infinitivu v gegském dialektu a jeho nahrazení konjunktivem v toskickém dialektu

geg. *me shkue* – tosk. *të shkoj*, *të shkosh*, *të shkojë*...

analytické tvoření futura pomocí částice do a konjunktivu prézenta

tosk. *do të shkoj* – geg. *kam me shkue*

Toskické dialekty se vnitřně člení rovněž na severní a jižní podskupinu. Severotoskická nářečí se obvykle už dál nedělí, nicméně někteří dialektologové ještě uvnitř této skupiny vyčleňují západní úsek (Myzeqe, Berat, Mallakastër, Skrapar, Vlora) a východní úsek (Korça, Pogradec, Devoll, oblasti kolem Ochridského a Prespanského jezera v Makedonii). V rámci jihotoskických nářečí se rozlišuje **labské nářečí** (*labërishtja*) v Laberii (Gjirokastra a okolí) a **čamské nářečí** (*çamërishtja*) v Čamerii (nejjižnější cíp Albánie

s přesahem do Řecká). Čamské nářečí zachovává některé archaické prvky; např. staré skupiny *gl*, *kl* (*gluha*, *klaj*) a intervokálnícké *-l-* (*bilě* místo *bijě*).

Albánská jazyková otázka ve 20. století

Předpokladem pro vytvoření jednotného spisovného jazyka je především jeho důkladná analýza, a tak se od 18. stol. objevují první lingvistické práce věnované albánštině nejen lexikografického charakteru. Albánskou gramatiku předznamenal útlý **Grotaferratský rukopis** obsahující stručné pojednání o albánské abecedě a gramatických pravidlech. Arumunský vzdělanec z Voskopoje známý pod řeckým jménem **Theodoros Kavaliotis** je autorem slabikáře **Protopiria** (Πρωτοπειρία, 1770), jehož součástí je řecko-arumunsko-albánský slovník. Jeho žák, **Dhanil Voskopojari** sepsal dokonce čtyřjazyčný slovník řecko-arumunsko-bulharsko-albánský. Za další skromný příspěvek albánské lexikografii může být považován slovník Marka Boçariho, vydaný na ostrově Korfu r. 1809, který sice nedosahuje výrazných kvalit, ale na druhou stranu má význam pro výzkum zaniklého suliootského nářečí albánštiny. Z okruhu vícejazyčných slovníků stojí ještě za zmínku ještě řecko-anglicko-albánský slovník sestavený Evstratem Vithkuqarim, který byl včleněn do většího díla *Researches in Greece*, vydaného 1814 v Londýně. Zajímavou postavou v řecko-albánských vztazích je řecký spisovatel Ioannis Villaras, autor mluvnice albánštiny a dalšího originálního písma. S vypuknutím mladoturecké revoluce v Osmanské říši (1908) se naskytla Albáncům příležitost rozšířit své emancipační úsilí. V řadě albánských center od Elbasanu až po Istanbul začaly vznikat albánské spolky, díky jejichž aktivitám se mělo prohlubovat národní uvědomění a znalost mateřského jazyka. Albánské spolky se přičinily o vznik desítek základních albánských škol. Ještě téhož roku turecké ministerstvo školství vyhovělo albánským požadavkům a zavedlo albánštinu jako povinný předmět na nižším stupni vzdělávání v albánských oblastech.

Kultivace spisovného jazyka v době národního obrození

Albánské národní obrození trvalo sice relativně krátkou dobu, ale o to výbušnější mělo charakter a o to výrazněji se odrazilo ve snaze pozvednout národní jazyk na úroveň celonárodního komunikačního prostředku a nástroje kultury a vytvořit za tímto účelem jednotný standard. Na rozdíl od předcházejících staletí, kdy autoři psali víceméně vždy

jen v lokálním nářečí svého rodiště, během národního obrození vykrytalizovaly v podstatě standardy dva, toskický a gegský, s tím, že toskičtina byla v unifikaci úspěšnější, zatímco literární gegština existovala v středoalbánské a skadarské variantě. Po několika staletích se podařilo překlenout otázku albánské abecedy. Do té doby se totiž v různých nábožensko-kulturních sférách používaly pro zápis albánštiny různé grafické systémy v různých modifikacích; nejstarší tradici měla latinka mezi severoalbánskými katolíky, ortodoxní kruhy psaly řeckou abecedou a vyznavači islámu arabským písmem. Albánští obrozenci čerpali z bohatství lidového jazyka, na jehož základě vytvářeli neologismy a tímto způsobem obohacovali slovní zásobu o nové pojmy, nebo se jimi v duchu purismu pokoušeli nahradit stávající orientalismy, slavismy a mladší vrstvu grecismů. Kromě lexika se kultivace výrazně dotkla také syntaktické stránky jazyka. S různými nároky na použití národního jazyka v různých komunikačních situacích je spojena postupná diferenciací stylistických rovin (odborný diskurz, novinářský a administrativní styl, beletrie apod.) ve druhé polovině 19. století, přičemž tento proces přirozeně dosáhl vrcholu v nově vzniklém albánském státě, kde albánština nahradila ve funkci úředního jazyka dosavadní turečtinu. Nezanedbatelnou úlohu při kultivaci národního jazyka sehrála rovněž překladatelská činnost ze západoevropských jazyků.

Nářeční báze spisovné albánštiny

S existencí několika navzájem si konkurujících kulturních center a roztříštěnou literární tradicí bezprostředně souvisí otázka, která vyvolala nejvíce vášní a nezřídka se stávala i záminkou k vyhroceným konfliktům: na základech kterého dialektu (resp. interdialektu) má být vystavena moderní spisovná albánština? V zemích západní a střední Evropy obvykle toto privilegium získal dialekt některé kulturní metropole, který mohl být ještě případně obohacen o prvky starší literární tradice (např. v našich zemích převládalo středočeské nářečí v důsledku kulturní dominance Prahy, přičemž na spoluvytváření spisovné češtiny měla jistý vliv i humanistická čeština). Albánské prostředí bohužel výhodu „přirozeného vývoje“ nemělo a na rozdíl od jiných evropských spisovných jazyků, jejichž konstituce probíhala několik staletí, musela albánština překlenout dilema volby nářeční báze spisovného jazyka v extrémně krátkém časovém horizontu. Tím se otevřel prostor pro otevřenou konfrontaci zastánců obou dialektů (případně i subdialektu). Dokonce ještě dnes, více než čtyřicet let po poslední velké pravopisné reformě, je některými gegskými kruhy jazyková jednota vnímána jako křehký stav nastolený spíše historicko-politickými okolnostmi než všeobecným koncensem.

Jednou z možných a zároveň nejvíce idealizovaných cest, jak jednou provždy vyřešit problém spisovného jazyka, bylo úsilí dosáhnout **kompromisu** mezi oběma variantami albánštiny. Jako první nastínil tuto možnost Faik Konica (1875–1942):

Jde o to vytvořit spisovný jazyk na vzájemné koexistenci toskických a gegských dialektů, jednotný psaný jazyk společný všem Albáncům. To není snadný úkol, proto musíme postupně oba dialekty navzájem sblížovat, dokud nedojde k jejich promíšení v psaném projevu.

(Për themelimin e një gjuhe letrare, Albania 7/1897)

Sami Frashëri zastával v zásadě stejný názor pouze s tím rozdílem, že ke sblížení obou dialektů dojde spontánně zároveň s migrací venkovského obyvatelstva z různých částí země do hlavního města budoucího státu:

Protože jeho obyvatelé [hlavního města] se sejdou ze všech krajů Albánie, i jazyk, jímž se tam bude hovořit, bude směsicí, kterou bude možné označit za obecný a spisovný jazyk celé Albánie.

(Shqipëria ç'ka qenë, ç'është dhe ç'do të bëhetë?, Prishtinë 1978, s. 85)

Navzdory tomu, že si kompromisní teorie získala řadu zastánců a pravděpodobně by prolnutí obou dialektů ve spisovném standardu bývalo bylo nejorganičtějším řešením, historie rozhodla jinak. I tak je ale dnes citelný tlak ze strany Gegů volajících alespoň po částečném zrovnoprávnění gegismů se stávající spisovnou normou.

Jiný názor usilující o rovnováhu obou dvou dialektů v nářeční bázi spisovné albánštiny razil jako první Johann Georg von Hahn, po něm Zef Jubani, Gjergj Pekmezi, z cizích albanistů pak ještě např. Holger Pedersen. Kompromisu nemělo být dosaženo tím, že se spisovný standard nechá napospas osudu, ale zlatou střední cestou. To znamená, že se za základ spisovného jazyka zvolí nářečí nacházející se geograficky uprostřed mezi dvěma extrémy s tím, že za onen zlatý řez mezi gegštinou a toskičtinou bylo považováno **elbasanské nářečí**. Elbasanské nářečí albánštiny bylo dokonce přirovnáváno k istanbulskému nářečí turečtiny. Gjergj Pekmezi, který elbasanský dialekt studoval z pověření Rakouské akademie věd, napsal:

Spisovná albánština založená na toskičtině nebo skadarském nářečí by byla okrajový jazyk. Spisovná albánština musí mít za základ elbasanské nářečí jakožto centrální. Je zapotřebí zkoumat středoalbánská nářečí představující páteř albánštiny. Nacházíme se před nebezpečím diglosie; jedinou cestou úniku je položit za základ spisovného jazyka centrální (elbasanské) nářečí.

(A do të kemi një të vetëm gjuhë letrare shqipe, Dituria 1. 4. 1909)

S myšlenkou **založit spisovný jazyk na toskickém dialektu** přišel spisovatel a lingvista Aleksandër Xhuvani (1880–1961). Do toskičtiny vkládal naděje zejména díky prestiži a reprezentativnosti děl toskických autorů v době národního obrození. Na druhou stranu je nutno podotknout, že se nebránil ani dílčím gegismům, ale gegské vlivy byl ochoten akceptovat pouze v rovině lexika, a to jen v případech, kdy toskičtina nenabízí přijatelné řešení.

Jeden jediný argument je dostatečně silný pro pozvednutí toskičtiny na úroveň spisovného jazyka – její použití ve většině dosud vyšlých knih. Od osvícených a skvělých vlastenců Samiho a Naima [Frashëriū], kteří svými knihami dali jazyku lepší naději, až do dnešních dní je většina literárních děl, básně, deníky, sešity, občasníky – kromě novin Albania, v jejímž programu stojí sjednocení – napsána v toskickém dialektu.

(Për themelimin e nji gjuhe letrare, Albania 8/1905, s. 162)

Zajímavé je, že Xhuvani, ač sám Tosk, považující toskičtinu za harmoničtější a zvučnější, nakonec po kongresu v Lushnji (1920) tuto tezi zavrhl a rozhodl se všechna svá předchozí díla přeložit do jiné varianty.

Opačný extrém představoval záměr postavit spisovnou albánštinu na **skadarském nářečí**. Mezi jeho nejzarytější zastánce patřily především skadarské katolické kruhy, které vyzdvihovaly význam Skadaru jako ekonomicko-politického a kulturního centra aspirujícího na hlavní město nezávislé Albánie. Katoličtí duchovní přitom vyvíjeli bohatou literární činnost, sestavovali gramatiky, slovníky i učebnice na bázi skadarského nářečí. Podporu získali i ze strany rakouského albanisty Maximiliana Lambertze, jemuž při prvním pobytu ve Skadaru učarovala básnická tvorba Gjergje Fishty. Zastával názor, že položit základy spisovného jazyka na neexistující směsici toskičtiny a gegštiny, je zkrátka nereálné, a má-li spisovný jazyk vzejít z některého živého nářečí, pak jako jediné bez ohledu na vědecké argumenty přichází v úvahu skadarské nářečí, čímž si vysloužil kritiku kolegů. Mezi albánskými intelektuály našla tato teze velmi slabou podporu, na

druhou stranu skadarské nářečí fungovalo až do Pravopisného sjezdu (1972) jako literární varianta gegštiny.

Teze tzv. **pangegštiny** kosovského albanisty Selmana Rizey (1909–1988) zůstala z politických důvodů de facto zapomenuta, přestože byla podložena vcelku seriozními argumenty. Riza navrhoval nejprve sjednotit všechna gegská nářečí mezi sebou a z výsledku vytvořit spisovný jazyk. Za směrodatné přitom považoval historické stáří jednotlivých jazykových jevů. Spisovná norma měla pojmout tvary historicky starší a geograficky rozšířenější, zatímco mladší inovativní tvary měly zůstat mimo spisovný standard, např. schvaloval, aby byla v kodifikované normě zachována nosovost samohlásek, která se v minulosti vyskytovala ve všech albánských dialektech, ale odmítal do ní zahrnout toskický rotacismus. V konkrétních případech, kdy by gegština neposkytovala vyhovující řešení, navrhoval vrátit se ke stavu v literárních památkách 16. a 17. stol. a v albánštině národního obrození.

Jak je zřejmé, víceméně všechny strany se různými argumentačními cestami snažily předložit důvody, proč by právě jejich dialekt měl být povýšen na úroveň spisovného jazyka. Nejinak tomu bylo i v případě Arberešů v Itálii. Tezi o **arberešském základu** spisovné albánštiny formuloval čelní představitel italoalbánských obrozenců, Jeronim de Rada (1814–1903). Razil mínění, že Arbereši v důsledku odchodu do Itálie zakonzervovali albánštinu 15. století, která se dále vyvíjela mimo dosah vlivů turečtiny, a proto by mělo být arberešské nářečí považováno za nejryzejší ze všech a nejvhodnější pro spisovný jazyk. De Rada dále tvrdil, že arberešský dialekt obsahuje jak toskismy, tak gegismy, protože do Itálie přišli zástupci obou etnografických skupin. Kromě toho se své názory na spisovný standard snažil podpořit i vlastním renomé, které si vybudoval nejen mezi Albánci, ale i v celé západní Evropě. Izolovanost Arberešů od zbytku albánského světa zlehčoval tvrzením, že *Homér přece také žil v kolonii a přitom udával směr klasické řečtině*. De Rada nicméně přecenil vlastní síly, sklídl kritiku jak z vlastní Albánie, tak od arberešských intelektuálů, ale až do konce života odmítal od svých názorů ustoupit.

Manastirský kongres

Už bylo několikrát zmíněno, že až do počátku 20. stol. nepoužívali Albánci jednotnou abecedu: v katolických kruzích byla rozšířená latinka, v jihoalbánských oblastech se obvykle psalo modifikovanou řeckou abecedou, zatímco albánští muslimové tíhli k arabskému písmu. Někteří vzdělanci šli dokonce vlastní cestou a pokusili se vytvořit originální albánskou abecedu. Prvním takovým známým případem se stal nález *Elbasanského rukopisu* z 18. století, jehož autorem je patrně Grigor Voskopojari († 1775). Text rukopi-

su je napsán abecedou čítající 40 originálních písmen. Relativně největšího úspěchu se dočkal Theodor Haxhifillipi (známý též jako Dhaskal Todhri) se svou padesátiznakovou abecedou nesoucí stopy hlaholice. Přes její komplikovanost převzali tuto tzv. Todhrovu abecedu i někteří další autoři z Elbasanu a okolí a údajně se tam udržela až do 30. let 20. století. V polovině 19. století sepsal Naum Veqilharxhi první albánský slabikář (1844), pro nějž vytvořil originální písmo. Veqilharxhi se řídil myšlenkou, že abeceda, která by nebyla založena na žádném dosud existujícím písmu a nenesla by tak náboženský podtext, by mohla být snáze přijata všemi skupinami Albánců. Také muslimsko-albánský vzdělanec Hasan Tahsini během národního obrození usiloval o prosazení vlastní abecedy, která měla být jednodušší, a tudíž i snáze zvládnutelná. Idea unikátní albánské abecedy však narážela na jeden podstatný problém. Vyrobení speciálních tiskařských liter v evropských tiskárnách by stálo příliš velkou sumu peněz a zabralo by spoustu času. V daný okamžik vyžadovalo šíření myšlenek národního obrození pohotovější reakci.

Důležitým mezníkem ve vývoji spisovné albánštiny se stal tzv. **Manastirský kongres** ve dnech 14.–22. listopadu 1908. Už před tímto datem existovaly pokusy svolat celonárodní shromáždění pokud možno mimo Albánii (Bukurešť, Vídeň apod.) za účelem projednání otázky jednotné abecedy, nicméně všechny tyto pokusy vždy selhaly. Konkrétní obrysy získal teprve plán v režii albánského klubu „Bashkimi“ v Manastiru (dnešní Bitola v Makedonii), jednoho z desítek klubů sdružujících albánské intelektuály. Do Manastiru se nakonec sjelo na padesát zástupců jednotlivých albánských klubů a z diaspory, z nichž 32 mělo hlasovací právo, aby projednali řešení vleklého problému s národní abecedou. Funkce předsedy kongresu se zhostil **Mithat Frashëri** ze soluňského klubu. Intenzivní jednání trvala devět dní a na veřejných diskusích vystoupilo více než 400 lidí. Po Prizrenské lize se tedy jednalo o největší celonárodní shromáždění, jaké se kdy v historii Albánců podařilo realizovat.

Přestože v úvahu přicházela i řecká abeceda a arabské písmo, největší šance na přijetí měly od samého začátku tři varianty latinky: **istanbulská abeceda** navržená Samim Frashërim, abeceda hnutí **Bashkimi** navržená Prengem Doçim a abeceda literárního sdružení **Agimi** sestavená Ndre Mjedou. Istanbulskou abecedu, která si znaky chybějící v latině vypůjčila z řecké abecedy, šířila poměrně úspěšně Istanbulská společnost (Shoqëria e Stambollit) v celé Albánii pomocí slabikářů a jiných textů. Istanbulské společnosti ostře konkurovala katolická inteligence ve Skadaru, která se v roce 1899 zformovala v hnutí Bashkimi (tj. Sjednocení) kolem opata Prenga Doçiho. Příslušníci tohoto hnutí se pochopitelně vraceli k ideálu katolické literatury 16. a 17. století, ale jakmile se sami přesvědčili, že pravopis severoalbánských katolických autorů je už v praxi nepoužitelný, rozhodli se vytvořit nový spřežkový pravopis založený na italštině. Toto nebyl

ochotný akceptovat Ndre Mjeda, který usiloval o fonetický diakritický pravopis, a proto společně se svým bratrem z Bashkimi vystoupili a založili o dva roky později pod jménem Agimi (tj. Úsvit) vlastní hnutí.

Obecně vzato Toskové nejvíc sympatizovali s tradiční istanbulskou abecedou, zatímco Gegové se vyslovovali pro abecedu Bashkimi. Protože se ani po zdlouhavých rozporuplných jednáních nepodařilo dospět k jednoznačnému závěru, byla ustanovena jedenáctičlenná komise v čele s gegským literátem **Gjergjem Fishtou** (1871–1940). Ta nakonec zavrhlala možnost kodifikovat pouze jednu ze tří abeced, protože ani jedna z nich se nevyvarovala určitých nedostatků a především by ještě více rozdmýchala vzájemné spory. Dne 20. listopadu 1908 vyhlásila komise konečný verdikt. Zvolila kompromisní řešení a za oficiální prohlásila dvě abecedy: tzv. **novou** (abeceda Bashkimi doplněná o 9 spřežek a dva znaky s diakritickými znaménky) a **istanbulskou** lišící se pouze v několika grafémech. Na jednu stranu tak komise uznala prestiž istanbulské abecedy, na druhou stranu si byla vědoma toho, že z praktických důvodů potřebuje albánština abecedu složenou výhradně latinských znaků. Manastirská jednání možná nedocílila ideálního výsledku, ale znamenala zásadní posun ve standardizaci albánštiny.

Albánská literární komise ve Skadaru

Po manastirském kongresu měl být svolán další sjezd věnovaný pravopisu, který by položil základy spisovnému jazyku. Historické okolnosti však svolání takového sjezdu neumožnily a trvalo celých osm let, než byla fakticky jednání o spisovném standardu znovuoobnovena. Mladoturecké hnutí začalo vůči národnostním menšinám v Osmanské říši uplatňovat agresivní nacionalistickou politiku a upírat jim jejich předchozí práva. Radikální albánské spolky byly rozpuštěny, omezena byla činnost tisku a výuka albánštiny na státních školách. Navíc vnášeli mladoturci mezi Albánce další rozkol podněcováním fanatických zastánců arabského písma z řad severoalbánských a kosovských muslimů, kteří kategoricky odmítali přijetí latinky jako jediné oficiální abecedy. V září 1909 byl svolán národní kongres do středoalbánského města Elbasanu. Na základě tamních jednání byli albánští spisovatelé a novináři vyzváni, aby zásadně používali elbasanské nářečí, srozumitelné jak Toskům tak Gegům. Dokonce ani narychlo svolaný tzv. druhý manastirský kongres v dubnu 1910 nevyřešil všechny otázky kolem albánské abecedy. Dne 28. listopadu 1912, po dvou letech nepokojů a po I. balkánské válce, byl ve Vloře vyhlášen nezávislý albánský stát, který se dočkal mezinárodního uznání následujícího roku. Albánština tak rázem nabyla statusu úředního jazyka, a proto její úroveň musela vyhovět potřebám administrativy, vědy a tisku.

Během první světové války se do věci navíc vložilo Rakousko-Uhersko okupující střední a severní Albánii. V rámci demagogické politiky okupačního režimu nepřímo iniciovalo vznik Albánské literární komise ve Skadaru a na znamení dobré vůle vyslalo na pomoc do Skadaru dva rakouské albanisty, Rajka Nahtigala ze Štýrského Hradce a Maximiliana Lambertze z Vídně. Komise v čele s Gjergjem Pekmezim (1872–1938) oficiálně zahájila činnost na podzim 1916 za účasti renomovaných albánských filologů Luigje Gurakuqiho, Ndre Mjedy, Aleksandra Xhuvaniho, Gjergje Fishty a dalších.

Výsledky jednání vyhlásila 3. ledna 1917. Nejdůležitějším bodem, na němž se shodla, byla volba elbasanského nářečí jako nářeční báze spisovné albánštiny, protože kombinuje gegismy i toskismy. O čtyři roky později potvrdil rozhodnutí komise i kongres v Lushnji a v roce 1923 byl tento krok definitivně oficializován vládním dekretem. Reálně však tomuto opatření hlavně skadarští, ale i toskičtí autoři nepřikládali zásadní váhu a dál svéhlavě psali vlastním standardem. Komise totiž volbu elbasanského nářečí nepodložila žádnou seriózní gramatikou a slovníkem. Druhým, neméně důležitým závěrem skadarské komise bylo rozhodnutí založit albánský pravopis na fonetickém principu, nicméně dvojí pravidla pravopisu, která z jednání komise vzešla, nabídla pouze dílčí řešení. Historický význam skadarské komise spočívá v tom, že poprvé na projektu spisovného jazyka spolupracovali po delší dobu filologové z různých částí Albánie a snažili se uplatnit vědecká kritéria.

Poválečný triumf toskičtiny

Po druhé světové válce a nastolení komunistického režimu v Albánii se z jazykového plánování stalo politikum. Jazykovou politiku převzal nově vzniklý Jazykovědný institut v Tiraně, přičemž šéfem jazykového oddělení byl jmenován Aleksandër Xhuvani. Právě Xhuvani a paradoxně nejvíce Dhimitër Shuteriqi, spisovatel bez lingvistické specializace, začali usilovně pracovat na tom, aby prosadili toskičtinu jako jediný standard albánštiny, jelikož sám Enver Hoxha a také většina komunistických funkcionářů pocházela z jižní Albánie. Shuteriqi v útočných projevech na dvou vědeckých konferencích v roce 1952 ztotožnil toskičtinu s „jazykem revoluce“ a se skálopevným přesvědčením tvrdil, že jih Albánie byl od severních oblastí vždy kulturně a ekonomicky na výši. Celkově vzato se snažil vzbudit přesvědčení, že toskičtina v prvních poválečných letech sama spontánně převážila v tisku, domácí literatuře, překladech z cizích jazyků, vědě a komunistické propagandě. Velmi negativní postoj zaujal vůči k severoalbánské katolické literární tradici, což je v intencích vztahu komunismu k církvím jako takovým pochopitelné. Rozhodnutí

skadarské literární komise pokládal za importované mocnostmi a se stejným despektem se díval i na postavení gegštiny v meziválečné Albánii.

Díky politicky motivovaným rozhodnutím tedy nakonec v Albánii definitivně převážila toskičtina, na druhou stranu nelze v dnešním spisovném jazyce opomenout pár detailů, kdy se namísto toskické uplatnila gegská forma: v toskickém dialektu ztrácejí na konci slova znělé souhlásky svou znělost, zatímco v gegském dialektu a ve spisovné albánštině zůstává zachována (srov. tosk. *vënt* – geg. *vënd*); v adjektivech odvozených sufixem *-shëm* a v činitelských jménech odvozených sufixem *-s* se objevuje hlásková skupina *-ue* jinak charakteristická pro gegský dialekt (např. *i besueshëm*, *i vazhdueshëm*, *i mrekuellueshëm*, *mësues*, *vrapues* apod.); do spisovného jazyka vešel i malý počet slov, kde není přítomen rotacismus (*ranor*, *besëtytni*); ve spojkách *domethënë* (< do me thënë) a *meqenëse* (< me qenë se) lze vystopovat gegský infinitiv skládající se z předložky „me“ a participia plnovýznamového slovesa.

Poněkud jiná situace panovala mezi Albánci v Jugoslávii, kde se jazykové plánování vyvíjelo izolovaně až do konce 60. let minulého století. Jugoslávští Albánci poprvé svolali konferenci věnovanou otázkám pravopisu v roce 1952, podruhé v roce 1957 a z třetího setkání v roce 1964 vzešla pravidla albánského pravopisu pro Albánce žijící v Jugoslávii. Ta nesetřvala v platnosti příliš dlouho, protože už v roce 1968 se rozhodovalo o tom, jestli se Kosovo, Makedonie a Černá Hora připojí k celonárodnímu projektu jednotných pravidel pravopisu řízeného z Albánie. Setkání vstoupilo do historie jako **Prištinská jazyková porada** (Konsullta gjuhësore e Prishtinës). V politickém napětí roku 1968, které doprovázely protijugoslávské demonstrace, se nakonec jugoslávští Albánci rozhodli projekt podpořit, a to i za cenu přijetí toskického standardu, jinak severogegským Albáncům vzdáleného.

Roku 1972 byl pak do Tirany svolán **Pravopisný sjezd** (Kongresi drejtshkrimor), který bývá také podle místa konání označován jako Tiranský sjezd. Tohoto setkání se účastnili delegáti nejen z Albánie, ale i z Kosova, Makedonie, Černé Hory a zástupci arberešské komunity, především jazykovědci, ale i literáti a učitelé albánštiny. Předsedal mu Eqrem Çabej, celosvětově uznávaná osobnost albánské lingvistiky. Usnesení Pravopisného sjezdu signovali např. tehdejší ministr školství a kultury Thoma Deliana, ředitel Ústavu jazykovědy a literatury tiranské univerzity Androkli Kostallari, děkan filozofické fakulty univerzity v Prištině Idriz Ajeti, předseda Svazu spisovatelů a umělců Dhimitër Shuteriqi, ředitel Albanologického institutu v Prištině Rexhep Qosja, Shaban Demiraj, Jorgji Gjinar, Ali Dhrimo, Bahri Beci, Ferdinand Leka, mezinárodně uznávaný spisovatel Ismail Kadare a mnoho dalších. Opatření přijatá na sjezdu s konečnou platností sjednotila pravopis ve sporných bodech. Při vytváření pravidel pravopisu byl kladen dů-

raz především na jednoduchost a srozumitelnost, přičemž za směrodatné bylo přijato fonetické hledisko, zatímco morfologické hledisko se uplatnilo pouze v omezené míře.

V návaznosti na Pravopisný sjezd vydává Ústav jazykovědy několik důležitých kodifikačních příruček: *Pravopis albánského jazyka* (*Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, 1973), *Pravopisný slovník albánského jazyka* (*Fjalori drejtshkrimor i gjuhës shqipe*, 1976), *Slovník současného albánského jazyka* (*Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, 1980) a konečně *Slovník současné albánštiny* (*Fjalor i shqipes së sotme*, 1984, reprint 2002). Později se dočkala vydání dvousvazková *Mluvnice albánského jazyka* (*Gramatika e gjuhës shqipe*, I. díl 1995, II. díl 1997, reprint 2002).

Pravopisným sjezdem a následným vydáním kodifikačních příruček se fakticky završil proces standardizace albánštiny, i když patrné rozdíly v používání spisovného jazyka existují mezi toskickými a gegskými mluvčími dodnes. Pomineme-li fakt, že gegští mluvčí se často provníují proti ortoepickým zásadám, je možno tu a tam zaslechnout hlasy volající alespoň po částečném zrovnoprávnění určitých gegismů s dosavadními toskickými podobami. S pádem totalitního režimu se uvolnil i prostor pro reminiscence Gegů, a proto patří standardizace albánštiny i více než třicet let po Pravopisném sjezdu mezi stále aktuální témata albanistických konferencí.

Starší albánská literatura

Lidová slovesnost

Předliterární období u Albánců trvalo ve srovnání s jinými evropskými národy velmi dlouho, dokonce i během národního obrození na přelomu 19. a 20. století představovala literatura výsadu elitní kultury hrstky albánských vzdělců. Turecko v podstatě nikdy nepodporovalo školství v albánštině, a proto se Albánci vydávali za vzděláním do islámských náboženských škol (*medrese*), případně do řeckých škol, které na osmanském Balkáně vznikaly hlavně díky uvolnění společenských poměrů v říši v souvislosti s reformní politikou Tanzimat (1839). Dokonce ještě v meziválečném období nebyla gramotnost mezi albánskou populací (a už vůbec ne mezi ženami) zdaleka samozřejmostí. Na druhou stranu nelze říci, že by kultura slova byla Albáncům do té doby naprosto cizí. Ono dlouho přetrvávající literární „vakuum“ totiž poskytovalo ideální podmínky pro rozkvet ústní lidové slovesnosti. Rozsah útvarů, rozmanitost žánrů a motivů a košatý jazyk je to, čím albánská lidová slovesnost vyniká. Písňe, pověsti, legendy a drobné folklorní žánry se předávaly z generace na generaci tvůrčím přejímáním, a proto často existují v nesčetných variantách. Omezený prostor na tomto místě nedovoluje zabývat se všemi žánry, které albánská lidová slovesnost skýtá, a tak se dotkneme alespoň těch nejvýrazněji zastoupených.

Hrdinská epika

Nejenže velká část z bohatství lidové slovesnosti dodnes přežívá v odlehlých krajích mezi lidovými rapsódy, v určitých ohledech nebyla kontinuita lidové tvorby nikdy přerušena, zvláště pokud jde o hrdinskou epiku a historické písňe, jelikož anonymní tvorba tohoto typu vznikala i během posledních válečných konfliktů na Balkáně. V tradičně patriarchální albánské společnosti hraje kult svobody, odvahy, cti a daného slova (*besa*) odpradávná hlavní úlohu, přičemž nejvyšší úctě se těší a nedotknutelné postavení mají ti, kdo jsou ochotni za svobodu položit i vlastní život. Jejich skutky zvěčňovali rapsódi v rozsáhlých epických písňích (v průměru 200, někdy až 1 000 veršů) a jejich odkaz tak předávali dalším generacím. Charakteristickým rysem popisu hrdinů je přítom nadsáz-

ka. Hrdinové zpravidla rychle vyrůstají a je jim přisuzována nadlidská síla. Nejstarší způsob recitace těchto textů je monotónní přednes za doprovodu jednostrunného smyčcového nástroje zvaného *lahuta* (Srbové a Černohorci jej nazývají *gusle*) s typickým bzučivým zvukem, na který se hraje v pohoří Malësia e Madhe a v západní části Kosova. Na rozdíl od sólového přednesu *lahutarů* se epické písně zpívají i skupinově za doprovodu strunných nástrojů *sharki* a *çifteli*, zpravidla na velkých setkáních. Důraz ovšem spočívá na narativnosti textu, přičemž melodická stránka těchto písní ustupuje do pozadí. Z formálního hlediska je pro albánské epické písně charakteristický osmislabičný, zpravidla trochejský verš. Kromě písňového ztvárnění se však často převypravovaly i jako prozai- zované příběhy.

V centru albánské hrdinské epiky stojí tzv. **krešnický cyklus** (*cikli i kreshnikëve*), který spojuje mnoho společných rysů s epickými cykly jiných balkánských národů. Patrná je podobnost s řeckým akritovským cyklem a srbskými a černohorským i guslarskými písněmi. Krešnici (*kreshnikët*) byli bojovníci vedoucí osamělý život v horách, kteří ze zálohy přepadávali nepřítel. V krešnickém cyklu vystupují jako hlavní hrdinové dva krešnici, bratři Muji a Halili, přičemž děj jednotlivých epizod se odehrává na zcela konkrétním místě. Samotní protagonisté pocházeli z Jutbiny (Udbina v dnešním Chorvatsku). Naproti tomu kategorie času je v krešnických písních upozaděna. Epické vyprávění se mnohdy střídá s lyrizujícími detailními popisy přírody a krásných dívek, nouze není ani o mytologické motivy – v eposu se objevují nadpřirozené bytosti (víly zany a ory, draci, had dodávající krešníkům sílu) a nadpřirozené úkazy (zkamenění, oživenutí a proměny hrdinů), určitým předmětům se přisuzuje nadpřirozená moc (matčino mléko, kouzelný prsten, zlaté jablko, zázračná voda apod.). Co se týče datace vzniku tohoto epického cyklu, předpokládá se, že jednotlivé písně vznikaly v průběhu několika staletí bojů proti cizincům pronikajícím na Balkán od 7. století, a to především proti Slovanům. Podle vlastních jmen a jiných detailů lze navíc v eposu rozlišit i předosmanskou a osmanskou „vrstvu“, ale usuzuje se, že rozkvět tohoto žánru dosáhl vrcholu mezi 11. a 12. stoletím.

Následující ukázka je převyprávěnou epizodou ze života Mujiho a Haliliho, konkrétně líčí, jak přišel Muji ke své nadlidské síle. Získal si přízeň horských víl tím, že ukonejšil jejich děti, a ty mu na oplátku daly napít zázračného mléka. Nakonec mu ještě nabídly, aby se stal jejich pobratimem:

Mujiho síla

Když byl Muji mladý chlapec, poslal ho otec za výdělkem k pánovi a ten ho zaměstnal jako pasáka krav. Muji chodil každý den po horských pláních

a hledal dobré pastviny pro krávy, pil vodu z čistých pramének a odpočíval ve stínu zelených stromů. Nebylo jediné cesty nebo stezičky, kterou by neznal a neprošel, a rád vodíval stádo tam, kde ještě nebyli.

Jednou navečer se krávy pasákovi ztratily a on se bez nich nemohl vrátit domů. Schoulil se u skály, že tam přespí. Poblíž ale spatřil dvě kolébky, ve kterých křičely a plakaly dvě malé děti. Muji k nim přistoupil, aby se na ně podíval a utišil je. Obě kolébky pohoupal a děti pokojně usnuly.

Náhle se tam objevila dvě bílá světla. Byly to horské víly, zany.

„Kdo jsi a jak ti říkají?“ ptaly se Mujiho. „Co tě sem přivádí? Neztratil jsi někde něco?“

Muji jim pověděl, jak se všechno seběhlo:

„Jsem pasák krav u pána a každý den chodím se stádem po horských pláních a hledám dobré pastviny. Dnes se mi stalo něco velmi zlého: ztratily se mi krávy a nemohl jsem je najít. Zastihla mě tu noc a já jsem si sedl u skály, abych tu přespal, ale nezavřel jsem oka kvůli pláči, který jsem tu pořád slyšel. Plakaly tady ty dvě děti a jsem neměl chvilku klidu. Bylo mi jich ale líto, a tak jsem je pohoupal, utišil je a ony za chvilku usnuly. Ach, Bože, ale kdo jste vy a co je to za světlo, které z vás vychází?!“

„Jsme horské víly, zany,“ vysvětlily mu, „chodily jsme celý den po kraji a pomáhaly lidem. Jakou odměnu od nás žádáš za to, že jsi uspal naše děti v kolébkách? Chceš sílu, kterou nic nepřemůže? Chceš umět bojovat? Chceš majetek a dobytek? Chceš všechno vědět a znát, chceš umět cizí řeči? Žádej, co chceš!“

Muji řekl vílám:

„Ostatní pastýři si mě často dobírají, zlobí mě a pošťuchují. Chtěl bych mít takovou sílu, abych je přemohl.“

Jedna z víl pravila:

„Dáme Mujimu mléko z našich prsou.“

Daly chlapci napít tři kapky mléka ze svých prsou. A Bůh mu dal ve chvíli takovou sílu, že dokázal pohnout balvanem, který ležel nedaleko.

„Zdvihni ten balvan!“ vyzvaly ho víly. Balvan vážil tisíc ok a možná ještě více. Muji ho uchopil a snadno ho zdvihl až po kotníky. Jedna z víl ale nebyla spokojená:

„Musíme dát Mujimu ještě trochu mléka.“

Muji se tedy ještě napil mléka, uchopil balvan a vyzdvihl jej až po kolena. Pustil jej na zem a sedl si, aby si oddechl. Víly to viděly a řekly jedna druhé:

„Dáme Mujimu ještě trochu mléka.“

Víla znovu podala Mujimu prs, aby se napil, a měl tak, dá-li Bůh, ještě více síly. Muji uchopil balvan a zdvihl jej až do pasu. Víly to viděly, ale jim to nestačilo:

„Musíme dát Mujimu prs, aby se napil ještě.“

Muji vzal prs a pil. Oh, jakou mu teď dal Bůh sílu. Byl tak silný, že se mohl utkat s drakem! Uchopil balvan vážící tisíc ok, vyzdvihl jej nad ramena, držel jej nahoře a dlouhou chvíli s ním nehnutě stál.

Víly řekly jedna druhé:

„Teď už prs Mujimu nedáme, protože kdybychom mu daly ještě napít, měl by tolik síly, že by tu kolem dokola všechno zbořil.“

Potom víly s Mujim přívětivě rozmlouvaly, vypytały se ho a chtěly o něm všechno vědět. Měsíc se na ně díval z výšky a stín skály se pomalu prodlužoval. Nakonec se víly na Mujiho podívaly a zeptaly se ho:

„Chceme, Muji, abys nám byl pobratimem! Pověz, co tomu říkáš?“

„Vaším pobratimem bych byl rád, milé víly,“ souhlasil Muji. „Byli bychom vždy nablízku jeden druhému a přišly byste mi na pomoc, kdybych ji potřeboval!“...

(TOMKOVÁ, Hana. *Krása země. Albánské pohádky a pověsti*.
Praha 2009, s. 201–203)

Zhruba v 15. století nahradily epické písně tohoto typu **historické písně**, které s nimi sdílejí řadu společných rysů: podobnou formu, opěvování hrdinských skutků. Liší se ale tím, že se vztahují ke zcela konkrétním historickým osobnostem a událostem a také se

v nich neobjevuje tolik nadpřirozena. Tyto písně představují způsob, jakým si prostý lid předával historickou paměť z generace na generaci.

Řada historických písní se váže k osobnosti albánského národního hrdiny Jiřího Kastriotiho (*Gjergj Kastrioti*), který se narodil na počátku 15. století. Poté, co byl jeho otec Jan (*Gjon*) nucen uznat sultánovu svrchovanost, byl Jiří společně se svými bratry poslán do Edirne, aby sloužil jako páže na sultánově dvoře. V Edirne získal vojenské vzdělání, konvertoval k islámu a přijal nové jméno Iskender (Alexandr), z něhož pochází i jeho přízvisko *Skënderbeu*, resp. *Skanderbeg*. Jeho vojenského nadání a charismatu si brzy všiml i sám sultán Murad II., a proto mu svěřil tažení proti křesťanským státům na Balkáně. Skanderbeg však toužil po znovuzískání rodových majetků, které si přivlastnili Turci, a jako záminku pro své plány využil protiturecké tažení uherského vojevůdce Janose Hunyadiho. Po bitvě u Niše v jižním Srbsku (1443), kterou turecká strana prohrála, se uchýlil na albánské území, kde urychleně obsadil hrad v Kruji a posléze všechny ostatní rodové državy, vypověděl sultánovi poslušnost a rozkázal svým lidem přestoupit na katolictví, ač byl sám pokřtěn podle ortodoxního obřadu, protože v roce 1439 byla stvrzena církevní unie mezi Římem a Konstantinopolí. Skanderbegovi se podařilo sjednotit albánské šlechtice v tzv. Albánskou ligu (*Besëlidhja shqiptare*) vedoucí boje jak proti Os-manské říši, tak proti Benátkám. Turkům pak Skanderbeg vzdoroval až do konce svého života (1468).

Skanderbeg

Vojsava jest nazývána
 žena Kastrioty Jana,
 škiptarským on krajem vlád'.
 Kroja zval se jeho hrad.
 Vojsava sen divný snila,
 kterak draka porodila,
 celou zem jenž tělem schoval,
 hlavou v Stambol dosahoval,
 Turky trhal zubem svým,
 hltal jícnem hladovým;
 děcka náрек při tom zněl;
 když pak den se zabělel,
 vstala polekána celá,

choti svému vše to sděla.
Jan pak v zamyšlení bádál
a ten smysl ženě hádal:

„Vážná věštba, pravdivá
ve snu tvém se ukrývá:
Syn se z tebe narodí,
strach na Turky přivodí,
nad škiptarským krajem vším
králem bude velikým.
Děcka pláč zněl ve snu tvém, –
bude poslán v dálnou zem.“
Sotva přišel sedmý den,
Vojsavě syn narozen;
z celé země šlechta, lid
sběhli se to dítě zřít;
víinku znak měl v temeni,
šavle na svém rameni.
Matku velká radost jala,
za vše bohu děkovala.
Uchystány křtiny v chvat,
radostí se plnil hrad,
Jiřím dítě zváno jest,
když mu dán byl v chrámě křest.

Přešla potom řada let,
z dítěte se hošík zved';
Turek země vydobyl,
otec Jan se podrobil.
Čtyři syny Turčín dravý
žádal s sebou do zástavy.

Jiří hoch byl nedospělý,
rodiče ho v lásce měli,
neznal, kam jde cesta jeho,
co mu Murat chystá zlého.
Matka v rozloučení čase
smuteční šat vzala na se,
zdrvena svým smutkem zcela,
děti svoje provázela;
přívál slz jí s tváří plynul,
v posled k ní když hoch se vinul.
Když zřel Jiří matčin žal,
v usedavém pláči lkal:

„Musím tebe opustiti,
zda tě ještě spatřím v žití?
Mlékem svým's mne odkojila,
dík měj za to, matko milá!“

Praví matka, žalujíc:
„Těžké zkoušce krácíš vstříc,
však jen drž se k svému zdaru,
svaté víry Škipetarů!“

Přivinula dítě k sobě,
přemožena klesla v mdlobě;
matčinu hoch ruku vzal:
„Neplač, matko, marný žal!
Bůh dá, že cti neztratím,
věren jsa vždy otcům svým.“

Odved' Turek krále děti
přes zem, moře do zajetí,

a když byli v města zdech,
se všech stran se národ sběh',
Muratovi zpráva dána:
„Děti jsou zde z Kroje Jana.“
V oči pohléd' mladistvému,
pohnulo se srdce jemu. –
„Křesťan zde ti skládá daně,
máme vztáhnout ruce na ně?“
Odpověděl Turků vládce:
„Nech jich, veď je do paláce!“

Jiří z hochy v muže zrál,
oblíbil ho Turků král,
věděltě, že v celé říši,
žádný rek ho nepřevyšší.

Léta rychle utíkala,
když tu matka list mu psala:
„Bez hlavy tvé město stojí,
zemřel otec, vládce v Kroji,
vojsko porubáno v boji;
matka tvoje vyhoštěna,
pod jhem Turků země sténá.“

Jiří uvažoval škodu,
myslil prchnout na svobodu,
toužil běžet nazpět k matce,
vlastní země býti vládce.

Tu byl Jiří pověřen
vytáhnouti s vojskem ven,
s Uhry aby bojoval;

Janko se jich vůdce zval.
Neřek' Jiří mezi svými,
že jsou s Jankem pobratimy.

Sultán Murat silné sbory
vojska svolal pod prapory,
Jiřího pak k sobě vzal,
velení mu odevzdal,
„Skanderbegu, vojska v čele
půjdeš pobít nepřítelé;
vím, že rek jsi nade všemi,
rovna tobě nemám v zemi.
Spěchej, byste v Srbsko došli,
pak mi v listě zprávu pošli!“

Skanderbeg byl vojska pán,
táhnul, jak mu rozkaz dán,
středem kraje rumelského,
Albánci šli s vojskem jeho.

A když byli v srbském kraji,
Jiří lest si smysl v taji;
neřekl svými slova ani,
Jankovi to napsal psaní:

„Bratře Janko, jdu v tvou zem
já, jenž Turkův otrokem;
z naší velké výpravy,
neměj, bratře, obavy.
Zemřel již můj otec Jan,
v zástavu jsem Turkům dán,
matka vdova sténá v pláči,

moji zem jho Turků tlačí,
ona vzdychá vrahů v moci
po svém králi, po svém otci.
Naděj volnosti teď svítí;
až se zítra počnem bítí,
vojsko své já zanechám,
lidem tvým je v pospas dám,
rozsekej svou rukou mstící
toto plémě nevěřící!“

Když pak slunce vyšlo z rána,
puškou výzva k bitvě dána,
Turci svoje šiky staví,
letí Uhři, vlci draví.
Jiří, boj když prudký vřel,
stavěl se, jak strach by měl;
s ním se Turci v ústup dali,
v patách se jim Uhři valí.

Skanderbeg zřel dílo zkázy,
kterak hynou Turci, vrazi,
albánskému národu
Bůh že dá teď svobodu.
Na písaře zavolá si,
šavli svoji břítvou tasí,
jménem sultána mu velí:
„Krojskému piš veliteli,
by mně vydal města hrad;
sultán chce, – tak má se stát.
Napiš, jak má slova zněla,
sic ti hlavu srazím s těla.“

Písař slova neodvčtil,
napsal list a zapečetil.
„Teď pojď se mnou,“ děl mu rek.
„Nechci,“ písař na to řek’.
„Křesťanem chci tebe mít,
jako já máš Boha ctít.“
„Turek jsem, chci Turkem slout,
jako Turek zahynout.“
„Tož si zůstaň Turkem již,
nepovídej však, co víš.“
„Co se stalo, nelze schovat,
lidem budu vypravovat.“
„Psovský pse!“ rek jemu prál,
šavlí hlavu hned mu sťal.

K vlasti své se vydal v mžiku
a s ním tři sta bojovníků.
V Kroju došli z nenadání,
veliteli podal psaní:
„Rozkaz vládce čti v tom listě,
mám já velet na tvém místě.“

Velitel když psaní čet’,
zachvěl se a strachem zbled’,
se svými ven vytáh’ v spěch,
Jiří pán byl v hradu zdech.
Uzřev, jak se podnik daří,
pravil: „Slyšte, Škipetaři,
bratři moji milovaní,
dnešní noci bude klání:
Turek, jenž se nepokřestí,
budiž srubnut s šavlí v pěsti.“

Od půlnoci v časné ráno
Turků množství porubáno,
a když hluk a zápas ztichl,
požár vzplanul v džamiích.
Ve chrám potom Jiží spěl,
za svobodu dík tam pěl.

Zpráva létla k Cařihradu,
Iskander že drží vládu,
albánské že země dobyl,
a že Janko Turky pobil.
Sultánu se srdce sklíčí:
„Škipetar mne ještě zničí,
rozsápe mne, říš mi zboří,
roztáhne se přes kraj k moři.
Jeho hlavu chtěl bych míti,
zlatem chci ji zaplatiti.“

(VINARĚ, Josef. *Národní zpěvy albánské*. Praha 1911, s. 51–59)

Balady

Balady jsou rozsáhlé lyricko-epické básně s pochmurným dějem, který nebývá situován na konkrétní místo v konkrétním čase a který se často zakládá na motivu viny a trestu. I tento žánr je v albánské lidové slovesnosti hojně zastoupený a nacházíme v něm celou řadu paralel s folklorem okolních balkánských národů.

Následující balada o osudech sestry devíti bratrů se zachovala v mnoha variantách, přičemž i jméno hlavní hrdinky, které se od verze k verzi liší: Doruntina, Garentina, Fjorentina. O oblíbenosti této balady svědčí i skutečnost, že se dočkala filmového i literárního zpracování v románu Ismaila Kadareho *Kdo přivezl Doruntinu?* (Kush e solli Doruntinën?). V podstatě stejná balada pod názvem *O mrtvém bratrovi* (Tov veprouv a dεprouv) se traduje u Řeků a velmi nápadná je také podobnost s baladou *Svatební košile* z Erbenovy Kytice. Rodina se rozhodne provdat Garentinu do vzdáleného kraje pod podmínkou, že zasteskne-li se matce po dceři, musí ji nejmladší bratr Konstantin přivést zpět domů. V morové epidemii však zahyne všech devět bratrů včetně Konstantina, tudíž aby dostal svému slovu, musí vstát z hrobu. Zprvu cestou nic netušící Garentinu začíná jímat podezření, že s bratrem něco není v pořádku, načež se dozví od matky šokující zjištění o bratrově osudu. Obě ženy nakonec umírají ve vzájemném objetí.

Ballada o Garentině

Byla jedna matka dobrá,
 devět synů ona měla,
 devět synů bohatýrů,
 každý z nich byl rytíř pravý.
 Měla také mladou dceru,
 krásnou jako poupě růže,
 šlechtnou a dobrou srdcem,
 měla jméno Garentina.
 Mnoho rytířův a pánů
 sjíždělo se v ony kraje,
 o její šlo žádat ruku,
 ale nikdo nedostal ji.
 Do osady posléz přijel
 jeden šlechtic urozený,

jež byl však z dálné země,
nedali ji ani jemu.

Jenom Konstantin chtěl tomu,
jeden bratr Garentinin;
chodil se sklopenou hlavou,
zamyšlený roztržitý.

„Konstantine, milý synu,
co pak je ti, proč jsi sklíčen?
co pak hněte srdce tvoje?
Chceš mi poslat Garentinu
z domu do daleké země?
Konstantine, synu milý,
není dobré, jak to myslíš.
Zatoužím-li po ní v plesu,
v plesu nebudu jí míti,
zatoužím-li po ní v smutku,
v smutku nebudu jí míti.“

„Víru svou ti dávám, matko,
budeš-li jí žádat v plesu,
v plesu přijdu, přivedu ji,
budeš-li jí žádat v smutku,
v smutku přijdu, přivedu ji.“

Stalo se dle vůle jeho,
svatbu měla Garentina;
vypravili Garentinu
k cizím lidem v cizí země.

Několik let uplynulo,

přišel s válkou mor v ty kraje,
nešťastné té matce za rok
zhynulo všech devět synů,
devět snach a devět vnuků
zemřelo jí v onom roce.
Oblékla se v roucho smutku,
natřela dům černou barvou.

Památný den mrtvých přišel,
zvolna, zvolna zněly zvony.
Smutek plnil duši její,
naděje jí v srdci zhasla.
Matka s těžkým bolem v srdci
v onen den šla ke kostelu,
synové kde v hrobě leží.
O půlnoci v kostel vešla,
na hrob každý dala svíci,
píseň lkavou zazpívala,
avšak na hrob Konstantinův
dvojí svíci, dvojí píseň.
„Konstantine, krásný hochu,
Konstantine, synu milý,
kde jest víra, slib mně daný?
Zemřel jsi a ležíš v hrobě.“

O půlnoci kostel pustý,
uzavřený, liduprázdný...
Konstantin se zvedl z hrobu,
jako živý vzpružil údy;
kámen hrobu se stal koněm,
čabraka ho kryla černá,
uzda, jindy ze železa,

stříbrným se skvostem stala.
Konstantin mu skočil v sedlo,
letěl jako rychlý vítr,
a když den se počal šerit,
před domem své sestry stanul.

Děti sestřiny si hrály,
honily se s vlaštovkami,
přede domem otce svého
táčily a dováděly.

„Děti, kde je vaše matka?“
„Zašla v úval směrem k městu.“

Obrátil se v první úval.
„Dívky, jste tuze hezké,
ale pro mne teď už nejste!“
Přišel blíže, otázal se:
„Není s vámi Garentina,
Garentina, sestra moje?“
„Nalezneš ji za tou horou,
tam se obrať v druhý úval!“
„Dívky, jste tuze hezké,
ale pro mne teď už nejste!“
Přiblíží se, chce se ptáti.

„Hu, kdo přišel? toť můj bratr,
Konstantin, můj bratr rodný!“

„Garentino, pospěšme si!“
„Kam mám spěchat? kam chceš jíti?“
„Musíš se mnou k matce.“

„Přijdu k smutku nebo k plesu?
Mám-li přijít ke dni smutku,
obleku se v roucho černé,
mám-li přijít ke dni plesu,
vezmu šaty vyšívané.“
„Garentino, sestro moje,
pojď jen se mnou, jak jsi právě.“

Posadil ji na kůň v sedlo.

Mlčení té dlouhé cesty
přerušila Garentina:
„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé tady vidím, –
plíseň kryje rámě tvoje.“
„To je z dýmu od mé pušky.“
Za chvíli zas sestra vece:
„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé tady vidím –
vlasy tvoje rozčuchané
kryje prach a suchá země.“
„Tryskem koně prach se zvířil,
pokryl moje tělo celé.“

Dojeli tak do osady.

„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé zase vidím, –
kde je synovců mých devět?“
„Venku v polích hrají míčem.
Nikdo netuší, že přijdem,
hle, jak soumrak už se blíží.“

„Kde jest švegruší mých devět?
že nám ani v ústret nejdou?“
„Tančí kolo v úvale tam.“
„A kde jest mých devět bratří?“
„Zasedají v radě mužů.“

„Konstantine, bratře milý,
znamení zlé zas už vidím –
zavřena jsou všechna okna.“
„Uzavřel je chladný větrík.“

Dojeli ke kostelu.
„Garentino, sestro moje,
nyní ty jdi trochu napřed,
chci si zajít do kostela.“

Tak se vrátil mezi mrtvé.

Garentina skočí, běží,
ťuk, ťuk, klepá na vchod domu.
„Matko moje, pojď a otevř,
otevři mi, matko moje,
neboť já jsem Garentina,
Konstantin mne přines k tobě!“

„Táhni k ďáblu, smrti krutá,
devět synů jsi mi vzala,
vzala jsi mi už i dceru
a teď jdeš si ještě pro mne!“
„Na mou věru, matko moje,
že jsem tvoje Garentina.“

Prudce matka otevřela.
„Dcero moje, kdo tě přines?“
„Konstantin dnes přišel pro mne.“
„Konstantin? a kde je nyní?“
„Vešel na skok do kostela.“
„Konstantin, ach, dcero moje,
rozpadl se v prach a popel
i se všemi tvými bratry.“

Plačící, se líbajíce,
objaly se matka s dcerou,
a v tom bolném rozechvění
dcera zemřela i matka.

(VINAŘ, Josef. *Národní zpěvy albánské*.
Praha 1911, s. 25–32)

Další známá balada vypráví o legendu o budování pevnosti Rozafat nad Skadarem. Stavebníci, jimž se každého večera dílo hroutí pod rukama, se rozhodnou uposlechnout rady poutníka a zazdít do základů ženu, která jim jako první následujícího dne přinese jídlo. Žena nejmladšího z bratrů odevzdaně přijímá svůj osud, ale z lásky k synovi si vyprosí od stavebníků, aby ji nezazdili celou. Se stejným motivem se lze setkat i v řecké lidové slovesnosti jen s tím rozdílem, že je žena zazděna do základů mostu poblíž Arty.

O zazděné ženě

Na řeku Bunu padla hustá mlha a pokrývala ji celé tři dny a tři noci. Teprve po třech dnech a třech nocích zafoukal čerstvý vítr, mlhu rozptýlil a zahnal ji až na vrchol hory Valdanuz. Tam budovali pevnost tři bratři, všichni tři křesťanské víry. Pracovali pilně celé dny, ale nadarmo. To, co ve dne postavili, se v noci zbořilo, a tak stále nemohli pevnost dokončit.

Jednoho dne šel kolem moudrý člověk a pozdravil je:

„Ať se vám práce daří, bratři!“

„Ať se daří i tobě, dobrý muži!“ opětovali bratři jeho pozdrav. „Ale vidíš, že by se nám něco dařilo? Pracujeme celé dny, ale to, co ve dne postavíme, se vždy v noci zboří. Prosíme tě, moudrý muži, nemohl bys nám poradit? Nevíš o něčem, co by nám mohlo pomoci?“

„Vím,“ pravil muž, „ale když vám to řeknu, spáchám hřích.“

„Hřích hoď na nás,“ upokojovali ho bratři.

„Jste všichni tři ženatí?“ zeptal se muž. „Máte všichni tři manželky?“

„Ano všichni tři jsme ženatí a máme manželky,“ odpověděli bratři. „Řekni nám tedy, co máme dělat. Jak máme tuto pevnost postavit?“

„Chcete-li, aby se vám práce dařila, nepracujte nikdy v neděli,“ řekl muž.

„Dejte si čestné slovo, že doma o tom nebudete s nikým mluvit, a svým ženám nic neříkejte! Zítra ráno, až bude bílý den, zazděte ženu, která vám přinese jídlo, do zdi pevnosti. A uvidíte, že pevnost tu bude stát navěky.“

Ale běda! Nejstarší bratr dané slovo porušil, mluvil o tom doma se ženou a všechno jí pověděl. Stejně tak ani druhý bratr nedbal na radu, kterou jim dal moudrý muž, porušil dané slovo, mluvil o tom doma se svou ženou

a také jí všechno prozradil. Nejmladší bratr, nejmladší ze všech tří, dané slovo dodržel, doma o ničem nemluvil a své ženě nic neřekl.

Nazítří časně ráno bratři vstali, vystoupili na Valdanuz, lámali kámen a stavěli zdi pevnosti jako kterýkoli jiný den, ale srdce se jim chvěla obavami.

Doma zavolala matka snachy. Nejprve se obrátila na tu nejstarší: „Má nejstarší snacho, stavebníci chtějí jíst, chtějí chleba a chtějí vodu, chtějí tykev plnou vína.“

Ale nejstarší snacha se vymluvila:

„Matko, věř mi, dnes nemohu jít, není mi dobře.“

Matka tedy požádala mladší snachu:

„Má mladší snacho, stavebníci chtějí jíst, chtějí chleba, chtějí vodu, chtějí tykev plnou vína.“

I mladší snacha si našla výmluvu:

„Matko, věř mi, dnes nemohu, musím jít k příbuzným.“

A tak matce nezbylo než požádat nejmladší snachu:

„Snacho, má nejmladší snacho!“

„Prosím, matko, co si přeješ?“ zeptala se nejmladší snacha.

„Stavebníci chtějí jíst, chtějí chleba a chtějí vodu, chtějí tykev plnou vína.“

„Ano, matko, já jim to jídlo a pití odnesu, ale mám malého synka, kdo ho ohlídá?“ starala se nejmladší snacha.

„Jen jdi, moje snacho,“ uklidňovala ji matka, „my ti synka ohlídáme a plakat ho také nenecháme.“

Nejmladší snacha vzala chleba, vodu i tykev s vínem a sešla dolů do Kaze. Odtamtud pak stoupala nahoru na Valdanuz ke zdem pevnosti. Kladiva stavebníků se zastavila, jejich tváře zbledly a srdce se jim rozbušila. Když nejmladší bratr viděl, kdo přichází, odhodil kladivo a prokrel zeď pevnosti.

„Proč jsi vyslovil tu kletbu, muži?“ zeptala se s údivem jeho žena.

„Stihlo tě neštěstí,“ řekli švagři, „musíme tě zazdít do pevnosti!“

„Budte zdraví, švagři!“ pravila žena nejmladšího bratra. „Splňte mi jen mé poslední přání: až mě budete zazdívat, nechte mi venku pravé oko, pravou ruku, pravou nohu a pravý prs. Až můj synek začne plakat, jedním okem se na něho podívám, jednou rukou ho polaskám, jednou nohou mu pohoupám kolébku a jedním prsem ho nakojím. Můj rod ať je pevný jako skála a tato pevnost ať stojí na věky! Můj syn ať se stane králem a skutečným bojovníkem!“

(TOMKOVÁ, Hana. *Krása země. Albánské pohádky a pověsti*. Praha 2009, s. 177–178.)

Pohádky

Svět albánských pohádek oplývá množstvím nadpřirozených bytostí, z nichž některé patří do albánské démonologie a odkazují ještě na předkřesťanské představy. **Krásá Země** (*E Bukura e Dheut*) symbolizuje ideál krásy a dokonalosti, ale nehraje vždy jen výhradně pozitivní úlohu. Obývá hrad hlídaný drakem nebo trojhlavým psem a díky svému spojení s podsvětím a schopností proměňovat v kámen odvážlivce, kteří si usmyslí ji získat, je často srovnávána s kouzelnicí Kirké v Homérově Odyssei. **Drak** (*kuçedër, kulshedër*) je líčen jako netvor s jednou, sedmi, devíti či dvanácti hlavami a jazyky chrlící oheň, který drží v zajetí Krásu Země a škodí lidem tím, že zastavuje vodní prameny. Méně často jí albánský vypravěč přisuzuje lidské vlastnosti a ochotu lidem pomáhat. Drakovým největším sokem je **dragua**, který může mít jak zvířecí, tak i lidskou podobu. **Lubia** je ženský démon v podobě hada s dlouhým ocasem a mnoha hlavami, připomínající hydru v řecké mytologii. Lidé jí musí obětovat maso dětí nebo panen. Obři zvaní tureckým slovem **div** jsou hloupá stvoření živící se lidským masem. Většinou kladnou roli mají horské víly zvané **ory** nebo **zany**, neboť poskytují člověku cenné rady a mají schopnost léčit. Naproti tomu **čerti** (*djall, dreq, exhinët, koftlart*) páchají lidem zlo.

Zvláštní kategorii pohádek tvoří krátké anekdotické příběhy, v nichž se odráží představy prostého lidu o světě, který je obklopuje. Vděčným tématem těchto příběhů jsou sociální a náboženské poměry uvnitř Osmanské říše. Často se v nich dávají do protikladu rozdílné osudy zámožných muslimů a křesťanské ráji a nezřídka v nich vystupují dokonce i prorok Mohamed a křesťanští svatí (Ježíš Kristus, svatý Mikuláš aj.). Velmi oblíbené jsou také příběhy o prostáccích a šibalech, kteří obelstí mocné a bohaté a svou chytrostí si tak pomohou ke štěstí. Částečně se v příbězích tohoto typu odráží inspira-

ce orientální novelistikou, zejména cyklem příběhů o Nasredinovi, který dokonce sám v některých albánských pohádkách vystupuje.

O muži, který předstíral osla

Dva mladí muži třeli bídu s nouzí a nikdy nezavadili ani o pětník, a tak se rozhodli koupit osla na dluh. Zašli za sousedem, jestli by jim neprodal osla na dluh, a on jim ho dal. Potom šli oba na trh a prodali osla za pět set grošů. Když vesničan, který koupil osla, odešel, jeden z mužů mu byl v patách. Sundal oslovi oháňku a nasadil ji sobě, zatímco druhý vzal osla a zavedl ho k majiteli, který jim ho prodal na dluh.

As tak po hodině cesty muž, který vesničanovi prodal osla a kráčel za ním místo něj s ohlávku na hlavě, se zastavil a zvedl ohlávku a tu pán, který koupil osla, spatřil místo zvířete člověka. Podivil se a zamumlal si pro sebe: „Koupil jsem osla a teď mám člověka!“ a zeptal se ho: „Co jsi zač?“ „Jsem člověk jako ty,“ odpověděl. „Co to má znamenat? Koupil jsem osla a teď je z něj člověk?“ Muž mu odpověděl: „Když jsem byl malý, byl jsem ničema a otec mě proklel: „Ať je z tebe osel do dvaceti let!“ Právě dnes je mi dvacet let a stal jsem se opět člověkem. Odpusť mi, jestli můžeš.“ Pán nehleděl na peníze, odpustil mu, sundal mu ohlávku a dal mu ještě dvacet grošů na cestu. Ohlávku za pět set dvacet grošů si nechal pro sebe. Mladík šel za svým kamarádem a radovali se z peněz a už nikdy neměli dluhy.

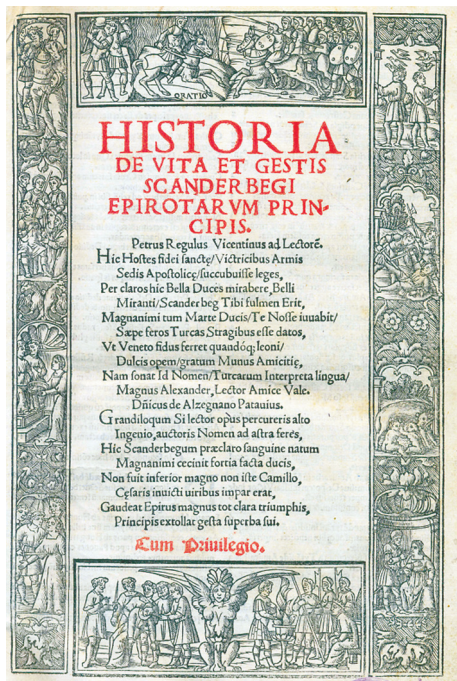
(JARNÍK, Jan Urban. *Příspěvky ku poznání nářečí albánských*. Praha 1883, s. 6. Z albánštiny přeložil Martin Surovčák.)

Počátky albánského písemnictví

V celoevropském srovnání se albánská literatura objevuje poměrně pozdě, neboť na albánském území nepanovaly v pozdním středověku podmínky příznivé pro rozvoj písemnictví v národním jazyce. Na venkově panovala tradiční kmenová společnost naprosto izolovaná od západních myšlenkových proudů a renesanční kultury, zatímco větší městská centra na pobřeží Jaderského moře se nacházela pod benátskou nadvládou.

dou. V podstatě jediným nositelem literatury v Albánii až do 15. století tak byla církev, na severu země římsko-katolický klérus píšící latinsky a na jihu pravoslavná církev s řečtinou jako literárním jazykem. Tato skutečnost pak měla za následek, že se albánské písemnictví už od svých prvopočátků nevyvíjelo jednotně, nýbrž ve dvojí literární tradici: gegské (katolické) a toskické (ortodoxní). Později se k nim po celé 18. a první polovinu 19. století přidala ještě bejtedžijská literatura navazující na tradice islámského Orientu.

První známí albánští literáti pocházeli z katolických kruhů, působili v cizině, zejména v Dalmácii, Benátkách a Římě, a psali latinsky. Někdy jsou označováni jako „albánští humanisté“. Patří k nim skadarský rodák **Marin Barleci**, autor slavného Skanderbegova životopisu *Historia de vita et gestis Scanderbegi, Epirotarum Principis* (O životě a skutcích Skanderbega, knížete Epirotů), **Gjon Gazulli**, **Mikel Maruli**, **Leonik Tomeu**, **Marin Baçikemi** a další.

Obrázek 39

Za vůbec nejstarší dochovaný text napsaný albánsky se považuje **Křtící formule** z roku 1462 *Vntë paghesont premenit Atit et birit et spertit senit* (Křtím tě ve jménu Otce i Syna i Duchu svatého), kterou včlenil do svého pastýřského listu u příležitosti synodu v Matu dračský katolický arcibiskup **Paulus Angelus** (asi 1417–1470), blízký Skanderbe-

gův přítel. Tuto větu objevil rumunský badatel Nicolae Iorga v Laurentinské knihovně ve Florencii teprve v roce 1915. Nejstarší známý text v toskické albánštině pochází z řecky psaného *Velikonočního evangelia sv. Matyáše*, jež vzniklo v některém z pravoslavných klášterů na jihu Albánie a obsahuje částečný překlad do albánštiny. V roce 1998 však obletěla svět zpráva, že kosovsko-albánský badatel Musa Ahmeti údajně objevil v tajném vatikánském archivu rukopis ze 13. století kompletně v albánštině. Na poslední straně údajně autor zmiňuje své jméno i letopočet dokončení díla: *Mee nihemmen zze dessirnnee e phorte t' Lummmnummitt ZOT e mbaronjj n'Vitte MCCX dittn ee IX t' Mmarxxitee* – THEODOR SSCODRAANNITTEE (S pomocí a vůlí Boží dokončil jsem roku 1210 dne 9. března” – TEODOR SHKODRANI.“ Rukopis má 208 stran a skládá se z teologické, filozofické a historické části. Zpráva o objevení rukopisu okamžitě vyvolala pozdvižení, protože by rozpoutala jakousi malou albanistickou revoluci. Jednalo by se totiž o písemnou památku o tři století starší než Buzukův Misál dosud považovaný za nejstarší albánskou knihu a jistě by pomohla osvětlit řadu albanistických otázek. Bohužel dosud Shkodraniho rukopis nebyl vydán, a tak se tento senzační objev zatím setkal spíše se skeptickým postojem ze strany filologů, ba dokonce i s nařčením, že se jedná o falsum.

Několik izolovaných albánských slov a vět se zachovalo také v dílech cizinců. Italský autor **Tommaso de Mezzo** včlenil do své latinsky psané komedie *Epirota* z roku 1483 kletbu *Dremburi te clofto gogle!* Cenné svědectví o albánštině v 15. století zanechal německý rytíř **Arnold von Harff** (asi 1471–1505). Tento dobrodruh se zájmem o exotické jazyky si v krajích, které měl možnost procestovat, zapisoval užitečné fráze. Cestou do Svaté země se na jaře roku 1497 zastavil v dračském přístavu, kde si poznamenal 26 slov, 8 vět a 12 číslovek v albánštině a jejich německé ekvivalenty, pochopitelně německým pravopisem (např. *boicke* = bukě „chléb“, *mische* = mish „maso“, *myreprama* = mirěmbrěma „dobrý večer“). Německý překlad však kvůli nedorozumění ne vždy přesně odpovídá albánskému originálu, např. *ne kaffs* (një kafshë, zde „něco“) přeložil jako „Jak se to řekne?“.

Literatura 16. a 17. století

Historie vlastní albánské literatury se začíná psát symbolickým rokem 1555, kdy spatřila světlo světa první albánská kniha. Jedná se o *Misál* (Meshari) katolického kněze ze severní Albánie jménem **Gjon Buzuku**. Misál obecně je sbírka liturgických textů (modliteb, úryvků z evangelií, žalmů a litanií), které kněz recituje při mši. Buzuku přeložil katolický misál z latiny v době, kdy se začala prosazovat protireformace a katolická církev v obavách z hereze potlačovala vydávání církevní literatury v národních jazycích a díla

nevyhovujících autorů zařazovala na indexy zakázaných knih. To je patrné i důvod, proč je Buzukův *Misál* osamělým úkazem svého druhu v albánské literatuře 16. století.

Obrázek 40

Misál objevil náhodou jezuitský klerik Gjon Nikollë Kazazi v knihovně Svaté kongregace pro šíření víry. Dochoval se pouze v jediném exempláři, navíc neúplném. Z původních 220 stran se dochovalo jen 188. Buzukův *Misál* byl vytištěn primitivním pravopisem latinkou pologotického typu, přičemž u hlásek, které nemohl zachytit latinkou, si Buzuku vypomohl znaky ze slovanské cyrilice. Tato skutečnost přivedla francouzského badatele Maria Roquese (1875–1961) k domněnce, že *Misál* mohl být vytištěn ve stejné tiskárně, kde se tiskly misály psané cyrilicí, ba co víc, že se k překladu misálu do mateřštiny mohl inspirovat u bosenských katolíků. Předpokládá se, že byl vytištěn buď v samotných Benátkách, nebo v některé z benátských držav na pobřeží Jaderského moře. Jazyk díla je komplikovaný, oplývá řadou archaismů, přesto je filologům dobře srozumitelný, vezmeme-li v úvahu, že se jedná o překlad liturgických textů.

O samotném autorovi a jeho životě je k dispozici minimum informací. Soudě podle dialektismů typických pro severozápadogegegské nářečí pocházel Buzuku patrně z okolí Skadarského jezera, ale předpokládá se, že v samotné Albánii příliš nepobýval a že církevní vzdělání získal v Benátkách, kde usadily rodiny albánských emigrantů po dobytí Skadaru Turky v roce 1479. V doslovu píše následující:

Já, don Gjon, syn Benedikta Buzuku, mysle častokrát na to, že náš jazyk nemá nic srozumitelného ze Svatého Písma, se snažím ze všech sil osvětit mysl těch, kteří chápou, jak velký, mocný a milostiplný je Bůh vůči těm, kteří jej milují celým svým srdcem. Žádám od vás, abyste ode dneška chodili do kostela častěji poslouchat Slovo Boží. Budete-li tak činit, snad se náš Pán nad vámi smiluje, a ti, kteří dosud trpěli, už nebudou trpět. Budtež vyvoleni naším Pánem. On bude vždy s vámi, budete-li hájit spravedlnost a vyhýbat se nepravostem. Budete-li tak činit, Bůh vám zajistí lepší úrodu v čase sklizně. Dá-li Bůh, završím práci, kterou jsem započal roku 1554., dne dvacátého března a dokončil roku 1555., dne 5. ledna. Možná jsem na několika místech chyboval, tudíž prosím vzdělanější, než jsem já, aby to napravili. Nepřekvapilo by mě, kdybych chyboval, je to první velká práce v našem jazyce. Ti, kteří ji tiskli, narazili na velké obtíže, načež mohlo mnoho chyb vzniknout i při tisku, neboť jsem nemohl být celý čas s nimi, protože sloužím mše ve dvou kostelech. A tak vás všechny prosím, abyste se za mě modlili k Bohu.

Do stejného okruhu literatury patří i útlý spis *Křesťanská doktrína* (E mbsuame e krështerë), kterou napsal roku 1592 na Sicílii **Lekë Matrënga** (†1619). Pocházel z albánské rodiny, která odešla z Peloponésu na Sicílii. Matrënga studoval na řecké koleji sv. Atanáše v Římě a kromě toho, že působil jako ortodoxní kněz v Hora e Arbëreshëvet (dnešní Piana degli Albanesi), víc o jeho životě nevíme.

Matrëngova doktrína představuje vůbec první dílo v toskičtině, ale ani v tomto případě se nejedná o originální literární počín, ale o překlad latinsky psaného katechismu formou otázek a odpovědí. V italsky psaném úvodu Matrënga vysvětluje, že své dílo věnoval stovkám arbëreshských rodin, které nemohly používat katechismus v italštině. Tento útlý spis je zajímavý ještě z jednoho důvodu, obsahuje totiž jakýsi krátký veršovaný „předzpěv“ – vůbec nejstarší doklad poezie v albánštině.

Matrëngovým vrstevníkem byl rovněž katolický duchovní **Pjetër Budi** (1566–1622). Narodil se v obci Gur i Bardhë v severní Albánii, ale protože možnosti vzdělávání v Al-

bánii byly v té době velmi omezené, absolvoval církevní studium na Collegium Illyricum poblíž Ancony v Itálii. Poté, co získal kněžské svěcení, byl vyslán do Makedonie a Kosova, kde sloužil prvních dvanáct let své církevní dráhy. V roce 1599 byl dokonce jmenován generálním vikářem Srbska. Za povšimnutí ale stojí, že jeho působení v roli církevního hodnostáře mělo také výrazně politický ráz. Angažoval se v protitureckých aktivitách, pro které hledal i podporu mezi bosenskými františkány, když pobýval v Kosovu. Během jednoho ze svých pobytů v Římě upozorňoval na žalostné postavení albánských katolíků a snažil se pro své plány protitureckého ozbrojeného povstání získat i římskou kurii. Mimo to ale také usiloval o nahrazení cizích kněží Albánci, čímž si naopak některé ze svých nadřízených v Itálii rozkmotřil. Rok poté, co byl jmenován biskupem sapsko-sardským (1621), zahynul tragickou smrtí, když se utopil v řece Drin.

Také Budiho dílo nese název *Křesťanská doktrína* (Dottrina Christiana, 1618), ale jedná se o překlad jiného katechismu, než který použil Matrënga. Samotný katechismus tvoří zhruba 3 000 veršů v gegské variantě albánštiny, z nichž většina byla přeložena z latiny nebo italštiny, ale menší část představuje originální Budiho tvorbu. K druhému vydání Doktríny byla připojena ještě další tři díla: *Rituale Romanum* (Římský ritus) – sbírka latinských modliteb s poznámkami v albánštině, dále výklad liturgie *Kdo říká Mše, musí toto sloužit* (Kush thotë Meshë, këto kafshë duhet me i shërbyem) a *Zrcadlo víry* (Speculum Confessionis, Pasëqyra e t'rrëfyemit).

Frang Bardhi (lat. Franciscus Blancus, 1606–1643) může být považován za průkopníka albánské lexikografie. Studoval na stejné škole v Itálii jako Pjetër Budi, později i v Římě na koleji Svaté kongregace pro šíření víry. Po návratu do Albánie vystřídal na postu biskupa sapsko-sardského svého strýce, který povýšil na arcibiskupa barského. Od roku 1637 pravidelně posílal Svaté kongregaci pro šíření víry zprávy o náboženských poměrech a dění ve své diecézi.

V posledním ročníku studií v Římě napsal ještě jako jednadvacetiletý mladík první albánský slovník, *Latinsko-albánský slovník s několika každodenními frázemi* (Dictionarium latino-epiroticum una cum nonnullis usitatoribus loquendi formulis, 1635). Bardhův slovník obsahuje 5600 latinských hesel a albánských ekvivalentů a kromě toho ještě dialogy a výběr z albánských přísloví. Přes nesporný přínos albánské literatuře nelze však autorovi nevytknout některé nedostatky, kterých se v textu dopustil. Jelikož na delší dobu v Itálii ztratil kontakt se živým jazykem, činilo mu obtíže vyrovnat se s abstraktnějšími latinskými slovy (např. *patria* přeložil jako „země, kde se člověk narodil“).

V předmluvě nesoucí titul *Všem Albáncům, kteří vezmou do ruky tuto knihu, aby z ní četli a učili se* hovoří o cílech, které se sepsáním slovníku předsevzal:

Poté, co jsem neustále přemýšlel, jakou knihou bych mohl pomoci jednak našemu jazyku, každým dnem stále více przněnému, a jednak všem, kteří slouží Bohu ve Svaté církvi katolické a neznají latinu, bez níž nikdo nemůže jaksepatří sloužit myšlenkám, zvyklostem a ceremoniím Svaté církve římské, aniž by se vystříhal hrubých chyb, dostal jsem nápad sestavit latinsko-albánský slovník, což není nic jiného než kniha se slovy a jmény, která se vyskytují v této části světa, tedy jména lidí, zvířat, vodstva, hor, rovin a jiných věcí, které se nacházejí na nebi a na zemi, stejně tak jako Bůh, andělé a svatí atd. S touto knihou jsem spokojen a doufám, že alespoň trochu pomůže i ostatním.

Bardhi tedy usiloval na jedné straně o očištění albánštiny (především od turcismů) a na druhé straně zamýšlel slovníkem pomoci katolickým duchovním v Albánii ke zvládnutí latiny. Mnoho z nich totiž bylo negramotných a v Bardhiho očích se odklonili od ideálů katolictví, např. nedodržovali celibát.

Pětici klasických autorů albánské literatury 16. a 17. století uzavírá nejoriginálnější a co do umělecké hodnoty děl nejvzráhlejší autor, **Pjetër Bogdani** (asi 1630–1689). Narodil se ve vesnici Gur poblíž Prizrenu v oblasti Has a rovněž pocházel z katolické rodiny. Vzdělával se nejprve u františkánů v Čiprovcích v severozápadním Bulharsku, později stejně jako jeho předchůdci Budi a Bardhi studoval na Collegiu Illyricu a nakonec získal doktorát filozofie a teologie na škole při Svaté kongregaci pro šíření víry v Římě. Přes dvacet let zastával hodnost skadarského biskupa, později povýšil na skopského arcibiskupa. Bogdaniho náboženský a vlastenecký zápal způsobily, že se stal trnem v oku Vysoké portě, a proto se dokonce musel během rakousko-turecké války skrývat v jeskyni. Když rakouská armáda dorazila do Prištiny, poslal jí na pomoc šestitisícový oddíl Albánců. Nakonec to nebyli ani pomstychtiví Turci, kdo Bogdanimu v Prištině roku 1689 způsobil smrt, ale morová epidemie.

Bogdani je autorem rozsáhlého teologicko-filozofického traktátu *Četa proroků* (Cuneus prophetarum) v paralelním italsko-albánském vydání z roku 1685. Traktát je rozdělen do dvou svazků, z nichž každý je rozdělen na čtyři části. Obsahem prvního svazku jsou témata ze Starého zákona, zatímco druhý svazek nesoucí titul *O Ježíši Kristu, spasiteli světa* (De vita Jesu Christi salvatoris mundi) rozebírá témata z Nového zákona. Bogdani navazoval na tradice platonismu a aristotelismu, čerpal i z děl svatého Augustina a Tomáše Akvinského, přičemž se snažil dostat k poznání Boha a bytí. Jeho dílo vyniká estetickou stránkou i vytríbeným jazykem, který v porovnání s Bardhim dospěl do stádia, kdy už dokázal vyjádřit i abstraktní témata.

Bejtedžijská literatura

Postupující islamizace albánského obyvatelstva a s ní spojené oslabování postavení katolické církve způsobily přerušení literární tradice 16. a 17. století. Konverze k islámu nutně vedla k tomu, že se Albánci začali orientovat spíše na východ, přičemž albánská literatura po více než dvě století čerpala z bohatství orientálních vzorů. Muslimsko-albánští autoři se zpočátku úplně odklonili od mateřského jazyka, psali totiž směsicí turečtiny, arabštiny a perštiny, a teprve později přešli na albánštinu zapisovanou arabským písmem, čímž předznamenalí národně obrozovací procesy 19. století. Byla to však albánština natolik zatížená turcismy, arabismy a persismy, že je dnešním neškoleným čtenářům prakticky nesrozumitelná. V literární vědě se pro orientalizující literaturu zapisovanou arabským písmem vžil pojem *aljamiado* pocházející ze španělského prostředí, kde došlo k podobnému kulturnímu vývoji. Na Balkáně se rozvíjela literatura *aljamiado* také v Bosně. V albánské literární vědě se však běžně pro tento literární proud používá označení *bejtedžijská literatura* (z tur. *bejteci*, potulný básník, tvůrce kupletů). Velká část bejtedžijských rukopisů se bohužel ztratila a jen zlomek ze zachovaných textů se podařilo vydat, proto patří tato část albánské literatury k vůbec nejméně probádaným.

Albánská bejtedžijská literatura převzala většinu básnických žánrů klasické osmanské a perské literatury: čtyřverší *murabaty*, náboženské hymny *iláhije*, rozsáhlé panegyrické ódy *kasidy* či kratší lyrické básně *gazaly*, přičemž obsáhlejší sbírky básní se nazývaly *dívány*. Verš bejtedžijské poezie je sylabický (tj. založený pouze na počtu slabik, přízvuk ani délka samohlásek nehraje podstatnou roli). Co se týče námětů, přirozeně v těchto básních převažovala náboženská tematika, od meditativních tónů až po čistě didaktický ráz, přičemž autoři bejtedžijské poezie se často nechali inspirovat i súfijským mysticismem. Méně často se lze setkat i se světskými náměty, milostnou a přírodní lyrikou.

Následující úryvek pochází z básně *Pane, nenechávej mě bez kávy* (Imzot, mos më lerë pa kahve), kterou napsal jistý **Muči Zade** v roce 1725. Rukopis básně o 17 čtyřverších byl objeven v Korči a připisuje se mu prvenství nejstaršího uměleckého počínu toskického písennictví na území Albánie. Původní rým básně je AAAB.

Při všech zázracích proroků,
při všech ctěných svatých,
nenechávej mě žíznit,
nenechávej mě, Pane, bez kávy!

Při cti Fatimině
 a Mejremině,
 nenechávej mě o ředěném jogurtu,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

...

V tomto měsíci mubareku
 nám odpusť hříchy, neb jsme již staří,
 při všech andělech na nebesích,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

Při onom, jehož jméno znamená milosrdenství,
 při Mohamedovi, budiž mu sláva,
 nenechávej mě o bulguru,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

K Bohu se modlí Muçi Zade,
 jenž velmi trpí,
 protože nemá ani pilaf ani tapiok,
 nenechávej mě, Pane, bez kávy!

Mezi nejvýznamnější představitele bejtedžijské literatury patří **Nezim Frakulla** (zhruba 1680–1760), jinak též známý pod jmény Nezim Berati či Ibrahim Nezimi. Příjmení Frakull získal podle svého rodiště, vesnice Frakull poblíž Fieru v jižní Albánii. Studia dokončil v Istanbulu, kde začal psát své první básně v turečtině, perštině a možná i v arabštině. Poté se vrátil zpět do Albánie do Beratu, kde strávil velkou část svého života. Narazil ale na politické nepřátele a snad patrně proto byl internován až na Ukrajině. Nakonec podlehl choleře v istanbulském vězení.

Frakulla je autorem dvou dívánů, jež se nedochovaly kompletně. Ví se ale, že některé Frakullovy básně zlidověly a formou lidových písní se předávaly z generace na generaci. Obsahem jeho dívánů byly panegyriky na místní paše, básně o odloučení od přátel,

nábožensky laděná poezie, přírodní i milostná lyrika. Frakulla rozhodně netrpěl nedostatkem sebevědomí, když se chlubil, že je první albánský písničkář básník, a ještě k tomu měl odvalu přirovnávat se ke klasickým autorům turecké a perské poezie. V hodnocení literární hodnoty jeho děl by byla dnešní literární kritika určitě mnohem opatrnější, ale přece jen mu jistý talent upřít nelze.

Mezi dalšími představiteli vynikl především derviš **Hasan Zyko Zymberi**, autor poezie s náboženskými i světskými tématy. V básni *Královo tažení* (Sefer-i Hümâyûn) ztvárnil vlastní zážitky z rakousko-turecké bitvy poblíž Smedereva (1789). V jiných básních se světskými náměty popisuje s ironickým odstupem svůj vlastní osud, těžký život v tradiční společnosti či honbu za výdělkem v cizích krajích. Vysoce ceněna zůstala jeho báseň *Peníz* (Paraja) satirizující feudální poměry a s nimi spojenou korupci. **Muhamet Kyçyku** (1784–1844) v rozsáhlejší moralizující básni *Erveheja* použil orientální motiv ženské cti a cudnosti, kterou se hlavní hrdinka všemi způsoby snaží obhájit. Ještě předobrozené doby pochází také nejstarší albánsky psaná literární památka v Kosovu, báseň *Dar* (Vehbija), jejímž autorem je **Tahir Efendi Boshnjaku** z Gjakovy (Đakovice). Báseň obsahující nesčetné množství orientalismů napsal arabsko-tureckým písmem a vydal ji roku 1835 v Istanbulu.

Albánsko-český slovník lingvistických pojmů

A

akordim <i>m.</i>	shoda
alveolë <i>f.</i>	dásňový výstupek, alveola
analitik <i>adj.</i>	analytický
anasjellë <i>f.</i>	převrácený slovosled, inverze
antonim <i>m.</i>	antonymum
antonimi <i>f.</i>	antonymie
antroponim <i>m.</i>	antroponymum
apofoni <i>f.</i>	ablaut
apostrof <i>m.</i>	apostrof
asimilim <i>m.</i>	spodoba, asimilace
aspekt <i>m.</i>	vid, aspekt

B

bashkërënditje <i>f.</i>	parataxe
bashkëtingëllor <i>adj.</i>	souhláskový, konsonantický
bashkëtingëllore <i>f.</i>	souhláska, konsonant
afrikate	afrikáta
alveolare	zubodásňová, alveolára
anësore	boková, laterála
buzore	retná, labiála
buzoredhëmbore	retozubná, labiodentála

drindhëse	kmitavá, vibranta
dybuzore	obouretná, bilabiála
e dyfishhtë	gemináta
fërkimore	třená, úžinová
fishkëllore	sykavka
gjysmëzanore	polosamohláska, aproximanta
hundore	nosová, nazála
laringale	hrdelná, laryngála, glotála
mbylltore	závěrová, okluzíva
mesgjuhore	dorzála
ndërdhëmbore	interdentála
paragjuhore	apikála
prapagjuhore	radikála
qiellzore	tvrđopatrová, palatála
sonante	sonanta
shpërthyesë	explozíva
shtegore	úžinová, konstriktiva
e shurdhët	neznělá
velare	měkkopatrová, velára
e zëshme	znělá
zhurmëse	šumová, obstruent
bërthamë <i>f.</i> e fjalisë	jádro výpovědi
bisedor <i>adj.</i>	hovorový
brendashtesë <i>f.</i>	infix
bukurtingëllues <i>adj.</i>	libozvučný, eufonický
buzë <i>f.</i>	ret

e poshtme

spodní

e sipërme

horní

Ç

çerdhe *f.* fjalësh

slovní čeled'

çundurëzim *m.*

denazalizace

D

diakroni *f.*

diachronie

diakronik *adj.*

diachronní

dialekt *m.*

teritoriální dialekt

dialektizëm *m.*

dialektismus

diatezë *f.*

diateze

mesore

medium

pësore

pasivum

veprore

aktivum

vetvetore

reflexivum

diftong *m.*

dvojhlaska, diftong

ngjitës

vzestupná

zbritës

sestupná

diftongizim *m.*

diftongizace

disimilim *m.*

rozdružení, disimilace

divergjencë

divergence

drejtshkrim *m.*

pravopis, ortografie

diakritik

diakritický

drejtshqiptim *m.*

dygjuhësi *f.*

ortoepie

dvojjazyčnost, bilingvismus

Dh

dhëmb *m.*

zub

E

emër *m.*

ambigjen

frymor

jofrymor

lëndor

elipsë *f.*

emërzim *m.*

epentezë *f.*

eptim *m.*

etimologji *f.*

popullore

etimologjik *adj.*

etnonim *m.*

eufoni *f.*

podstatné jméno, substantivum

obourodé, ambigenní

životný, animatum

neživotný, inanimatum

látkové

výpustka, elipsa

zpodstatnění, substantivizace

vkládání, epenteze

ohýbání, flexe

etymologie

lidová, bakalářská

etymologický

etnonym

libozvučnost, eufonie

F

familje *f.* gjuhësh

faktor *m.* jashtëgjuhësor

jazyková rodina

mimojazykový faktor

fjalë <i>f.</i>	slovo
abstrakte	abstraktní
emërtuese	konkrétní
konkrete	konkrétní
e parme	značkové, nemotivované
e përbërë	složené
përbuze	posměšné
shërbyese	synsémantické
e vjetruar	zastaralé, archaismus
fjalëformim <i>m.</i>	slovotvorba
fjali <i>f.</i>	věta
çuditëse	zvolací
dëftore	oznamovací
drejtuese	řídící
e gjymtë	neúplná
kohore	časová
kryefjalore	podměťová, subjektivá
kryesore	hlavní
lidhëzore	spojková
lidhore	vztažná
mënyrore	způsobová
mohuese	záporná
e ndër futur	vložená
e paplotë	neúplná
e përbërë	složená, souvětí
e plotë	celá

pohore	kladná
pyetëse	tázací
e zgjeruar	rozvitá
foljezim <i>m.</i>	konverze
folje <i>f.</i>	sloveso, verbum
jokalimtare	nepřechodné, intransitivní
kalimtare	přechodné, tranzitivní
këpujore	sponové, kopulativní
mesore	mediální
modale	modální
ndihmëse	pomocné
e parregullt	nepravidelné
e folme <i>f.</i>	1. mluva 2. lokální dialekt
fond <i>m.</i>	slovní zásoba
themelor i leksikut	jádro slovní zásoby
fonemë <i>f.</i>	foném
fonetik <i>adj.</i>	fonetický
fonetikë <i>f.</i>	fonetika
fonologji <i>f.</i>	fonologie
fonologjik <i>adj.</i>	fonologický
frazheologji <i>f.</i>	frazeologie
frazë <i>f.</i>	fráze, idiom
frymëqitje <i>f.</i>	výdechový proud

G

gegërishte *f.*

gegština, geg. nářeční skupina

gegizëm *m.*

gegismus

grafi *f.*

grafický záznam

gramatikë *f.*

mluvnice, gramatika

gramatikor *adj.*

gramatický

Gj

gjatësi *f.*

délka, kvantita

gjini *f.*

jmenný rod

gramatikore

gramatický

asnjanëse

střední, neutrum

femërore

ženský, femininum

mashkullore

mužský, maskulinum

natyrore

přirozený

gjuhë *f.*

jazyk

analitike

analytický

e eptueshme

flektivní

letrare

spisovný, literární

sintetike

syntetický

standarde

spisovný

gjuhësi *f.*

jazykověda, lingvistika

krahasimtare

srovnávací, komparatistika

gjymtyrë *f.* e fjalisë

větný člen

e pashprehur

nevyjádřený

e përcaktuar

závislý

përcaktuese

e veçuar

řídící

osamostatněný

H

heshtje *f.*

historizëm *m.*

homonim *m.*

homonimi *f.*

homonimik *adj.*

huazim *m.*

i drejtpërdrejtë

i tërthortë

hundurësi *f.*

hundurëzim *m.*

pauza

historismus

homonymum

homonymie

homonymický

výpůjčka z cizího jazyka

přímá

nepřímá

nosovost, nazalita

nazalizace

I

idiomë *f.*

indoevropian *adj.*

intensitet *m.* i theksit

intonacion *m.*

idiom

indoevropský

síla přízvuku

kadence

J

joprodhues *adj.*

jovepror *adj.*

jovetor *adj.*

neproduktivní

pasivní

neosobní

K

kakofoni <i>f.</i>	nelibozvučnost, kakofonie
kalk <i>m.</i>	kalk
kallëzues <i>m.</i>	přísudek, predikát
kategori <i>f.</i> morfologjike	morfologická kategorie
keqtingëllim <i>m.</i>	nelibozvučnost, kakofonie
këmbim <i>m.</i>	změna, alternace
këpujë <i>f.</i>	spona, kopula
klasë <i>f.</i>	slovesná třída
kohë <i>f.</i>	čas
e kaluar	minulý
e kryer	dokonavý, perfektivní
e kryer e tejshkuar	předminulý, plusquamperfektum
e kryer e thjeshtë	aorist
e pakryer	nedokonavý, imperfektivní
e përbërë	složený
e shkuar	minulý
e tashme	přítomný, prézens
e thjeshtë	jednoduchý
kompozim <i>m.</i>	skládání slov, kompozice
kompozitë <i>f.</i>	složené slovo, kompozitum
konvergencë <i>f.</i>	konvergence
krahinorizëm <i>m.</i>	regionalismus
kryefjalë <i>f.</i>	podmět, subjekt
kundërvënje <i>f.</i>	antonymie
kundrinë <i>f.</i>	předmět, objekt

e drejtë	přímý
e zdhrejhtë	nepřímý
kuptim <i>m.</i>	význam

L

labërishtje <i>f.</i>	labské nářečí
lakim <i>m.</i>	skloňování, deklinace
leksikografi <i>f.</i>	lexikografie
leksikografik <i>adj.</i>	lexikografický
leksikologji <i>f.</i>	lexikologie
leksikologjik <i>adj.</i>	lexikologický
lëvizje <i>f.</i> e theksit	posun přízvuku
libror <i>adj.</i>	knižní
lidhëz <i>f.</i>	spojka
bashkërenditëse	souřadící, parataktická
këpujore	slučovací
kohore	časová
kundërshtore	odporovací
kushtore	podmínková
lejore	přípustková
mënyrore	způsobová
nënrenditëse	podřadící, hypotaktická
shkakore	příčinná
veçuese	vylučovací
ligjëratë <i>f.</i>	projev
e drejtë	přímá řeč

e folur	mluvený
e shkruar	psaný
e zhdrejtë	nepřímá řeč
ligjërim <i>f.</i>	styl
bisedor	hovorový
letrar	spisovný
libror	knižní
poetik	básnický
lokucion <i>f.</i>	(slovní) spojení

M

marrëdhënie <i>f.</i>	poměr
këpujore	slučovací
kundërshtore	odporovací
e pasojës	důsledkový
e shkakut	příčinný
mbaresë <i>f.</i>	koncovka
mbiemër <i>m.</i>	přídavné jméno, adjektivum
cilësor	kvalifikační
i çrregullt	nepravidelné
marrëdhënior	relační
i nyjshëm	s prepozitivním členem
i panyjshëm	bezčlenné
mbiemëror <i>adj.</i>	adjektivní
mbiemërzim <i>m.</i>	adjektivizace
metafoni <i>f.</i>	přehláska, metafonie

metaforë <i>f.</i>	metafora
metaforik <i>adj.</i>	metaforický
metatoni <i>f.</i>	změna přízvuku, metatonie
mënyrë <i>f.</i>	slovesný způsob, modus
dëftore	oznamovací, indikativ
dëshirore	optativ
habitore	admirativ
kushtore	podmiňovací, kondicionál
urdhërore	rozkazovací, imperativ
monoftongizím <i>f.</i>	úžení, monoftongizace
morfemë <i>f.</i>	morfém
fjalëformuese	lexikální
trajtëformuese	gramatický

N

ndajfolje <i>f.</i>	příslovce, adverbium
cilësie	kvalitativní
kohe	času
krahasimi	srovnání
mënyre	způsobu
qëllimi	účelu
sasie	množství
shkaku	příčiny
vendi	místa
ndajfoljezim <i>m.</i>	adverbizace
ndajfoljor <i>adj.</i>	příslovečný, adverbiální

ndajshtesë <i>f.</i>	afix
ndajshtesim <i>m.</i>	odvozování, derivace
ndajshtresë <i>f.</i>	adstrát
ndërkombëtarizëm <i>m.</i>	internacionalismus
ndërtim <i>m.</i>	stavba, struktura
i fjalisë	větná
parafjalor	předložková konstrukce
ndërzanor <i>adj.</i>	intervokalický
ngjyrim <i>m.</i> kuptimor	významová nuance
neutralizim <i>m.</i>	neutralizace
nëndialekt <i>m.</i>	subdialekt
nënrënditje <i>f.</i>	podřadný vztah, hypotaxe
nënsistem <i>m.</i>	subsystém
nënshtresë <i>f.</i>	substrát
nëntip <i>m.</i>	podtyp, subtyp
nistore <i>f.</i>	iniciála
normë <i>f.</i>	norma
normëzim <i>m.</i>	kodifikace
numër <i>m.</i>	číslo
njëjës	jednotné, singulár
shumës	množné, plurál
numëror <i>adj.</i>	číslovka
i përbërë	složená
rreshtor	řadová
shumëzor	násobná
themelor	základní

i thjeshtë	jednoduchá
nyjë <i>f.</i>	člen
joshquese	neurčitý
e përparme	prepozitivní
e prapme	postpozitivní
shquese	určitý
nyjëtim <i>m.</i>	článkování, artikulace

Nj

njëfjalëzim <i>m.</i>	univerbizace
njësi <i>f.</i>	jednotka
frazologjike	frazologická
leksikore	lexikální
suprasegmentale	suprasegmentální

O

onomastikë <i>f.</i>	onomastika
onomatope <i>f.</i>	onomatopoion
ortoepi <i>f.</i>	ortoepie
ortografi <i>f.</i>	pravopis, ortografie

P

i palidhur <i>adj.</i>	bezespoječný, asyndetický
paradigmë <i>f.</i>	paradigma
parafjalë <i>f.</i>	předložka, prepozice

parafjalor <i>adj.</i>	předložkový
parashtesë <i>f.</i>	předpona, prefix
parashtesim <i>m.</i>	odvozování předponou, prefixace
parashtesor <i>adj.</i>	prefixační
paravendosje <i>f.</i>	prepozice
i, e paravendosur	preponovaný
paskajore <i>f.</i>	infinitiv
pasthirmë <i>f.</i>	citoslovce, interjekce
i patheksuar <i>adj.</i>	nepřízvučný
periudhë <i>f.</i>	souvětí
paraletrare	předliterární fáze vývoje jazyka
përcaktor <i>m.</i>	přívlastek, atribut
me përshtatje	shodný, kongruentní
pa përshtatje	neshodný, nekongruentní
përcjellore <i>f.</i>	přechodník, transgresivum
përemër <i>m.</i>	zájmeno, pronomen
dëftor	ukazovací, demonstrativum
lidhor	vztažné, relativum
pronor	přivlastňovací, posesivum
pyetës	tázací, interogativum
vetor	osobní, personale
vetvetor	zvrtné, reflexivum
përkthim <i>m.</i>	překlad
përngjashmim <i>m.</i>	spodoba, asimilace
pikë <i>f.</i>	tečka
dy pikat	dvojtečka

pikëçuditje <i>f.</i>	vykřičník
pikëpyetje <i>f.</i>	otazník
pikësim <i>m.</i>	interpunkce
pjesë <i>f.</i> e ligjëratës	slovní druh
e lakueshme	ohebný
e ndryshueshme	ohebný
e palakueshme	neohebný
e pandryshueshme	neohebný
pjesëz <i>f.</i>	částice, partikule
mohuese	záporka
pasthirrmore	zvolací
pjesore <i>f.</i>	příčestí, participium
polisemi <i>f.</i>	mnohoznačnost, polysémie
polisemik <i>adj.</i>	mnohoznačný
i, e pranëvënë <i>adj.</i>	juxtaponovaný
pranëvënie <i>f.</i>	spřežka, juxtapozice
prapashtesë <i>f.</i>	přípona, sufix
prapashtesim <i>m.</i>	odvozování příponou, sufixace
prapashtesor <i>adj.</i>	sufixační
prapavendosje <i>f.</i>	postpozice
i, e prapavendosur <i>adj.</i>	postponovaný
predikat <i>m.</i>	přísudek, predikát
prejardhje <i>f.</i>	odvozování, derivace
i, e prejardhur <i>adj.</i>	odvozený, derivovaný
prejemëror <i>adj.</i>	odvozený od jména, denominativum
prejfoljor <i>adj.</i>	odvozený od slovesa, deverbativum

prejpesor *adj.*

presje *f.*

profesionalizëm *m.*

proklitikë *m.*

odvozený od přechodníku

čárka

výraz z profesního slangu

proklitika

Q

qiellzë *f.*

e butë

e fortë

patro

měkké, velum

tvrdé, palatum

R

rasë *f.*

e drejtë

dhanore

emërore

gjinore

kallëzore

parafjalore

rrjedhore

e zhdrejtë

rend *m.* fjalësh

rënie *f.* tingujsh

romanizëm *m.*

rotacizëm *m.*

pád

přímý

dativ

nominativ

genitiv

akuzativ

předložkový

ablativ

nepřímý

slovosled

odpadnutí hlásek

romanismus

rotacismus, rotacizace

Rr

rrëgjim *m.* zanoreshrrethanor *m.*

i shkakat

rrënjë *f.*rrënjor *adj.*rrokje *f.*

e hapur

e mbyllur

rrokjeformues *adj.*rrokjesor *adj.*

redukce samohlásek

přísllovečné určení, adverbiale

příčiny

kořen

kořenový

slabika

otevřená

zavřená

slabikotvorný

slabičný

S

semantikë *f.*semasiologii *f.*sinkopë *f.*sinkroni *f.*sinkronik *adj.*sinonim *m.*sinonimi *f.*sintaksë *f.*

e fjalisë

sintaksor *adj.*sllavizëm *m.*stil *m.*

sémantika

sémasiologie

synkopa

synchronie

synchronní

synonymum

synonymie

syntax

větná

syntaktický

slavismus

styl

bisedor	hovorový
asnjanës	neutrální
i lartë	vysoký
libror	knižní
publicistik	publicistický
shkencor	odborný
zyrtar	administrativní

Sh

shenjë <i>f.</i> diakritike	diakritické znaménko
shkallë <i>f.</i> e mbiemrit	stupeň přídavného jména
krahasore	druhý, komparativ
krahasore e sipërisë absolute	elativ
pohore	první, pozitiv
sipërore	třetí, superlativ
shkronjë <i>f.</i>	písmeno
shkurtim <i>m.</i>	zkratka
shpërngjashmim <i>m.</i>	rozrůznění, disimilace
shpërthim <i>m.</i>	exploze
shprehje <i>f.</i>	výraz
shqiptim <i>m.</i>	výslovnost
shquarsi <i>f.</i>	určenost, determinace
shtresë <i>f.</i> leksikore	lexikální vrstva
shumëkuptimësi <i>f.</i>	víceznačnost
i shumëkuptimshëm <i>adj.</i>	víceznačný

shumëpikësh *m.*

trojtečka

shurdhim *m.*

ztráta znělosti, desonorizace

T

tabu *f.*

tabuové slovo

temë *f.*

kořen

terminologji *f.*

terminologie

terminologjik *adj.*

terminologický

tingull *m.*

hláska

tingullimitim *m.*

onomatopoion

tipologji *f.*

typologie

tog *m.*

skupina

fjalësh

slovní spojení

bashkëtingëllor

souhlásková, konsonantická

zanor

samohlásková, vokalická

toponim *m.*

toponymum

toponimi *f.*

toponymie

toskërishte *f.*

toskičtina, toskická nářeční skupina

trajtë *m.*

tvar

e parregullt

nepravidelný

e pashquar

neurčitý

e pashtjelluar

nefinitní

e rregullt

pravidelný

e shquar

určitý

e shtjelluar

finitní

transkriptim *m.*

přepis, transkribce

turqizëm *m.*

turcismus

Th

theks *m.*

přízvuk, akcent

dinamik

důrazový, dynamický

i fjalës

slovní

i fjalisë

větný

i lëvizshëm

pohyblivý

i lirë

volný

logjik

důraz

melodik

tónový, melodický

ndihmës

vedlejší

parafundor

paroxytonie

tejfundor

proparoxytonie

theksor

přízvukový

i,e theksuar *adj.*

přízvučný

thonjëza *f. pl.*

uvozovky

V

varësi *f.* gramatikore

gramatická závislost

i, e varur *adj.*

závislý

variant *m.*

varianta, dublet

vendkëmbim *m.*

přesmyčka, metateze

vepror *adj.*

aktivní

vetë <i>f.</i>	osoba
e dytë	druhá
e parë	první
e tretë	třetí
vijimësi <i>f.</i>	kontinuálnost
vizë <i>f.</i>	pomlčka
lidhëse	spojovník
vulgar <i>adj.</i>	vulgární

Z

zanor <i>adj.</i>	samohláskový, vokalický
zanore <i>f.</i>	samohláska, vokál
buzore	zaokrouhlená, labializovaná
gojore	ústní, orální
e gjatë	dlouhá
e hapur	otevřená, nízká
hundore	nosovka, nazála
jobuzore	nezaokrouhlená, nelabializovaná
lidhëse	kompozitní vokál, konektém
e mesme	1. středová 2. polodlouhá
e mbyllur	zavřená, vysoká
e përparme	přední, anteriorní
e prapme	zadní, posteriorní
qendrore	střední, centrální
e shkurtër	krátká
zëshmim <i>m.</i>	sonorizace

zgjedhim *m.*

časování, konjugace

zvogëlim *m.*

zdrobnělina, deminutivum

zvogëlues *adj.*

deminutivní

Zh

zhargon *m.*

slang, hantýrka

Seznam ilustrací

1. Giuseppe Giusto Scaligero
Zdroj: Giuseppe Giusto Scaligero. In: Wikipedia [online] 22. 5. 2006. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://it.wikipedia.org/wiki/File:Joseph_Justus_Scaliger.JPG
2. Gottfried Wilhelm Leibniz
Zdroj: Christoph Bernhard Francke. Gottfried Wilhelm Leibniz. In: Wikimedia Commons [online] 10.11.2005. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gottfried_Wilhelm_von_Leibniz.jpg
3. Titulní strana LECCE, F. M. *Osservazioni Grammaticali Nella Lingua Albanese*. Roma 1716
4. Ukázka z originálu LECCE, F. M. *Osservazioni Grammaticali Nella Lingua Albanese*. Roma 1716
5. William Martin Leake
Zdroj: Christian Albrecht Jensen. William Martin Leake. In: Wikimedia Commons [online] 30. 3. 2009. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:William_Martin_Leake_by_Christian_Albrecht_Jensen.jpg
6. Ukázka z originálu XYLANDER, J. R. *Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*. Frankfurt am Main 1835
7. Ukázka z originálu KOPITAR, J. *Albanesische, walachische und bulgarische Sprache*. Jahrbücher der Literatur XLVI (1829), s. 59–106
8. Johann Georg von Hahn
Zdroj: Johann Georg von Hahn. In: Texts and Documents of Albanian History [online]. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://www.albanianhistory.net/texts19_2/AH1854.html
9. Ukázka z originálu HAHN, J. G., *Albanische Studien*. Jena 1854
10. Franz Bopp
Zdroj: Rudolf Strauch. Franz Bopp. In: Wikimedia Commons [online] 21. 5. 2006. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Franz_Bopp.JPG

11. Norbert Jokl
Zdroj: Norbert Jokl. In: Aforizëm [online] 6. 8. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://aforizmashqip.blogspot.cz/2010/08/aforizem-nga-norbert-jokl.html>
12. Jan Urban Jarník
Zdroj: Jan Vilímek. Jan Urban Jarník. In: Wikimedia Commons [online] 3. 1. 2012. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Jan_Urban_Jarnik_1886_Vilimek.png
13. Ukázka z originálu JARNÍK, J. U. *Zur albanischen Sprachenkunde*. Leipzig 1881
14. Dhimitër Pilika
Zdroj: Prof. Dr. Dhimitër Pilika. In: Pashtriku.org [online] 31. 7. 2012. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://www.pashtriku.org/index.php?kat=64&shkrimi=667>
15. Hana Tomková
Zdroj: Archiv autora
16. Pavel Hradečný
Zdroj: HRADEČNÝ, P. – HLADKÝ, L. *Dějiny Albánie*. Praha 2008, s. 638
17. Albánský orel
Zdroj: Archiv autora
18. Qelesha
Zdroj: Kel Marubi. Hatmaker 1900 to 1920. In: Yamey [online] 26. 1. 2013. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://yameyamey.blogspot.cz/2013_01_01_archive.html
19. Etnická Albánie
Zdroj: (Upraveno podle) Cécile Marin, Philippe Rekacewicz. Les Albanais, un peuple dispersé. In: Le Monde Diplomatique [online] únor 2008 [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://www.balkans21.org/karta/karta.html>
20. Albánská diaspora v Evropě
Zdroj: (Upraveno podle) Albopedian at it.wikipedia. Distribution of Albanian people in Europe. In: Wikipedia [online] 2. 10. 2011. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: Creative Commons Attribution 3.0 Unported (viz <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/legalcode>). Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Albanians_in_Europe.jpg

21. Rozšíření haploskupiny E-V13
Zdroj: Hxseek at en.wikipedia. The distribution of E-V13 in Europe. In: Wikimedia Commons [online] 22. 8. 2009. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: Creative Commons Attribution 3.0 Unported (viz <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/legal-code>). Dostupné z: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:HgE1b1b1a2.png>
22. Ilyrské kmeny
Zdroj: STIPČEVIĆ, A. *Iliri: povijest, život, kultura*. Zagreb 1989, s. 28
23. Kamenná figura znázorňujícího muže nalezená poblíž Mariboru ve Slovinsku (5. stol. př. n. l.)
Zdroj: Fustanella. In: Illyrians [online] 8. 12. 2009. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://iliria-iliria.blogspot.cz/2009/12/fustanella.html>
24. Terakotová soška nalezená v Drači (4. stol. n. l.)
Zdroj: Burrë me fustanellë. In: Dielli [online] 2. 3. 2008. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://zeus10.webs.com/apps/photos/album?albumid=36280>
25. Mužský lidový kroj (jižní Albánie)
Zdroj: VeshjePopullore11. In: Wikipedia [online] 10. 1. 2010. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: GNU Licenca për Dokumentim të Lirë (viz http://sq.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:GNU_Free_Documentation_License). Dostupné z: <http://sq.wikipedia.org/w/index.php?title=Skeda:VeshjePopullore11.jpg&filetimestamp=20100110193204&>
26. Mužský kroj s tunikou dollamë (střední Albánie)
Zdroj: Clothing_of_Albania_006. In: Wikipedia [online] 21.4. 2010. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: GNU Free Documentation License (viz http://en.wikipedia.org/wiki/GNU_Free_Documentation_License). Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Clothing_of_Albania_006.jpg
27. Mužský kroj s typicky lemovanými kalhotami (Kosovo)
Zdroj: VeshjePopullore15. In: Wikipedia [online] 10. 1. 2010. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: GNU Licenca për Dokumentim të Lirë (viz http://sq.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:GNU_Free_Documentation_License). Dostupné z: <http://sq.wikipedia.org/w/index.php?title=Skeda:VeshjePopullore16.jpg&filetimestamp=20100110193540&>

28. Žena ve zvonovité sukni xhubleta
Zdroj: Xhubleta costume. In: Bianca in Albanië [online] 18. 8. 2011. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://bianca-albania2011.blogspot.cz/>
29. Naum Veqilharxhi
Zdroj: Naum Veqilharxhi. In: Wikimedia Commons [online] 7. 7. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:NaumVeqilharxhi.jpg>
30. Veqilharxhiho abeceda
Zdroj: Beitha Kukju. In: Wikimedia Commons [online] 23.2. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Beitha_kukju.gif?use-lang=cs
31. Jeronim de Rada
Zdroj: Jeronim de Rada. In: Wikimedia Commons [online] 1. 5. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:U1_Jeronim-De-Rada.jpg
32. Konstandin Kristoforidhi
Zdroj: Kostandin Kristoforidhi. In: Wikimedia Commons [online] 20. 4. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:16-K-Kristoforidhi.jpg>
33. Abdyl Frashëri
Zdroj: Abdyl be Frasheri. In: Wikimedia Commons [online] 30. 3. 2009. [vid. 2013-11-10]. Pod licencí: Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Unported (viz <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>). Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Abdyl_be_Frasheri.jpg
34. Naim Frashëri
Zdroj: Naim Frashëri. In: Wikimedia Commons [online] 19. 4. 2013. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Naim_Frasheri.jpg
35. Sami Frashëri
Zdroj: Sami Frashëri. In: Orientalizmi Shqiptar [online] 13. 7. 2013. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://orientalizmi.wordpress.com/category/orientalizmi-shqiptar/page/2/>
36. Pashko Vasa
Zdroj: Pashko Vasa. In: Wikimedia Commons [online] 22. 10. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:PashkoVasa.jpg>

37. Albánská liga
Zdroj: Abdurrahim Buza. Kuvendi i Lidhjes Shqiptare të Prizrenit. In: Wikipedia [online] 19. 2. 2010. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://sq.wikipedia.org/wiki/Skeda:Kuvendi_i_Lidhjes_Shqiptare_t%C3%AB_Prizrenit nga_Abdurrahim_Buza.jpg
38. Dialektologická mapa albánštiny
Zdroj: (Upraveno podle) GJINARI, J. *Dialektet e gjuhës shqipe*. Tiranë 1989
39. Titulní strana Skanderbegova životopisu BARLECI, M. *Historia de vita et gestis Scanderbegi, Epirotarum Principis. Roma 1508*
40. Meshari
Zdroj: Buzuku Meshari. In: Wikimedia Commons [online] 7. 4. 2005. [vid. 2013-11-10]. Dostupné z: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Buzuku_meshari.jpg?uselang=cs

Bibliografie

- Beci, B.** (2002) *Dialektet e shqipes dhe historia e formimit të tyre*. Tiranë: Dituria.
- Bokshi, B.** (2008) *Prapavendosja e nyjës në gjuhët ballkanike*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- Bokshi, B.** (2010) *Periodizimi i ndryshimeve morfologjike të shqipes*. Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës.
- Bopp, F.** (1855) *Das Albanesische in seinen verwandschaftlichen Beziehungen*. Berlin: J. A. Stargardt.
- Da Lecce, F. M.** (1716) *Osservazioni Grammaticali nella Lingua Albanese*. Roma: Stamperia della Sag. Cong. di Prop. Fede.
- Demiraj, Sh.** (1988) *Gjuha shqipe dhe historia e saj*. Tiranë: Shtëpia Botuese e Librit Universitar.
- Demiraj, Sh.** (1999) *Prejardhja e shqiptarëve nën dritën e dëshmive të gjuhës shqipe*. Tiranë: Shkenca.
- Demiraj, Sh. – Prifti, K.** (2008) *Kongresi i Manastirit*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- Elsie, R.** (2006) *Letërsia shqipe: një histori e shkurtër*. Tiranë: Skanderbeg Books.
- Gramelová, L.** (2009) *Mluvnice albánštiny*. Brno: Tribun.
- Gramelová, L.** (2012) *Učebnice albánštiny*. Praha: Jaroslav Gramel.
- Hahn, J. G.** (1854) *Albanische Studien I–III*. Jena: Verlag von Friedrich Mauke.
- Hahn, J. G.** (1861) *Griechische und albanesische Märchen*. Leipzig: Verlag von Wilhelm Engelmann.
- Hahn, J. G.** (1867) *Reise duch die Gebiete des Drin und Wardar*. Wien.
- Hahn, J. G.** (1868) *Reise von Belgrad nach Salonik*. Wien: Verlag von Tendler & Comp.
- Hradečný, P. – Hladký, L.** (2008) *Dějiny Albánie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Ismajli, R.** „Në gjuhë“ dhe „për gjuhë“: rrjedhat e planifikimit të shqipes në Kosovë 1945–1968. Pejë: Dukagjin.

- Jakupi-Gojani, L. – Hoxha, M.** (2004) *Česko-albánský slovník a konverzace*. Voznice: LEDA.
- Jarník, H.** (1926) *Přepis albánštiny*. Praha: Spolek československých knihovníků.
- Jarník, J. U.** (1881) *Zur albanischen Sprachenkunde*. Leipzig: In Commission bei F. A. Brockhaus' Sortiment und Antiquarium.
- Jarník, J. U.** (1883) *Príspevky ku poznání nářečí albánských*. Praha: Královská česká společnost nauk.
- Jarník, J. U.** (1890) Albanesische Märchen und Schwänke. *Zeitschrift für Volkskunde in Sage und Märchen*.
- Jokl, N.** (1923) *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*. Berlin: W. de Gruyter.
- Jokl, N.** (1984) *Sprachliche Beiträge zur Palaeo-Ethnologie der Balkanhalbinsel*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Jokl, N.** (2011) *Studime për etimologjinë dhe fjalëformimin shqip*. Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës. (komentované vydání s překladem do albánštiny a původními Joklovými poznámkami)
- Kastrati, J.** (2000) *Historia e albanologjisë I–III*. Tiranë: Argeta LMG.
- Kopitar, B.** (1826) Über die rumänische und albanische Sprache und Nation. *Jahrbuch der Literatur*, XXXVI, s. 111–145.
- Kopitar, B.** (1829) Albanesische, walachische und bulgarische Sprache. *Jahrbuch der Literatur*, XLVI, s. 59–106.
- Krasniqi, M.** (2011) *Besa në traditën shqiptare*. Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës.
- Krasniqi, M.** (2005) *Mikpritja në traditën shqiptare*. Prishtinë: Akademia e Shkencave dhe e Arteve e Kosovës.
- Kuteli, M.** (2005) *Tregime të moçme shqiptare*. Tiranë: Mitrush Kuteli.
- Leake, W. M.** (1814) *Researches in Greece*. London: John Booth.
- Meyer, G.** (1883–1897) *Albanesische Studien*. Wien: Gerold.
- Meyer, G.** (1883) Albanesische Märchen. *Archiv für Literaturgeschichte*, XII, s. 93–149.
- Meyer, G.** (1888) *Kurzgefaßte albanesische Grammatik*. Leipzig: Verlag von Breitkopf & Härtel.

- Meyer, G.** (1891) *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Strassburg: Verlag von Karl J. Thühner.
- Mustafa, M.** (2003) *Përralla shqiptare: poetikja dhe mitikja*. Prishtinë: Instituti Albanologjik i Prishtinës.
- Osmani, T.** (2008) *Udha e shkronjave shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë.
- Pilika, Dh. – Mergenthalová, J.** (1951) *Ústava Lidové republiky Albánie*. Praha: Svoboda.
- Pilika, Dh.** (1952) *Albánská mluvnice*. Praha: [s. n.].
- Pilika, Dh. – Joura, L.** (1953) *První pětiletý plán rozvoje národního hospodářství Albánské lidové republiky na léta 1951–55*. Praha: Orbis.
- Pilika, Dh. et al.** (1965) *Mluvíme česky, slovensky, rusky, polsky, bulharsky, srbochorvátsky, maďarsky, rumunsky, albánsky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Raka, F.** (2004) *Historia e shqipes letrare*. Prishtinë.
- Sinani, Sh.** (2006) *Mitologji në eposin e kreshnikëve*. Tiranë: Argeta LMG.
- Stipčević, A.** (1989) *Iliri: povijest, život, kultura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tirta, M.** (2004) *Mitologjia ndër shqiptarë*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- Tirta, M.** (2006) *Etnologjia e shqiptarëve*. Tiranë: Geer.
- Tomková, H.** (2009) *Krásá země: albánské pohádky a pověsti*. Praha: Argo.
- Topalli, K.** (2007) *Fonetika historike e gjuhës shqipe*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- Topalli, K.** (2011) *Bazat e gramatikës historike*. Tiranë: Shtëpia Botuese e Librit Universitar.
- Vinař, J.** (1911). *Národní zpěvy albánské*. Praha: Nakladatelství J. Otty.
- Wassa, E.** (1879) *Albanien und die Albanesen: eine historisch-kritische Studie*. Berlin: Verlag von Julius Springer.
- Xylander, J. R.** (1835) *Die Sprache der Albanesen oder Schkipetaren*. Frankfurt am Main.

Rejstřík

A

Albánský kuvend 11, 173
 Arbanasi 46
 Austrálie 47
 autochtonie 42, 52

B

Baçikemi, Marin 136
 bajraktaři 68
 balady 70, 125, 132
 balkanismy 84
 balkánská válka 41, 95
 první 41, 79
 balkánský jazykový svaz 84
 Balkánský poloostrov 17, 22, 41, 44, 45, 48, 60, 83,
 84, 87
 Bar 43
 Bardhi, Frang 96, 140, 141
 Barleci, Marin 136
 Bashkimi 108, 109
 Beci, Bahri 92, 98, 111
 bektášija 64
 Bela Palanka 43
 Benátky 117, 136, 138, 139
 Berlínský kongres 43, 75
 besa. Viz čestné slovo
 Bismarck, Otto von 75
 Bogdani, Pjetër 38, 141
 Bogdanović, Dimitrije 42, 43
 Boiótie 45
 Bopp, Franz 18, 21, 50, 81
 Borgo Erizzo. Viz Arbanasi
 Boshnjaku, Tahir Efendi 144
 Bosna 56, 63, 142
 Brno 7, 31, 35, 47
 Budi, Pjetër 38, 139, 140, 141
 Bujanovac 43, 101
 Bukurešť 73, 79, 108
 Bulharsko 25, 41, 46, 64, 78, 79, 95, 141
 Buthroton 54
 Buzuku, Gjon 38, 96, 137, 138, 139

Byzanc 39, 45, 49, 55, 67, 95

C

Çabej, Eqrem 24, 37, 111
 Campobasso 45
 Catanzaro 45
 çifteli 67
 Cipo, Kostaq 33
 Corigliano Calabro 70
 Cosenza 45
 La Croze, Maturin Veyssière 11
 Cvijić, Jovan 42

Č

Čamërie 43, 102
 Čamové 43, 44
 Čelakovský, František Ladislav 31
 Černá Hora 41, 43, 46, 56, 77, 78, 79, 100, 101, 111
 Černé moře 14, 46, 53, 60, 87, 93
 Černohorci 39
 čerti 134
 Československo 33, 34
 čestné slovo 61, 113
 člen postpozitivní 17, 84, 91, 101, 158

D

Dákové 52
 Dalmácie 48, 52, 55, 56, 136
 dalmatština 59
 daň z hlavy 63
 Dardánie 56
 Dardanové 42, 53, 59
 def 66
 Delmati 56
 Demiraj, Shaban 111
 Derviş paša 77
 Desnickaja, Agnija 98
 Devnenskoe 46
 Dhrimo, Ali 111
 Diodorus Sicilský 9
 div 134
 dívány 142, 143

Djevna 46
 Doçi, Preng 108
 dollama 64
 Drač 8, 18, 41, 54, 55, 62, 95, 137, 171
 dragua 134
 drak 114, 116, 117, 134
 Dubrovník 34, 49
 Dukagjini, Lekë 61
 Dunaj 17, 50, 52, 56, 59, 93
 Durrës. Viz Drač
 Dyrhachion. Viz Drač

E

Egyptané 42
 Elbasan 20, 24, 70, 72, 101, 103, 108, 109
 Encheleové 53
 Epirus 10, 40, 41, 43, 45, 50, 55, 77, 92
 etnogeneze 48, 50, 51, 53, 58, 59
 etnonymum 37, 38, 46, 148
 Etoloakarnánie 45

F

Fishta, Gjergj 106, 109, 110
 fisý 60, 61
 Florina 43
 Foggia 45
 Frakull 143
 Frakulla, Nezim 143, 144
 Francie 47
 Frashër 71
 Frashëri, Abdyl 71, 72, 75, 76, 77, 172
 Frashëri, Mithat 108
 Frashëri, Naim 26, 33, 71, 73, 106, 172
 Frashëri, Sami 71, 73, 77, 105, 106, 108, 172
 fustanella 56, 64, 171

G

Gamovka 46
 Gashi 42, 60
 Gatanti 46
 gazaly 142
 Gazulli, Gjon 136
 Gegové 8, 31, 38, 60, 63, 98, 100, 105, 109, 112
 gegština 26, 29, 30, 90, 91, 98, 100–102, 104–107,
 111
 Georgievka 46
 Georgiev, Vladimir 59

Getové 52
 Gjeçovi, Shtjefën 61
 Gjinar, Jorgji 98, 111
 Gjirokastra 102
 Gramelová, Lucie 35
 grecismy 51, 92, 104
 Gruda 43, 60
 Gusinje 43

H

Hahn, Johann Georg von 53, 58, 105, 169
 haploskupina E-V13 51, 171
 Harff, Arnold von 137
 Haxhifillipi, Theodor 108
 Hérodotos 9
 Hésiodos 9
 Hirt, Hermann 58, 59
 historicko-srovnávací metoda 81, 86, 87
 Hladký, Ladislav 35
 Homér 9, 107, 134
 Hoti 60
 Hoxha, Enver 110
 Hoxha, Milena 35
 Hradečný, Pavel 35, 42, 170
 hrdinská epika 113, 114
 Hrtkovci 46
 Hunové 55
 Hunyadi, Janos 117

Ch

Chalkokondyles, Laonikos 50
 Chaoni 53
 Chorvatsko 46, 47, 114

I

Ibrahim paša 78
 Ibrik Tepe 46
 Igumenitsa 43
 iláhije 142
 Illyricum 55, 62
 Ilyrové 14, 50–58, 88, 92, 95, 171
 ilýrské království 55
 indoevropské jazyky 58, 81, 82
 indoevropština 87–90
 internacionalismy 93, 97, 157
 Ioannina. Viz Janina
 islám 63, 64, 77, 96, 104, 117, 142

sunnitský 70, 73
 islamizace 11, 43, 61, 63, 64, 96
 Istanbul 64, 73, 74, 77, 78, 96, 103, 143, 144
 istanbulska abeceda 73, 108, 109
 Istanbulská společnost 73, 108
 Itálie 14, 25, 33, 38, 39, 45–47, 51, 68–73, 100, 101, 107, 140

J

Jablanica, Gornja 43
 Jaderské moře 41, 60, 95, 135, 138
 Jakobson, Roman 83
 Jakupi–Gojani, Lendita 35
 Janina 18, 19, 43, 60, 68, 71–75
 Jarník, Hertvík 31
 Jarník, Jan Urban 7, 22, 26–32
 jazykové výpůjčky 14, 18 51, 92, 93, 152
 jazykový typ
 aglutinační 82, 83
 flektivní 82
 izolační 82
 polysyntetický 82
 Jireček, Konstantin 60, 93
 Jokl, Norbert 22, 59, 170
 Joura, Leopold 34
 Jubani, Zef 105
 Jugoslávie 24, 47, 111
 Julius Caesar 9
 Junik 78
 Justinián 55

K

kaba 66
 Kadare, Ismail 35, 111, 125
 Kalábrie 16, 45, 69
 Kanada 47
 kanun. Viz obyčejové právo
 Kaprál, Ivan 35
 Karadak 43, 64
 Karahaklı 46
 kasidy 142
 Kastoria 39, 43
 Kastrati 60
 Kastrioti, Gjon 117
 katolíci 46, 61, 63, 64, 75, 104, 106–108, 136–142
 Kavaliotis, Theodoros 14, 103

Kazazi, Gjon Nikollë 138
 Kelmendi 60
 kentumové jazyky 59, 82
 Kerkyra 54
 Kešeová, Helena 35
 klasifikace jazyků
 areálová 83
 genetická 81
 typologická 82
 Klazaki 46
 Kliment XI. 11
 Komnéna, Anna 48, 49
 Konica, Faik 105
 Konstantinopol. Viz Istanbul
 Kopitar, Jernej 17, 83, 84
 Korčë. Viz Korča
 Korča 24, 33, 46, 102, 142
 Kosovo 19, 24, 25, 41–43, 46, 47, 53, 56, 61, 64, 68, 75–78, 100, 101, 111, 114, 140, 144, 171
 Kosovská Mitrovica 41, 42
 Kraja 46
 Krása Země 35, 116, 134
 Krasniqi 42, 60
 krešnický cyklus 114
 krevní msta 32, 62
 Kristoforidhi, Konstandin 18, 26, 27, 34, 70, 71, 172
 Kriva Reka 43
 kryptokřesťané 64
 křesťanství 62–64, 92, 134
 Křtčcí formule 136
 Kuçi 60
 Küçük Kaynarci 67
 Kumanovo 43
 kurban 62
 Kuršumljia 43
 kuvend 11, 61, 173
 Kuvendi i Arbënit. Viz Albánský kuvend
 Kyçyku, Muhamet 144

L

Labeatë 53
 lahuta 67, 114
 Lambertz, Maximilian 23, 38, 106, 110
 latina 10, 11, 14, 22, 38, 49 51, 55, 58–60, 82–85, 88, 90, 94, 97, 136–141

latinismy 51, 94
 Leake, William Martin 14, 169
 Lecce, Francesco Maria da 11, 169
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 10, 11, 14, 169
 Leka, Ferdinand 111
 Lezha 11, 60, 93, 101
 lidová hudba 66
 lidové kroje 64
 llauta 66
 Londýnská mírová smlouva 41, 79
 Lord Byron 31
 lubia 134

M

Makedonci 50, 52, 55
 Makedonie 17, 19, 25, 41–43, 47, 53, 64, 78,
 100–102, 108, 111, 140
 Malësia e Madhe 65, 114
 Manastirský kongres 107–109
 Mandrica 46
 Maq 69
 Marmara 46
 Marmarské moře 46
 Maruli, Mikel 136
 Mat 55
 Matrënga, Lekë 139, 140
 Medveđa 43, 101
 Meksi, Apostol 18
 Meyer, Gustav 22, 26
 Mezzo, Tommaso de 137
 Miklošič, Fran 30, 83, 84
 Mirdita 60
 Mitko, Thimi 26, 33
 Mjeda, Ndre 109
 Moesové 52
 Molossové 53
 Monari, Virgijl 35
 Morava
 balkánská řeka 52
 země 22
 Moravica 43
 Morea. Viz Peloponés
 Muzaka, Ondřej II. 39
 Muzakové 39

N

Nahtigal, Rajko 110

národní obrození 7, 18, 20, 23, 37, 64, 67–72, 79,
 87, 96, 100, 103–108, 113, 142
 Neapolské království 45
 Německo 18, 25, 47
 Nikinci 46
 Nikopolis 62
 Niš
 Nišský sandžak 19, 43
 Novák, Pavel 34
 Nova Zagora 46
 Novi Pazar 43, 76

O

obyčejové právo 61, 62
 Ochrid 49
 ochridské arcibiskupství 63
 Ochridské jezero 42, 43, 101, 102
 orel 39, 170
 Orel, Vladimír 88
 orientalismy 96, 104, 144
 Orjachovica 46
 ortodoxní. Viz pravoslavi
 ory 62, 114, 134
 Osmanská říše 14, 18, 45, 63, 67, 70–78, 93, 103,
 109, 117, 134,
 Ostrogóti 55

P

Paionové 53
 paleobalkánská etnika 52
 Paleologos, Jan V. 39
 Palermo 25, 45
 pangegština 107
 Panonie 52
 Pauli, Carl 58
 Peć 77
 Pedersen, Holger 23, 82, 105
 Pejë. Viz Peć
 Pejská liga 77
 Pekmezi, Gjergj 105, 110
 Pelasgové 21, 58
 Peloponés 14, 45, 139
 Penesti 53
 Pescara 46
 Piana degli Albanesi 45, 139
 Pilika, Dhimitër 33, 34, 170
 Pirot 43

Plav 43
 plis 40, 64
 Podgorica 25, 43
 Podujevo 43
 pohádky 19, 22, 26, 29–31, 116, 134, 135
 pohanství 62, 93
 pohostinnost 32, 61, 62
 Polák, Václav 34
 Polybios 48
 Poros 45
 Potenza 45
 Pravopisný sjezd 107, 111, 112
 pravoslaví 42, 45, 46, 63, 64, 67–70, 84, 94, 136, 137
 Prespanské jezero 42, 100, 102
 Preševo 43, 101
 Preševské údolí 43, 100
 Preveza 43
 Prishtina, Hasan 78
 Prishtina, Ymer 76, 77
 Prishtinë. Viz Priština
 Priština 24
 Prištinská jazyková porada 111
 Prizren 75, 76, 93, 141
 Prizrenská liga 68, 74–77, 108, 173
 Prokuplje 43
 protoalbánština 87–90
 protokol z Florencie 79
 Ptolemaios, Klaudios 37, 48, 59

Q

qelesha 8, 40, 56, 64, 170
 Qemali, Ismail 41, 79
 Qosja, Rexhep 111

R

Rab 48
 Rada, Jeronim de 26, 69, 107, 172
 Rakousko 47
 Rakousko-Uhersko 19, 79, 110
 Rodopy 46, 63
 romanismy 59, 71, 94, 161
 Romové 42
 Roques Mario 138
 rumunština 59, 84, 85

Ř

Řecko 14–19, 25, 38, 41–47, 52, 77–79, 94, 101, 103
 řečtina 14, 17, 18, 22, 51, 55, 58, 73, 82–93, 136
 Řekové 38, 49, 52, 54, 67, 93, 125
 římsko-ilyrské války 55
 římsko-katolické vyznání 67

S

San Demetrio Corone 69
 Sandfeld, Kristian 84
 satemové jazyky 23, 59, 82, 88
 Scaligero, Giuseppe Giusto 10, 169
 Shantoja, Marko 26, 29
 sharki 67, 114
 Shkodër. Viz Skadar
 Shkodrani, Teodor 137
 Shkumbin 8, 60, 93, 99, 101
 Shkup. Viz Skopje
 Shkurtaj, Gjovalin 98
 shota 67
 Shuteriqi, Dhimitër 110, 111
 Sicílie 16, 45, 139
 Skadar 18, 24, 26, 29, 30, 32, 42, 60–62, 68, 73, 75,
 100, 106–111, 132, 136, 139
 Skadarské jezero 43, 46, 139
 Skanderbeg, Gjergj Kastrioti 34, 39, 46, 67, 70, 73,
 117, 121, 122, 136, 173
 Skanderbegův řád 22
 Skopje 19, 25, 43, 78, 93
 Skylaxés 9
 slavismy 71, 95, 96, 104, 162
 Slavonie 46
 Slované 37, 42, 46, 49, 50, 52, 55, 56, 95, 114
 Slovinsko 47, 171
 Spetses 45
 Společnost pro vydávání albánských tisků 73
 Srbové 24, 25, 39, 42, 46, 63, 67, 114
 Srbsko 24, 25, 41–43, 64, 78, 79, 95, 101, 117, 121,
 140
 Stara planina 60
 Stara Zagora 46
 Starostin, Sergej 88
 Sultan Köy 46
 Svatá kongregace pro šíření víry 11, 138, 140

Š

Šafařík, Pavel Josef 34
 Šar 43, 60, 101
 Štěpán Dušan 45, 63, 95
 Švédsko 47
 Švýcarsko 47

T

Tanzimat 77, 113
 Taranto 45/46
 Taulanti 53
 Tesprotové 53
 Tetovo 25, 43
 Thesálie 45
 Thrákie 46, 50
 Thrákové 52, 58
 Thúkydídés 9
 Thunmann, Erich Hans 13, 14, 53
 Tirana 8
 Titus Livius 9
 Tomeu, Leonik 136
 Tomková, Hana 34, 35, 116, 134, 170
 Topia, Karl 63
 Toplica 43
 toskičtina 18, 20, 31, 33, 71, 81, 88, 89, 90, 91, 93,
 98–106, 111, 112, 137, 142, 164
 Toskové 8, 38, 60, 63, 66, 98, 109
 tradiční teritoriální dialekty 98
 Trubeckoj, Nikolaj Sergejevič 83, 84
 Truhelka, Čiro 31
 Turci 15, 37–39, 42, 44, 45, 63, 72, 75, 77, 96,
 117–124, 139, 141
 turcismy 102, 142
 Turecko 16, 25, 41, 44, 46, 47, 73, 79, 113

U

Udbina 114
 Ukrajina 46, 87, 143
 Ulcinj 43, 56, 76
 uniaté 45
 USA 25, 47
 Ústřední výbor pro obranu práv albánské národ-
 nosti 73, 74

V

Valašsko 17, 68

valle 66, 67
 Vandalové 55
 Vardar 19, 52, 53
 Vasa, Pashko 27, 29, 64, 73, 172
 Veliko Tärново 46
 Velká Británie 14, 47, 75
 velká východní krize 74
 velkorodina 60, 64
 Veqilharxhi, Naum 68, 108, 172
 Veternická soutěska 43
 Via Egnatia 55
 vilájety 68, 73–78, 96
 Bitolský 68, 75
 Janinský 68, 73, 75
 Kosovský 75–78
 Skadarský 68, 75
 Villaras, Ioannis 103
 Vinař, Josef 31, 32, 124, 131
 Vithkuqari, Evstrat 14, 103
 Vizigóti 55
 Vjosa 55
 Vlora 39, 41, 79, 102, 109
 Vlora, Eqrem bej 39
 Vokshi, Sulejman 76
 Voskopoj 14, 103
 Voskopojari, Dhani 103
 Voskopojari, Grigor 107
 Vukašin 39
 Vysoká Porta 14, 63, 68, 75, 76, 141

W

Weigand, Gustav 23, 58, 59, 84
 Wittelsbach, Otto von 15, 18

X

Xhehani, Konstandin 14
 xhubleta 56, 65, 172
 Xhuvani, Aleksandër 106, 110
 Xylander, Joseph Ritter von 15, 16, 169

Y

Ydra 45

Z

Zadar 46, 100

Základy albanistiky

Martin Surovčák

Vydala Masarykova univerzita v roce 2013

1. vydání, 2013

Sazba: Ing. Vladislav Pokorný – LITERA, Tábor 43a, 612 00 Brno

ISBN 978-80-210-6588-8